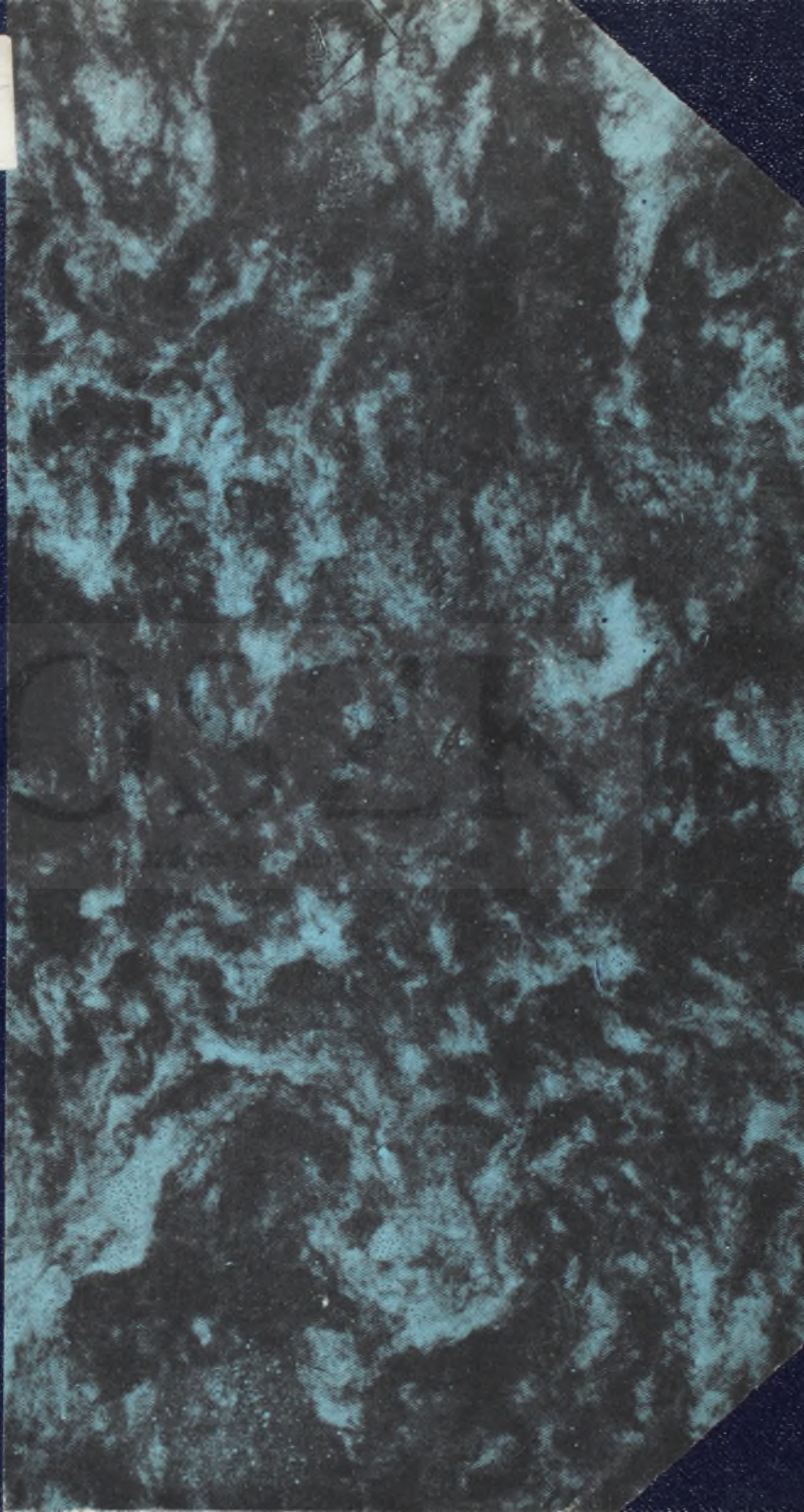

505.435

605485

BÁNFFI DÉNES

KORA ÉS MEGÖLETÉSE.

TÖRTÉNETI RAJZ,

MELYLYEL A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIÁBAN

MARTIUS 19-ÉN 1859. SZÉKET FOGLALT

SZILÁGYI SÁNDOR

LEVELEZŐ TAG,

(Különnyomat a Magyar Akadémiai Értesítőből.)

PEST,

EMICH GUSZTÁV NYOMTATÁSA.

1859.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

605435

Erdély történetének kétségtelenül egyik legnevezetesebb forrása a Cserei historiája. Memoire-irodalmunknak e munka legélvezhetőbb terméke, s legelterjedtebb is egyzersmind, mely mielőtt a sajtó által közkinccsé vált volna, már több száz példányban lemásolva kerengett. S ez épen nem csoda. A jó öreg — mint sokszor nevezik — oly naiv hangon, oly ügyesen tud elbeszélni valamit, hogy az olvasót egészen elbűvöli. S épen ezért mindazon dologra nézve, mit csak tolla alá vesz, bizonyos és megállapított közvéleményt tudott teremteni. A történetkedvelő mintegy oraculumhoz járul hozzá, s rá esküszik arra, mit ő mond. Az ő nézetét ma már költők, közönség sokszor magával a történettel zavarják össze, s ítéleteikben egészen az ő nyomdokin haladnak: más forrásaink, sőt halmaza az okleveleknek mondjanak bár ellenkezőt. Én nem azt mondom, hogy e nézetek közt nincs sok helyes, de azt merem állítani, hogy azok nem mind helyesek. Évekkel ezelőtt az Új Magyar Muzeumban Szilágyi István egy pár adversariát írt hozzá. S ez kezdet volt. Szükséges Cserei munkáját a többi forrásokkal összehasonlítani, s igazat szolgáltatni neki, hol igaza van: de egyzersmind tévedéseit is kimutatni.

Én Tekintetes Akademia! midőn ma a széket, melylyel úgy hiszem ösztönül s nem jutalomúl tisztelttettem meg, elfoglalhatni szerencsés vagyok: Cserei historiájának egy nem nagy ugyan, de nevezetes részletét próbálom illusztrálni s a Bánffy Dénes megőletését. E nagy fontosságú ténynél ő csak a legközelebbi eseményekre terjeszkedik ki, azokra, melyek az 1674-ik év második felében történtek, habár tagadhatatlanul némely korábbi dolgokat is ezen évbe sorol. Mint ki az eseménytől távol állt s inkább szóhagyományokból merített, oly szempontból tekinti ama tényt, mely az egészet egy ember árulása s egy párt gyilkosságának tünteti fel.

De ez nem úgy volt. A ligát Bánffi ellen Erdély legtekintélyesebb férfiai, s köztük sok tapasztalt és becsületes hazafi, szöttek, s ennek, mint a német párt fejének kellett buknia. Kitérünk ez, ha az esemény fonalát ott kezdjük, hol kezdeni kell, s annak fejlődését a katastropháig figyelemmel kísérjük.

A bécsi udvarnak az egész XVI-ik század folytán kedvencz terve volt a két különvált magyar tartományt kormánya alatt egyesíteni. S midőn célját végre elérte, az általa előidézett rázkódás nem csak eddigi minden fáradalmát semmivé tette, hanem egyelőre még a kilátástól is megfosztá, azt újabbán létesíthetni.

A XVII-ik század második fele alkalmasnak látszott a félbenhagyott tervek megújítására. A félhold fénye már halványulni kezdett, s e körülmény lehetővé tette, hogy ez ország főurai közzül híveket toborzhasson magának, sőt, hogy egy saját pártfogása alatt álló fejedelmet ültethessen trónjába. Keménynek, a nádorrali összeköttetéseinél fogva e szerepre kiszemelt Keménynek, sikerült ugyan a török által feltolt Barcsait eltenni láb alól, de uralmát többszörös kísérlet után sem tudá állandósítani. Háromszor hagyta el Erdélyt, háromszor tért oda vissza. Sem pártja, sem a neki nyújtott segítség nem eszközölheték megszilárdulását, sőt elesése után a nagy-szölösi csatatéren versenytársa, az utolsó ellenfejedelem, Apafi, nem háborítlanul ugyan, de folytonosan birtokában maradt a trónnak.

Apafit török erő emelte fel, s török erő tartá meg székeben. E vereség daczára is a német párt nem volt semmivé téve, s csak a jelen kényszerűségének hódolt akkor, midőn Apafinak zászlója alá esküdött. Csak elhallgatott, s várta az alkalmas időt, hogy fejét újból felemelhesse. E párt feje Losonczy *Bánffi Dénes* volt.

Bánffi Dénes részt vett II. Rákóczy György lengyel hadjáratában. Nevét Szalárdinál *) azon főurak sorában találjuk, kik a miedziborzi egyezkedéskor a fejedelemmel visszasiettek az országba. Ennek letétele után Rédei Ferencz párt-hívei közé tartozott. Midőn Rákóczy újabb kísérleteket tett

*) Siralmas Magyar krónika. 329. l.

Erdély visszafoglalására, s kiadta proclamatióját az ország rendeihez, hogy csak neki engedelmeskedjenek, mint törvényes uroknak: a Rédei által (1658. jan. 24.) Medgyesre hívott országgyűlés Bánfi Dénest küldte Gyaluba egy hozzá intézett levéllel s azon szóbeli megbízással: „kedvezne a szegény hazának, szándékát tenné le, s a meglett erős hittel való végzés szerint a fejdelemségnek is hagyna békét ¹⁾.”

Sem a rendek levele, sem Bánfi előterjesztései nem bírhatták a hatalomszomjas Rákóczyt visszalépésre; ki egy szavával kért, másikkal fenyegetett, s végre is esküdözött, hogy ha a török az ő visszahelyezéséért megtamadná az országot: térdet hajtva állja ki a halálos büntetés azon nemét, melyet a rendek rá mérni fognak. A gyűlés nem bízott ez ígéretekben, s midőn másod ízben Barsait, a rendek elnökét, küldte hozzá: ő ezt letartóztatva, hadsergét Medgyes alá vezette, s megszavaztatá visszahelyezését ²⁾.

A következő három év történetét az ellenfejdelmek egymással való küzdelme képezi. Erdély ezen idő alatt az ismételt dúlások csapásait szenvedte. A bécsi udvar alkalmának vélte ezen időt arra, hogy befolyását Erdély felett megalapítsa. Legkönnyebben elérhetőnek hitte e czélt, ha fejdelme az ő pártfogása alatt álland. Csakhogy az erre kiszemelt Kemény Jánost nem pártolta elegendő erélylyel, habár ennek befolyása alatt az 1661. apr. 23-án Beszterczén tartott országgyűlés kimondá az ország elszakadását a portától s felhatalmazá őt Leopoldnál sürgetni segílyt. Ily szellemben szerkesztett útasítással látta el Kemény János Bánfi Dénest, követét a bécsi udvarnál, ki biztatást hozott ugyan urának eleget, de nem annyi segílyt, mennyi elegendő lett volna dacolni a törökkel, ki megfeszített erővel törekedett tervei kivitelére ³⁾.

E követség Bánfira döntő befolyást gyakorolt. A császár által gyémánttal kirakott arany éremmel megajándékozva ⁴⁾, azon meggyőződésre jutott itten, hogy Erdély csak

¹⁾ Szalárdi. 353.

²⁾ Joannes Bethlen Commentarii. Neugeboren kiadása, I. k. 53. l.

³⁾ Szalay: Történelmi Emlékek. I. k. 258. s. köv.

⁴⁾ Mikola: Hist. Geneologico-Transilvanica. 1731.—16.

úgy nyerheti vissza nyugalját, ha egyesül a magyar koronával. S épen ezért Keménynek legkitartóbb párthíve lett, s ennek eleste után a nagy-szölösi csatából Bethlen Farkassal saját Bethlenvárába menekült, s ezt még azután is vonakodott feladni, mikor már párthívei Görgényt Apafi birtokába juttatták. Szerette volna a fejedelemséget Kemény családjánál megtartani, s bízott a német beavatkozásban. Ily célból Kemény Simonhoz, s ennek' megegyezésével Bécsbe követet küldött: „nehogy az udvar az erdélyi erősségekből kimozdítsa az őrséget, inkább újítsa meg azokat.“ E sürgetéseknek nem a várt eredménye lett. A várakban maradtak ugyan a német őrségek ¹⁾, de Kemény Simon ügye elejteték, sőt ennek párthíveit a Görgény-Szent-Imrén 1662. mart. 10-én tartott országgyűlés nótázta ²⁾.

1) Bethlen J. Commentarii II. 107. s. köv.

2) Ezen articulus végzése s a notázottak nevei annyi variációval vannak előadva, hogy történeti irodalmunknak hasznos szolgálatot vélek tenni, annak az akademia birtokában levő eredetijéből való közlése által. — *Articulus XVII. Egnéhány főrenden valóknak megnótázatásokról.* Kegyelmes urunk, Kemény Simonnak, Kapi Györgynek, Kornis Gáspárnak, Bánffi Dienesnek, Thorma Istvánnak és Jánosnak, Teleki Mihálynak, Alvinczi Istvánnak, Ebeni Istvánnak, Damakos Jánosnak, Henter Pálnak, Székely Istvánnak, Maeskási Boldisárnak, Bethlen Farkasnak, Kemény Péternek, Tordai Jánosnak s többeknek is ártalmas és haza ellen való cselekedetek már világosan constalván egnéhány rendbéli elfogott levelekből, melyek in specie exhibealtattak előttünk, magok engedetlen vakmerőségekről is mivel atyafiságosan megintettek tőlünk, hogy ellenünk concipiált gonosz szándékokat félretéven, Nagyságod és az ország hűségire s velünk való egyetértésre redealnának, elégséges napot és terminust praefigalván nékiek az hozzánk való jövetelre, de atyafiságos intéstünket megvetvén, nemhogy ide redealtak volna, vagy redealni akarnának, de újlag sok rendbéli elfogott levelekből ellenünk való gonosz szándékokat és cselekedeteket nyilván látjuk és megtapasztaltuk. Minek okáért az ilyen nyughatatlan elméjű embereknek ártalmas cselekedetek és praktikájok miatt rajtunk esett nagy kárainkon, romlásinkon tanolván, hogy elébb ne menjenek ezek is gonosz igyekezetekben, kényszerítettünk ezen gyűlésünkben megnotaznunk őket, mások is tanolnának rajtok. Melyet meg is írtunk nékiek, s tudokra adtuk, hogy ha az rendelt napra meg nem jelennének köztünk, articulust írának ellenek, és mind magok, jószágok s minden jövök, magok ré-

Valóban azonban a fejdelem nem akart erőszakot használni, sőt kéz alatt alkudozott a zendülőkkel, kik közzül vele Bánffi Dénest a sógorság köteléke fűzte össze, neje a fejdelemasszonynak Bornemisza Annának testvére, Katalin, lévén. Mindamellett fészket, melyben oly biztosan érezte magát, nem hagyta el, s csak néhány hó múlva, midőn a Kemény Simon iránt melengetett tervei füstbe mentek, határozta el magát egyezkedni a fejdelemmel „ha ezzel beszélni megengedtetik neki, s a Kemény Jánostól nyert javak háborítatlan birtokában meghagyatik.“ Kívánatai teljesítését megnyerte, s a találkozás Apafi táborában, Kolosvár alatt történt meg. E városban akkor német őrség volt, s a fejdelem azt a törökökkel közösen ostromolta. Bár eleinte hűségét, mint bőbeszédű ember, hosszan bizonyígtatá, de már a fejdelem asztala felett fenyegetőzött azokra, kik párthíveihez írott leveleit elfogdosák, s mindebből ki lehet látni, hogy mint Bethlen írja: „bár sem kora, sem érdemei nem helyezék mások fölé, magánál nagyobbbat, vagy csak hozzá hasonlót is Erdélyben nem akar tűrni*).“

Ez átváltozással nem változtatta meg elveit. Elszakadni a töröktől, csatlakozni Leopolddal, s alatta egyesíteni a magyar királyság szétदारabolt tagjait: e jelszavakat írta zász-

szek szerint valók, vigore praesentis articuli, exclusis omnibus iuridicis remediis finalis executioban is vétettettek. Mivel azért nem szüntek meg ellenünk való gonosz igyekezetektől, negligálták hozzánk való jövételeket is, végeztük egy consensusból, hogy az megnevezett személyek, több complices társokkal együtt, manifestus notoriusoknak tartassanak, és ezen articulusunknak vigorával Nagyságod exequaltassa is rajtok, s haszintén ezután gonosz cselekedeteknek vétkitől meggyőztetvén, lelkekesméretiben megdobbannának és redeálnának is az Nagyságod és ország hűségire, Nagyságod méltóságos fejedelmi autoritása helyben maradván, in hoc casu, ország kedve, híre, akaratja és consensusa nélkül gratiát se adhasson nekik, és ha ország elejébe fogna terjedni abbéli dolgok, deliberatioból menvén ki dolgok, az országnak nagyobb és számosab vox álljon meg ez dologban. Mikes Kelemen is hasonlóképen notoriusnak tartassék, és modo praenotato büntetessék, ha írása szerint nem supervenial közinkben, és Nagyságod s az ország előtt meg nem mentheti magát. — Ez articulust az 1664. nov. 19-én Segesvárt tartott gyűlés eltolrlé.

*) Commentarii, II. 139.

lajára. S ha úgy látszik is, hogy elveit a rokonság kedvéért megtagadta, hogy a családi összeköttetéseket azoknál felebb becsülte — szín volt az csak, s szomorú halála megtanít bennünket, hogy a kitűzött ösvényen minden körülmények közt habozás nélkül haladt.

Ekközben a törökök és németektől szorongatott Erdély szeretett volna a kétfelöli pártfogástól szabadulni. Minden igyekezet füstbe ment: egyik a másikra úttal, s mindenik hatalom akkorra ígérte sergeinek kivonását, ha azt a másik hamarabb megteszi. A császár pedig e fölött még azon aggodalom következtében sem sietett helyt adni Apafi sürgetéseinek, mert gyanította, hogy a porta az athname nélküli fejdelem elmozdításával Erdélyt sandshaksággá akarja változtatni. S ez aggály nem volt alaptalan: az Erdély ügyei elintézésére szerdarsággal megbízott Ali basa Piri basa által titkon egy deftert csináltatott, melynél fogva Bihar, Kraszna s Közép-Szolnok megyéket egészen, Kolos, Doboka s Belső-Szoloknak részeit, mint állítólagosan az elfoglalt váradi kerülethez tartozókat, — birtokaiba kebelezte. A hódoltság ily erőszakos növelése elárulta a tervet, melynek végkiviteletét a porta a megkezdendő hadjárat sikeréig halasztá.

Mert daczára a színleges békealkudozásoknak az udvarral, a hadviselés már el volt határozva. 1663. jun. 8-án Köprili Amhád nagyvezér Nándor-Fehérvárra érkezett. A hadjárat Érsekújvár vívásával kezdte meg működését, honnan felszólítá Apafit, hogy csatlakozzék hozzá „nem sereggel, hanem személyesen,” s hogy felhívásának több nyomatékot adjon, sejtetni engedé vele, hogy a csatlakozandó Magyarország birtokához fog csatoltatni. Már magában e meghívás elegendő volt Apafit s a rendeket megrémíteni. Az ijedelmet növelte a nagyvezér előzékenysége, melylyel most a korábban vasra vert Haller Gábor irányában viselteték. Nem ok nélkül hitte, hogy benne ellenfejedelmet hízal a török, azon esetre, ha ő a parancsnak nem engedelmeskedik *).

Apafi tehát rá szánta magát s elindult, mialatt a vásárhelyi országgyűlés folytatta működését. Hangos panaszok

*) Hammer: *Gesch. des Osmanischen Reiches*, 2-ik kiad. III. k. 536. s köv. l. — Bethlen *Commentariusai* IV-ik k.

emelkedtek a török adó ellen, mely a hódoltság tetemes megszorítása mellett is a régi maradt. Ily körülmények közt próbát tettek, a productionale forum életbe léptetése által, jövőre gátot vetni a fejdelem könnyelmű donatiói, s különösen a fiskus javainak igazgatója Vizaknai Péter zsarolásai elébe, s hogy a fejdelemné ezt a kellő tisztelet áthágásának ne vehesse, Bánffi Dénest bízták meg ezzel tudatni a határozatot ¹⁾).

A fejdelem pedig ezalatt megjárta Érsekújvárt, s minden, mit ki tudott eszközölni, annyi volt, hogy a nagyvezér Haller Gábort feláldozta. Athnamét sem nyert, s felhívásai is a magyar rendekhez, hogy csatlakozzanak a török ügyhöz, eredménytelen maradtak. Még azon évben visszatért országába ²⁾).

A hadjárat még a következő 1664. évben is folyt. Végre a szentgothárdi diadal után megkötötték a vásvári békét, oly alapon, mintha e csatatéren a török maradt volna győztes. Csak Erdély sandshaksággá változtatása lön meggátolva. A német és török őrsegek elhagyják az erdélyi területet és erdélyi várakat, de Szathmár és Szabolcs s az ehhez tartozó hajdúság a német császár uralma alá kerülnek. Karánsebes, Lugos és Nagy-Várad környéke (de nem több a Piri defteréből) a szultán hatalma alá esnek. Erdély szabadon választhatja fejdelmét, de Rákóczy Ferencz s Kemény Simon ki vannak zárva a választásból. Székelyhid elrontassék, el Zerinvára is ³⁾).

Midőn Baló László, az erdélyi török követ a béke jótekonyságáról korlátnok Bethlen Jánosnak beszélt, ez elszörnyűködve kérde tőle: „ugyan atyámfia! hol van e béke mellett Magyarország biztossága, midőn Érsekújvár elveszett, hol Erdélyé a váradi vár nélkül?“ S valóban a békepontok egy része a körülmények közt lehető legroszabb volt: csak a töröknek kedvezett az jelenben, s Leopold titkos terveinek

¹⁾ Joan, Bethlen : Hist. Rerum Trans. producta. Kiadta, Bécs 1782. Horányi. I. k. 51—55. II.

²⁾ Dagon ledülése, Czeglédi Istvántól. Kolosvár 1670. I. k. A bevezetésben, hol ez útazás terjedelmesen le van írva.

³⁾ Katona : Hist. Crit. XXXIII. 564.

jövőre. Egy lépéssel közeledett Erdélyhez, midőn Szathmár, Szabolcs, Kálló és Ecsed várakat kénye-kedve szerint megerősíteni jogában állt. S a veszély nagyságát, mely más oldalról is fenyegette őket, jól érzék az erdélyi rendek, midőn a segesvári országgyűlésről nov. 12-ről Teleki Mihályt, ki a békének őket illető pontjait Rottal egy levelében vitte meg ez országgyűlésre, egy nyilvános és egy titkos útasítással el látva, a császár ama felhatalmazottjához küldék. Ez utóbbiban a béke veszélyes pontjai ellen protestáltak. Mindez hasztalan volt. Csak annyit sem nyerhettek tőle, hogy a békepontok ellenére török birtokban tartott helyek visszaszerzését megígérte volna.

Ily körülmények közt Apafi Bánfi Dénest Bécsbe küldte, hogy a mik iránt Rottallal siker nélkül folyták az alkudozások, próbálja Bécsben elérni; s ha az erdélyi ügyek halasztatnak, vagy épen mellőztetnek, nyújtson be ünnepélyes ellenmondást. De ez az útasításának csak titkos pontja volt, nyilvános küldetése azért történt, hogy a császár tiltsa meg Rákóczynek a fejedelmi czímmel élést, hogy a protestánsok üldözésére ne engedje magát csábíttatni, s eszközölje ki számára az athname kiadatását. Bánfi ez útjáról 1665. sept. havában Radnóthon tartott részletes országgyűlésen számolt egy a császár nevében kiadott leirattal, mely elegendő biztatást tartalmazott. De a nyomatékosb beavatkozást a bécsi udvar tán a magyarországi ügyek miatt nem hitte czélszerűnek *).

A vaskvári béke itt is felzaklatá a kedélyeket. De Zrínyi Miklós halála után bal irányban indultak a hazafias törekvések, melyeknek, míg élt, ő volt központja. Most Weselényi, a nádor vezette az elégtelennek ügyét, s tekintélyével azt korlátok közt tudta tartani, habár a franczia udvarrali alkudozások elárulák, hogy Zrínyi czélzatain már túlmentek. Ez megbízottaival 1666. tavaszán Murányban tanácskozmányt tartott, melyen Teleki Mihály és Bethlen Miklós is jelen voltak. Általuk a nádor fölkérte Apafit, hogy eszközölje ki a portánál, hogy ez Magyarországot évi 60,000 tallér adó fizetése mellett vegye oltalmába. „Míg mi a hazánk-

*) Bethlen János, Hist. Cont. I. k. 185. 223. 242.

tól elfoglalt helyek visszavételéért küzdünk, tudunk nélkül megkötött a béke, mely a mi szabadságunkat szélnek ereszté. Ha veszünk, vesszünk Sámson módjára“ . . . ezt üzenék az elégtelenek a követektől. Apafi a legmeghittebb protestánsokkal tartott tanácskozmány után, augusztusban a már számos követségben forgott s tapasztalt Baló Lászlót küldte a portára. A nagyvezér Kandiában harczolt, s Balónak 1667. januárjában újolag útra kellett kelni. Csak öthavi vészteljes utazás után ért el Kandiába. A vezér kihallgatta a követet a tihaja s az osztrák zsoldban álló tolmácsa, Panajot jelenlétében. „Mért nem tették a magyar urak ajánlataikat a béke megkötése előtt?“ kérdé a vezér; s tíz nap múlva kiadta Balónak válaszáat: „a megkötött béke s egyéb ügyek gátolják ugyan most a beavatkozást, de lesz nem sokára alkalom, melyben hű szolgálatait kitüntetheti.“ S a hajó, mely a nagyvezérnek, a tihajának s Panajotnak buzdító leveleivel Balót a szárazra szállítá, magával hozta Panajotnak egy másik levelét is, melyben a bécsi udvarral tudatta az összeesküvést.

Wesselényi már ekkor nem élt. A szövetség ügyeinek vezetése most Zrínyi Péter és Nádasdyra szállt. Ezek meghasonlottak egymás közt, s a szövetekezést nagyravágyó tervek elérésére akarták felhasználni. Csak abban értettek egyet, hogy a külföld beavatkozása nélkül sikerre nem juthatnak. Így célból felszólíták Apafit, hogy a nagyvezért ügyök előmozdítására újabban szorgalmazza, „mert már e miatt nálunk — írak 1667. octoberben — vizsgálat is kezdetett, s ő felisége örökös tartományaiban sereg-összeírásról hallunk. Tudja meg hát Nagyságod, oly állapotban vagyunk, hogy ha csak a török pártfogás korán nem ragad ki a veszélyből, rövid idő alatt végünk lesz.“

S valóban Apafi Inczédi Pétert a portára küldte, hogy ez a nagyvezérnél, s ha ehhez nem férhetne, a kaimakámnál szorgalmazza az ügyet, s egyszersmind Panajot árulását jelentse fel. A nagyvezér még mindig Kandiában volt, s Inczédi, hosszas és fárasztó téli utazás után, csak decemberben érkezett e szigetre. A vezér öt csak leánya s egy tolmács jelenlétében fogadta. Inczédi követsége célját saját tolmácsa

által adta elő, s a nagyvezér Panajot árulásának hírére nem kevésbé hökkent meg. Azonban Panajot a nagyvezér leányát, s ez által őt magát is meg tudá az osztrák ügynek nyerni, s Inczédi 35 napi eredménytelen várakozás után azon válasszal bocsáttaték haza, hogy nem tanácsos a csak nem rég kötött békét megszegni. Azonban Apafi hűségének jelét kedvesen veszik. Azért hát legyen jó reménnyel, s míg e hűségben állhatatos marad, nem lesz oka Zolyomi cselvetéseitől tartani ¹⁾.

Zolyomit a porta, mint kéznél lévő ellenfejedelmet Konstantinápolyban hízaltta. Nagyravágyó, könnyelmű, de gyenge, vagy, mint Cserei jellemzi „semmirekellő, részeges, csaknem féleszü” ember, s már II. Rákóczy Györgynek és Keménynek is versenytársa volt, kik közzül az első Ecseden, az utóbbi Huszton tartá fogva. Most Apafi elől a portára menekült, s minthogy itt be tudta magát hizelegni, azt kívánták, hogy az erdélyi fejdelem Gyaluvárát adja neki vissza.

De Gyalu már Bánffy Dénes birtokában volt.

E férfi a török párt folytonos diadalai daczára, a fejedelmné befolyása és saját ügyessége által magasra emelkedett. Az 1666. sept. 18-án megnyílt fehérvári országgyűlés az ezen idő tájban elhunyt Ebeni István helyébe kolosmegyei főispánná s Kolosvár főkapitányává nevezte ki ²⁾, s egyszer-

¹⁾ Bethlen Hist. Cont. I. k.-ben szétszórva ; v. ö. Wagner : Historia Leopolda, Majlath : Gesch. des Öst. Kaiserreichs IV-ik k., Gu-nesch a Bethlen Continuatiója, kiad. Trausch II., mindenütt az illető évszámok alatt, s Katona XXXIII. kötetével.

²⁾ Az 1666. sept. 18-án Fehérvárt tartott gyűlés rendelkezése e végvárról s utasítása a kapitánynak több tekintetben figyelemre méltó: *Kolosvári állapotokról való edictumok. — Edictum I. A káromkodásról. A káromkodásról, innepszegésről, s egyéb Isten ellen való czégéres vét-kes cselekedetekről az Approbata Constitutioban s azután emanalt Articulusokban való büntetésnek módja observaltassék Kolosvárban is, és a főkapitány a vétkeknél neme szerint azon Articulusink continen-tiai szerént procedaljon az olyanok ellen.*

Edictum II. A városban esendő latorságokról. Mivelhogy mindenütt s Kolosvárban is a gonoszságba igen eláradtanak az emberek, annak refrenálásában, abban a helyben ezután más mód observaltatik, tud-niillik : minthogy a kapitány a végekben való szokás szerént ezután a várost kerületi, ha valamely oly publicus malefactor in flagranti com-

smind a török végbeli sergeket az ő parancsnoksága alá helyezé, — Beldi Pál, ország generálisának nyilvános hátraté-

periáltatik, a kapitány megfogathassa és virradtig detentióban lévén, ha nemes ember, vagy nemes ember szolgálja lészen a malefactor, a kapitány fogva tarthassa, és longus processusra effélét ne bocsásson, hanem az alább megírt rövid processussal törvényt láttasson reája, és constalván a malefactum, mindjárást executiót is téteszen, minden kedvezés és halogatás nélkül, ilyen modalitással: hogy valaki gyilkosságban, embersebhetés, verekedés, vagdalkozás, fegyvervornás, és kerítésen belől való lopás, szántszándékkal való gyulasztás, tiltott időben való lövöldözés, tisztek ellen való titkos tanácskozás, fenyegetőzés és insurrectio, azoknak, mint a mi méltóságunkat representáló személyeknek, illendő becsületeknek, és azokon kívül is kinekkinek rendi szerént való becsületeknek érdemlett mód szerént meg nem adása, a végezeknek, kiadott edictumoknak nem obtemperálása és nem effectualása, házaknak, pinczéknek, boltoknak felverése, étszakai támadás, kiáltozás és több efféle kerítésen belől esendő czégeres vétkeknek cselekedetiben deprehendaltatnak, az olyanokat minden személyválogatás nélkül a kapitány megfoghassa s fogathassa, simpliciter, nem admittalván ebben semmi exceptiót és remediumot, kik ellen való törvényeknek discussiojában ilyen processusnak kell observaltatni: Hogy ha a vétkes megfogattathatik, avagy az olyan vétkes kezében adattatik a tisztek, tartozzék ad tertium törvényt szolgáltatni felőle, s akkor ad octavum bizonyosságra, exmittaltatván, a bizonyságoknak azon terminuson való reportalásakor ad meritum megfelelni köteles legyen, s ugyanakkor mindjárást sententia is pronounciáltatván az ilyenek ellen, azután egyszer ad quindenam novum adattassék, ez is csak olyan casusban, melyben halál forog, de ezen kívül annakutána, semmi remedium nem admittaltatván, a pronounciálandó sententia debita etiam executioni demandáltassék: interim a vétkes vagy detentio, vagy kezesség alatt tartassék, juxta qualitatem delicti. Aprólékos exceptiónak hely ne adattassék; ha pedig valamely nemes ember szolgálja volna a lator, a nemes házhoz szaladván, kézhez nem adnák ad simplicem requisitionem capitanei, ezen fenn megírt processus szerént tartozzék előállítani azon nemes ember, sub poena in Articulis regni, signanter anni 1646. Articulo II. expressa. Idegen külső embert pedig tartozzanak egyáltaljában kézhez adni; kiket ha kik contumacia ducti kézhez nem adnának, ezen processussal a megnevezett Articulusban denotált poenán maradjanak, toties quoties valakik ez ellen cselekedni merészelnék.

Edictum III. A város czirkálóra támadók ellen. Ha kiket pedig a város őrzői és kerülői közzül, avagy másokat is, a kiket a kapitány valami szükséges történhető s gonoszt megelőző dolognak refrenálására exmittál, valamely vakmerő emberek, akármi rendbeliek és állapot-

telével, kinek, mivel a sereg a végeken valának felállítva, alig maradt egyéb pusztá czímnél. E percz óta engesztelhet-

béliek legyenek azok, reájok támadván a foglyokat kezekből elvennék és megfogni nem engednék, sine respectu personarum azokat a kapitány büntethesse meg, azon büntetéssel, a mit az elszabadított malefactor érdemlett volna.

Edictum IV. Hogy az hirtelen való riadásra a közel lévők felkeljenek. Ha étszaka vagy nappal valamely útczán riadás esnék valamely malefactor miatt, kiki a maga javára nézve abban az útczában tartozzék felkelni seorsim et singillatim, sub poena flor. 12. és akármiféle ember legyen a malefactor, megfoghassák és a kapitányok kezekbe adják.

Edictum V. Éjjeli fegyverrel való járás tilalmaztatik. Takarodóharangozás után a kerülőkön és czirkálókön kívül senki fegyverrel ne járjon, hanem ha a főemberek közzül valaki barátjánál vagy jóakarójánál való mulatásban elkésik, vagy egyéb oly dologban, az olyan ember lámpásnál menjen házához, mert egyébiránt ha lámpás nélkül fegyverrel találtatik étszakán valaki, megfogattatik és virradtig kalodában tartatik.

Edictum VI. A kolosvári embernek praesidiariusok közzé állása megtiltatik. Az nem régen megnemesedett kolosvári emberek közzül senkinek a főkapitány meg ne engedje, hogy a fizetett praesidiumok közzé írassák magokat, mivel hópénz nélkül is kötelesek a felülésre és közönséges szolgálatra.

Edictum VII. A kolosvári törvényeknek processusa. Hogyha a kolosvári nemeseknek a praesidiariusokkal valami casusból törvények támad, az olyan casusban a kapitány székin perelhessenek, nem másutt. A praesidiariusok is, ha a kolosvári nemesekkel perelni akarnak, hasonlóképen kapitány székin pereljenek. Hadi állapotból kijövő causasakat is utrinque mind a kolosvári lakosok mind a praesidiariusok azon kapitán székin decidaltathassanak. A kolosvári lakosok magok közt való akármí esendő dolgokból magok forumán perelhetnek egymással, a fogarasi arról írott deliberatio szerint, ne excedáljanak, kire is a kapitány vigyázással légyen, vármegye tisztis is azt kívánván. A compulsorium mandatummal való inquisitióval éljenek ott is ennek utána, a nemes ország ususa szerint.

Edictum VIII. Kapitány hire nélkül imide amoda való járás megtiltatik. Senki Kolosvárnak lakosi és praesidiariusok, egyéb oda confugiált nemesek, rendek közzül is semmi némű color és praetextus alatt a városból kimenni, kereskedésre, vagy egyéb olyan okból, s a várostól messze távozni kapitány hire nélkül, s magát a közönséges szolgálatól elvonni ne mérészeljen, sub poena flor. 100.

Edictum IX. Az étszakai conventiculumok és perlődések prohibeáltanak. A kolosváriak az étszakai gyülekezeteket és conventiculumokat, perlődéseket ezután elhagyják, ne cselekedjék, mivel már Kolosvár

len gyűlölet támadt a két főúrban egymás iránt. A versenyes azonban nyílt kitörésre ez úttal nem került köztök; — annyival elkeseredettebb volt a harc, mely Bánffi — s Béli egyik barátja Páskó Kristóf közt folyt le ugyanez országgyűlésen. Páskó ugyanis több ízben viselt török követséget, s ilyen alkalommal nem egyszer figyelmezteté a fejedelmet azon veszélyekre, miket egyes személyek Erdélyre hozhatnának. Bánffi, mint a német udvar lekötelezettje, a czélzásokat magára vette, s az országgyűlés színe előtt nyilvános elégtételt követelt Páskótól. Ez ember, éles gúnyjával: hogy czélzatait, ki nem bűnös, ne vegye magára, nem vágta ketté a dolgot; bár a köztetszés, melylyel azt fogadták, figyelmessé tehetné volna Bánffit, hogy mily kevés népszerűsége van, — s ő más nap még hevesebb kitörésekben szellőztette haragját.

Ugyanekkor Zolyomi ügye is felkerült. Ez ember Apafi által visszanyerte jószágait és hivatalát, a hunyadmegyei főispánságot, sőt fejedelmi tanácsossá is lett; azonban felségáru-lással vádoltatván, fogságba vettetett, honnan 9 hó múlva szabadult ki. Ezalatt főispánsága Kun Istvánnak adatott, de két év múlva a fejdelem ezt is elmozdítá s a hivatalt Kapi Györgyre ruházta. Zolyomi kiszabadúlta után Magyarországra

vég helyre tétetett, a régi végházakban pedig az ilyen dolgok tilalom alatt voltak; itt is megtilalmaztatik sub poena flor. hungaricalium 500, azon poena pedig exequatassék azokon, kik fővebb indítói és cselekedői lennének ezen dolognak, a kapitány által irremissibiliter, etiam cum brachio, comperta rei veritate.

Edictum X. Az haza romlására való írogatás, izengetés és practikálásnak tilalma és büntetése. Senki a főkapitány (ki egyszersmind főispán is) tiszti alatt valók között, idegen nemzeteknek, sőt másoknak is akárkinek a vég helynek, Kolosvárnak s ez hazának romlására, veszedemére ne írogasson, izengessen és practikáljon. Valaki ebben meg tapasztaltatik, a főkapitány de facto, comperta rei veritate, halállal büntethesse meg.

Ha ennekutána is oly dolgok occurálnának, melyekről ez fenn megírt Edictumokban, vagy maga a főkapitány instructiójban emlekezett nincsen, a városnak és ez hazának is hasznára, javára nézendő utakat, módokat talál, autoritasa szerént pro sua prudentia elkövesse.

Ez edictumokat az 1667. jan. 5-én Marosvásárhelyt tartott országgyűlés articulusba (a XXXVII.) igtatta s megerősítette.

menekült s a hivatal csakugyan Kapinak maradt. Most Zolyomi egyet gondolt s még ez országgyűlés megnyíltá előtt Erdélybe jöven szorgalmazta Apafit, hogy hivatalába tegye vissza. A fejdelem azt magánosan megígérvén, Zolyomi kérvényét Bánffi által nyújtá be az országgyűlésnek. A dolog nem remélt véget vett: Bánffit Kapi is megnyerte magának, s az Naláczi Istvánnal kieszközlé Zolyomi elmozdztatását.

Az országgyűlés eloszlása után Apafi Kolosvárra ment, hol Bánffit beigtatta hivatalába. De itt a fejdelem egyetlen fia meghalt — s midőn a következő 1667. jan. 5-én Marosvásárhelyt tartott országgyűlésen Bánffi szokatlan fényűzéssel, kísérettel lépett fel, s a lakomákat egymásra tartá: találkozásnak, kik úgy vélekedtek, hogy ama halálozás által nyert örököségi reményei növelék gögjét ennyire. S midőn a fejdelem egy lakomában Bánffi fiát, örökös hiányában, saját fiának nyilvánítá, a köz irigység irányában még növekedett. E gyűlésen Zolyominak egy újabb ügye merült fel. Ugyanis e főúr nőtestvérének, Perényi Gábornénak leánya, Bárkóczy Sándorné, bizonyos kiegyezés folytán, attól az anyai (Bethlen Istvánné-féle) jószágokat követelte, s a hunyadmegyei törvényszéken meg is nyerte. Ekkor ellene Bethlen István egy másik leányának Gyulaffi Sámuelnének örököse Tököly István lépett fel, s ez a jószágokat fejedelmi ítéletnél fogva kezéhez kapta.

Zolyomi kétségbeesetten ment Hunyadra, innen Magyarországra, s innen viszont Váradra a törökhöz, hol Hamza basa tárt karokkal fogadta. „Mindenét elvették, panaszolá ennek, s jószágait a hatalmas császár ellenségeinek, Tökölynek, Bárkóczinak adták!” s ennek tanácsára útját Belgrádba s innen Konstantinápolyba vette.

E menekülésről a fejedelmet Bánffi Dénes értesíté, ki a Zolyomi-jószágokból Gyaluvárát nyerte. S most Apafi figyelmessé tétetve az abból származható veszélyekre, Nemes Jánost tetemes ajándékkal a portára küldé felvilágosítást adni, hogy „Zolyomi maga idegeníté el kötlevelek által jószágait.” De ennek kevés sükere lett; nem a szultán, hanem a kaimakam írt Apafinak: a nagyúr parancsa, hogy Hunyadot Tökölytől, Gyalut Bánffitól s a főispánságot Kapitól visszave-

gyék és visszaadják Zolyominak. „Barátom, írja, a mit tetetek, nem volt helyes, mert a nemesi birtok nálatok fiúra száll.“

Az 1668. jan. 10-iki beszterczei országgyűlésen a fejedelmi propositiók egyike felszólítja a rendeket, hogy kárpótolják Bánffit Gyaluváráért, Szamosújvárnak, ámbár a fiscus várának, elegendő biztosíték melletti átadásával. E birtokkal már több ízben kínálta Bánffit a fejdelem, de ő azt csak egyedül a rendek kezéből, az ország törvényeivel egyezően, s nem azok ellenére, akarta elfogadni. A rendek azonban határozottan kimondák, hogy azt ők soha sem fogják magános embernek adni, s hogy Bánffit másképp igyekezzék a fejdelem kielégíteni. Most Apafi pénzzel kívánta őt kárpóltatni, részint szolgálataiért, részint mert Gyaluért 10,000 magyar forintot fizetett a fiscusnak. De a rendek erre azt válaszolták, hogy a tízezer forintot nem ők, hanem a fejdelem tette zsebre, s egyszersmind figyelmezteték a fejedelmi conditiókra, melyeknek megtartását hittel fogadta, s melyek szerint a fiscalis javadalmakon kívül nem tarthat mást magánál : pedig a kezén lévő Vincz, Radnóth és Balásfalva nem ilyenek, s ezekből Bánffi bőven kárpóltathatnék. Apafi visszaizent a rendeknek, hogy Balásfalvát a fejdelemné megvásárolta, Radnóth és Vincz a fejedelmi udvartartásra szükségesek. De a rendek ez izenettel kevésbé törődve, más tárgyra tértek át, s midőn Apafi értesült, hogy ezek az egész terhet az ő nyakában akarják hagyni, nem minden indulat nélkül rájuk izent : Bánffit majd ki fogja ő elégitni ; azonban a kiknek fiscusi jószág van a kezükön, arról rögtön mondjanak le, mert ő ezeket visszaveszi. A rémület általános volt, mert a rendek alig egy tizedrészének kezén nem volt fiscalatus.

Az általános lehangoltság közepett épen jókor érkezett vissza Nemes János, oly hírekkel, melyek kilátást nyújtottak, hogy a porta felhagyand Zolyomi ügyének szorgalmazásával. A Bánffi kárpótlásáról tanácskozást is elhalaszták, s Gyalut még most kezén hagyták. De teljes megnyugovást a Zolyomi-ügyben csak az Inczédi fen írt követsége nyújtott nekik, ki febr. 23-án 1668. érkezvén haza, a magyarországi szövetkezteteket értesíté követsége roszt eredményéről. Ezek azért

megmaradtak feltételök mellett s reményöket XIV. Lajosba vetették. De Apafihoz is küldtek újabban egy követet, Kende Gábort, hogy az ügyöket ellenző nagyvezér haláláról értesítse őt. A hír hamis volt, ezt jól tudták Apafi udvarában, s minden, mit Kende kieszközölhetett, annyiból állt, hogy Apafi az elégületlenek által a portára küldendő követet tehetsége szerint gyámolítani ígérkezett ¹⁾.

A szövetkezettek ügye hovatovább mindig gonoszabbul fejlődött. Hogy a franczia segítség, melyhez oly tartózkodva nyúltak, pusztá ígéretnél nem volt egyéb: már 1669. júliusban beláthatták, midőn értesültek, hogy az aacheni kötés által helyreállt békét Lajos nem fogja megzavarni, sőt őket is koronás fejök iránti engedelmességre inté ²⁾. S főnökeik bizonytalan és habozó magaviselete ellentétben állt azon folytonosan hevesülő kitörésekkel, melyek koronként a részletes gyűléseken nyilvánultak, s melyek közzül az 1669. april végén 13 megye s néhány város által tartott a legzavarosabbak egyike volt. Apafit Kapi, Teleki és Nemes János képviselték, oly czállal küldve oda, hogy Erdély sérelmeit a királyi biztosok elébe terjeszszék. Ezek május végén érkeztek oda, s útjokban a magyarhoni protestansok által is felszólíttatván, hogy az ő sérelmeik orvoslását is sürgessék: 23 pont alatt benyújták azon tárgyak sorozatát, melyeknek eligazítását óhajtják. De a gyűlés eredménytelen maradt, az erdélyi sérelmek föl sem vétettek, s a magyar elégületlenek biztatásnál egyebet nem nyerhettek. Most ezek elkedvetlenedve, de saját jövőjük iránt is aggódva, kérték Apafit, hogy a portát újabb követséggel keresse fel ³⁾, s ez october elején Rozsnyai Dávidot gazdag ajándékkal útnak indítá.

Az elégületlenek főnökei, kiket nemcsak a haza sérelmei, hanem saját nagyravágyásuk is ösztönzött a fölkelésre, s a haza felszabadítását saját emelkedésökkal hozták kapcsolatba, s épen ezért nem egy keserű tusa folyt köztök, s nem

¹⁾ Bethlen János 285, 300, 305, 309, 318—28, 351—64. V. ö. a fenebb említett források egyes helyeivel.

²⁾ Szalay: Magyarország Tört. V. 119.

³⁾ Szirmay: Notitia Histor. Com. Zemplén 215. V. ö. Bethlen J. I. 1. 422—52.

egyszer tettek próbát, ügyök elárulása által érni el azt, mire törekedtek: e főnökök közül Zrínyi Péter és Rákóczy Ferencz, ugyanazon időben, midőn Rozsnyai az ő érdekekben a nagyvezérnél volt, Bukovaczky Ferenczet, Zrínyi udvarmesterét a portára küldték, oly ajánlattal, hogy Magyarország kész lesz a szultánnak 12,000 tallér évi adót fizetni, ha ő ez országot pártfogása alá veszi, s Zrínyit magyar, Rákóczyt pedig erdélyi fejdelemmé teszi. E két követtséget a nagyvezér Kandiában csaknem egy nap fogadta, s ez elegendő ok volt, hogy sükert egyik se nyerhessen ¹⁾. De ezzel, ez időre legalább, Erdélyben is elrontották ügyöket az elégtületlenek. Már a bécsi udvar pártján lévő Bánffi Dénes figyelmezteté Apafit egy május 4-én írt levelében, hogy Rákóczy Ferencz emissáriusai működnek Erdélyben, az azoktól elvett leveleket megküldé neki, hogy lássa: „mint éljen az erdélyi fejedelemnek titulusával Rákóczy Ferencz uram, és még a magyarországi királyságot sem fogván meg, immár osztja a jószágot s nemességet“ ²⁾. A császár pedig, mihelyt terveikről biztos híre volt, nem késett Kászonyi Márton kanonokot Erdélybe küldeni, hogy ez ott tudomására juttassa Apafinak a megbuktatására célzó törekvéseket, s midőn ez azokról a visszatérő Rozsnyai Dávid jelentése s a nagyvezér leveléből kimerítőbb adatokat s meggyőződést szerzett, halálkodással válaszolá a császárnak: „Felséged kegyes, csaknem atyai indulatját alázattal csókolom (exosculor) s mindazzal, mi ennyi nehézség közt erőmet nem haladja meg, hálaadással szolgálni kész vagyok“ ³⁾.

Zrínyi, Frangepán és Tattenbach ekközben serget gyűjtöttek, próbáltak szövetkezni a török bégekkel és budai basával: -- de mielőtt a forradalom Magyarországon kitörhetett volna, már el volt nyomva. Horvátország tiltakozott s az ellenök küldött sergek csaknem kardcsapás nél-

¹⁾ Hammer III. k. 646. V. ö. Bethlen II. k. 14—15.

²⁾ Kemény József Apafi Mihály időkorai eredeti levelekben Árpádia II. 55.

³⁾ Bethlen II. 19.

kül meghódoltatták a túladunai részeket. Zrínyi és Frangepán Bécsbe hívtattak, és fogságba tétettek. Csaknem ily könnyű volt felső Magyarország lecsendesítése is. Itt Rákóczy elfogta Stahremberg Rüdigert, husvéthétfőn, Patakon, egy lakomán, melyet rendezett; míg Boeszkai István bevette Ónodot, Szepesi és Szuhay pedig Tokajt ostromolták. A már ekkor Bécsben levő Zrínyi Rákóczyt fegyverletételre szólította fel, s a császár egy proclamatióban inté az ország lakosait, hogy hűségüket meg ne szegjék. Az ellenök küldött sergek még meg sem érkeztek, midőn a 13 megye meghódolt; Rákóczy elereszté foglyait, s maga anyjához Munkácsba zárkozott ¹⁾.

A mozgalom el volt nyomva; Spork jövetelének hírére és Rákóczy Ferencz intése folytán, hogy társai anyja katonáinak ne higyenek, mert ez a császáriak kezébe akarja őket játszani; továbbá a kegyetlenségek következtében, melylyel Spork és Kopp újakban fölléptek: megkezdődtek a menekülések. Az agg Boeszkai István családját, mindenét elhagyva álöltönyben menekült Mármarosba. Nejét s mostoha fiát Rákóczyné a németek kezébe adta, ez utóbbi tíz napi fogság után követte atyját. Ispán Ferencz, Kende Gábor családjával, Gyulaffi László, Csernel Pál, Fábián Farkas, Kende Márton, Szuhay Mátyás, Petróczy István, Forgács Miklós, Szepesi Pál, Vay Mihály, Keczer Menyhért, Kubinyi László, Uray Mihály, Serédy Benedek, Wesselényi Pál, Lónyay Anna s még többen is az elégületlen főnökök közöttül hasonlóan ez országban kerestek menedéket, „Apafi — írja Bethlen János ²⁾ — czélozva arra, hogy az elégületlenek amazt a fejedelemségből ki akarták tuszkolni — a rosztat jóval fizetve nemcsak megengedte, hogy birodalmában legyenek, hanem többeket közzűlök asztalához fogadott, biztatta őket s közbenjárást ígért a római császárnál“. Ily czállal küldte ez Hedri Benedeket Bécsbe, hogy a kabinetot szelidebb bánásra

¹⁾ Katona, Wagner és Majláth az idézett kötetekben. V. ö. Wagner *Analecta Scepusiival*, s *Histoire des Troubles en Hongrie* (1689)-val.

²⁾ *Historia Prod.* II. 37. l. V. ö. Szalay V. 131.

birja, s Baló Lászlót a portára ajándékokkal, hogy a magyarok pártfoglaltatását kieszközölje.

Még ez év (1670) augusztusában, ugyanazon héten tértek vissza Hedri és Baló minden eredmény nélkül. Bécsben nem hitték, hogy az oly nagy zajjal kezdett mozgalom könnyen elnyomassék, s ezért Hedrit nem csak tisztelettel fogadták, hanem biztatásokkal is tartották. De midőn naponként érkeztek a hírek, hogy az eszélytelenül kivont fegyver még eszélytelenebbül dobott el, megérkezettnek hitték az időt, melyben a magyar alkotmányt megszüntethetni, és Hedrit egy mit sem mondó levéllel küldték haza. A löcsei biztosság Rottal elnöklete alatt összeült, s a bebörtönözések és zsarolások a legnagyobb kiterjedésben folytak, nemcsak a mozgalom vezetői s a közép nemesség, hanem a szegény nép ellen is, s midőn ez eljárás szelidítését Apafi egy, a magyarországi teljhatalmazotthoz Rottalhoz küldött ügynöke által sürgeté, a császári biztosság azt hosszas időn át magánál tartotta, s csak october hóban ereszté vissza saját biztosával és a fejedelemhez, Bánffi Déneshez s Teleki Mihályhoz írott levelekkel, melyekben mézes szavakkal ígerte közbenjárását az udvarnál. De üldözése csak enyhült és nem szűnt meg; s még ez év folytán a menekültek számát Erdélyben Tököly Imre és Balassa Imre szaporiták.

Ekközben Apafit rávette Bánffi, hogy a Zolyomi notáztatása után fiscusra szállt Huszt várát az inscriptionalis summában adja neki. A fejedelem hajlott volna rá, de az ügy a rendek erélyes ellenállása folytán megbukott, s a szakadás Bánffi és a főurak közt e tény által is nevededett. S e kellemtelenséghez épen ez időben újabb járult. Baló Lászlót a Kandiából diadallal visszatérő nagyvezér szigorú szavakkal fogadta: mért nem adja ki a fejedelem a Jenő környékén levő 49 falut? De midőn értesült, hogy a német katonák a fejedelmi birtokba beütéseket tettek, a vezérbasa hangja változott, s a németek e zsarolásai ellen a magyarföldi basákat segélyadásra kirendelte*).

De azért a béke fel nem bontaték, sőt a porta a Jenő

*) Bethlen János II. 35—54.

környéki faluknak kiadatását újabban sürgette. Ekközben a lőcsei bizottmány eloszlott és egy újabb ült össze Pozsonyban, hasonlólag Rottal elnöklete alatt. A telt börtönök rabjai ez elébe állítottak, s míg Bonis és Fügedi Nagy halált szenvedtek: jószágelkobzással nem csak az élöket, hanem az időközben elhaltak maradékait is büntették. Zrínyi, Nádasdy, Frangepán és Tattenbach kivégeztettek; s minthogy az elégületlenek közt protestansok is találtattak, ezeknek rendszeres s tíz hosszú éven át tartó üldözése megkezdett. Az ország lakosaira terhelő adókat vetettek ki, „hogy a katonákat, — írja Bethlen János, — kiket éppen az ő elnyomásokra tartott a magyar király, abból fizessék“. A menekültekre pedig fő- és jószágvesztés büntetését szabták ¹⁾.

A menekültek ily körülmények közt Petróczy Istvánt és Szepesi Pált a portára küldték s ezek 1671. június végén Philippopolisba megérkeztek. A fejdelem a portán levő követet Daczó János tolmácsának Deák Györgynek meghagyta, hogy e követeket mindenben segítse, „a haza veszedelmére czélzó dolgokon kívül; azonban nyomukban legyen s minden tetteket írásba foglalja. E czélból leveléhez hozzá tette: „Ha ő kghmek kimenetelünket solicitálják is, hűséged ne interturbálja, vigyázzon csak arra, hogy e hazának romlására való dolgok ne agitáltassanak“ ²⁾. A követek jó fogadtatásban részesültek a nagyvezér által: „a hatalmas császár pártfogásába fogadja a magyar nemzetet, menjetek a budai basához, ki a magyar ügyek vezetésével meg van bízva“ — mondá s egy főrangú törököt rendelt melléjük útítársul, ki útját Bécsig lesz folytatandó, s itt tudatni fogja a magyar királylyal, hogy hacsak háborút nem akar, a hozzá küldött levél tartalmát teljesítse.

Ez alig remélt eredmény külön követ által tudtúl adatva a bűjdosóknak, szokatlan hatást eszközölt. Apafi seregét már korábban hadi lábra állítá, s most a menekültek azt hívék, hogy e sereg őket fogja gyámolítani. Csalatkoztak. Mert e

¹⁾ Katona XXXIII. k. Vera et deducta Descriptio Criminalium Processuum stb. kézír. Bethlen fen idézett szavai a 100. lapon olvashatók.

²⁾ Árpádia III. 83.

perczben Apafi udvarában a német párt győzött. Már Daczó, az orator el volt látva titkos útasítással, hogy a menekültek ügyében hallgasson, s most midőn ezek a fölkelést és a budai basávali csatlakozást hangosan sürgették, az augustus havában e végre Radnóthra gyűjtött fejedelmi tanács úgy találta, hogy írásos meghatalmazás nélkül pusztá szavak nem elegendők ily fontos ügy elintézésére. A menekültek zúgolódtak, hogy a fejedelmi tanácsosok kákán csomót keresnek; megnyugtatósokra ezek Baló Lászlót a portára és Brenkovics Györgyöt a budai basához küldék. October hóban mindkettő visszatért. A budai basa mindenre késznek nyilatkozott, ha parancsot kap, de ez még nincs kezénél. A vezér pedig szemrehányást tett, hogy a bújdosók az érsekújvári felhívás után elmulaszták a csatlakozást: most pedig a szultán kedvökért nem fogja a békét felbontani. A menekülteket e leverő hír sem csüggeszté el. Utolsó reményszálók a porta volt s a fejedelem újból közbevetette magát a nagyvezérnél a portánál értők¹⁾. S parancsára Szepesi Pál „igen megbomlott egészséggel és sok keserves alkalmatlanságokkal,“ mint maga írja, a török földre ment²⁾.

Ekközben a Jenő környéki falukért folyton folytak az alkudozások. A porta koronként sürgetőbb, kíméletlenebb leveleket írt, s midőn ezek miatt az aggodalom már tetőpontját érte el, érkezett Radnóthra a moldvai hospodárnak egy figyelmeztető követe: hogy a fejedelem legyen készen, mert a török Erdélyre hozza hadait, s azokkal Zolyomit. Most már valóban nem tudák mihez kezdjenek, midőn a rettegésnek a török követ megérkezése véget vetett. Ama hír hamis volt s a török egészen más ügyben járt. „A német követ, írta a nagyvezér, panaszkodik a hatalmas szultánnál, hogy rablók és zsványok a római császár hivatalnokai által rájuk mért büntetéstől féltőkben hozzád menekültek s melletted vannak. De a porta tudja, hogy te becsületes ember vagy, s nem hitte el a panaszt. Ha azonban mégis úgy volna: tüstént küldd el a zsványokat, mert a császár a békét sértetlenül akarja meg-

¹⁾ Bethlen II. 108—112.

²⁾ Árpádia III. 95.

tartani, s annak értelmében zsványok nálad nem létezhetnek.“ A követ e levelet a tanácsban nyújtá át. Annak átolvasása után magára kívánt maradni Apaíval, mi megtörténvén, a fenebbi soroknak ekkép adta magyarázatát : a német követ valóban zsványok kiadatását sürgette, s ha nálad olyanok volnának, azokat add ki. De nem a hozzád menekült magyar urakat és nemeseket, ezek maradjanak a császár birodalmában, s Nagyságod állapotjok és számokról tudósítsa a portát, hogy ügyökben intézkedni lehessen.

S valóban nem sokkal ezután a kassai és szathmári parancsnokok fenhangú levelekkel követték a menekültek kiadatását a béke s az ottoman porta parancsa értelmében. S midőn mit sem nyerhettek, fenyegetésekkel távoztak, hogy majd újra meg fogják ők Erdélyt látni ¹⁾. Ennek folytán Apaí is jónak láttá sergét hadi lábra állítani. Már jun. 10-én kiadta parancslevelét, hogy Szamosfalván azon hó 18-án seregszemle tartassék. A nemesség és főurak erről haza mehetnek ugyan, de oly készülettel legyenek, hogy minden perczen kiállhassanak. Az ott maradandó hadaknak pedig Bánffi Dénes adja tudtúl, mikép e sereg főparancsnokává Teleki Mihály neveztetett ki. E főúr pedig útasíttatott, hogy minden támadásra készen álljon, de az ország határait át ne lépje ²⁾. E rendszabály mozgalmat idézett elő : a nemesség zúgott, hogy szemlét fölöttök csak a fejdelem tarthat, nem egyes főúr, s még akkor sem csendesültek le, midőn megfenyítésökre Kolosvárról őrseget hoztak. Hanem végre a szép szónak engedtek, Bánffi Dénes rábírta őket az engedelmességre.

Jenő környékét a nagyvezér még mindig sürgette. Daczót, az oratort biztatta ugyan a csausz basa, hogy próbálja ama falukat pénzzel megváltani : de ez nem sikerült, s a követ egy máj. 23-áról írott levelében panaszkodik, hogy a ki nem bocsátás miatt vele szigorúan bánnak. „Itt bizony, írja, a sátrakba sem bocsátanak, vagy meleg, vagy eső, mint az ebek úgy kuczorgunk imitt amott a fal alatt; én bizony ma is megmondám, ha így bánnak velünk, bizony Erdélyben vé-

¹⁾ Bethlen János 162—174.

²⁾ Árpádia II. 109—112. az e tárgyban kelt levelek, instructiók.

tetjük inkább a fejünket el, hogy sem követségbe ide jön emberséges ember gyalázatra.“ De mondhatott Daczó bármit, s Apafi költthetett ez ügyben pár év alatt 30,000 aranyat, ki kellett ama falvakat adni, s minden, a mit Apafi nyert, annyi volt, hogy nem a kívánt s szerteszét eső, hanem a határszálen fekvő falukkal érte be a porta ¹⁾.

Mindez csak kezdete, helyesebben, folytatása volt egy rendszeressé válandó bekebelezési munkálatnak. Az idő erre most, midőn a menekültek miatt Apafi a német udvarral is meg volt hasonlva, különösen alkalmasnak látszott. Mert a porta ama czélját még el sem érte, midőn már is új követelésekkel állt elő. Kucsuk váradi basa, Erdélynek a korábbi időkben nyomorgatója „ki a fejdelemmel, mint maga írá, sok söt és kenyeret evett“: jul. közepén 30 spáhit küldött Fehérvárra, kiknek főnöke a nagyvezértől s Kucsuktól Apafihoz, s ez utóbbtól a fejdelemnéhez írott leveleket nyújtá át. Kucsuk sokat beszélt a maga barátságáról az uralkodó pár iránt²⁾; de a nagyvezér a Piri basa defterében kitett helyeket követelte. A levél kelet nélkül volt, s ez a tanácsosokban gyanút támasztott. Elhatározák a fényes portát egy követéssel fölkeresni s értesíteni a felől, hogy a kívánt helyek Erdélynek felét teszik s azok nélkül az adót lehetetlen lesz behajtani. Szilvási Bálint, Nemes János s a szászok részéről Hirling György ³⁾ nyomon elindultak, de választ csak a következő 1672-ik év februárjában hoztak haza, midőn a szultán tudára adta Apafinak, hogy „a panaszlott nehézségeket kegyelmesen megfontolandja, az adót kegyesen vette,“ buzdítá, hogy maradjon hű és igazságos. Üres szavak, melyek az ügyet e percze ugyan elhalasztottnak mutatak, de teljes megnyugvást nem eszközölhettek, annyival kevésbbé, mert ez ügy megvizsgálására a porta biztosokat küldött, kik Váradról Somlyóra, Hadadra s onnan Gyaluba mentek, hol őket Bánffi Dénes gazdagon megvendégelte, s bár ezek pártfogásukat minden módon ígérték: egy nem sokkal ezután küldött le-

¹⁾ Bethlen 169, 179—183. Árpádia II. 104—8. Daczó levele.

²⁾ Kucsuk levele Árpádia II. 112—14.

³⁾ Bethlen J. 182. Gunesch Trauschnál II. 170.

vele a nagyvezérnek mutatta, hogy ígéretöket be nem váltották.

Ugyanis e teljesen váratlanul érkezett levél heves szemrehányás után Várad környékének ki nem adásáért oly rendszabályokhoz nyúlást követelt, hogy a váradiaknak többé ne legyen panaszra okuk, s különösen sürgeté, hogy „a somlyai kapitányt, e nyughatatlan s a törökkel ellenkező férfit tüstént letétesse s helyét békeszerető emberrel töltsse be, a kolosvári kapitányt pedig rendre útasítsa, hogy olyakat, mint eddig, ne merészeljén a török végbeliek ellen“ ¹⁾.

E panasz kiválóan Bánffi Dénest illette. Ugyanis ő volt a kolosvári kapitány, s a somlyai uradalom is az ő birtokában volt. Ama végvár kapitánya Keresztes András ²⁾ megtartá a parancs daczára hivatalát, mert a szabadságukra féltékeny rendek méltán gyaníták, hogy ha most engednek: „a végházakban török tenne és választana tiszteket.“

Ekközben azon sívár keménység, mely Magyarországon a biztosok politikai és vallásos üldözéseit csaknem eltűrhetlenné tette s általános elégtelenséget idézett elő, — a bűdosókat azon gondolatra bírta, hogy egy szerencsés invasióval most az egész országot lángba boríthatják. Erdélyben Teleki Mihályt megnyerték ügyöknek, s ennek köszönheték, hogy a fejdelem Cserményi Mihályt a portára küldé, nem egyenesen ügyök szorgalmazására, hanem oly nyilatkozattal, hogy lehetlen a békét a magyar királylyal tovább is fentartani, mert ennek birtokaiból folytonos kicsapások történnek az erdélyi részekre, s idevaló kalmárokat fogságba vetettek. Ez ügyben már tábornok Spankauval is folytatott levelezést: „Uraságod eljárásában nemhogy a jó szomszédságnak, de még a becsületes ellenségnek nyomát sem találhatjuk fel“ írának s felszólítá, hogy békét akar-e vagy háborút, nyilatkoztassa ki. Ekkor még remélte, hogy támadásra engedélyt nyerend. De Cserményi martius havában oly válaszzsal tért vissza, melyet legkevesébbé vártak. „Csodálom, írának nagyvezér, hogy e tárgyat, miután végleges és határozott választ

¹⁾ Bethlen J. 203—218.

²⁾ A Bánffi elleni vádpontok e czikk végén.

kaptál, mégis sürgeted. Hidd el, hogy az esküvel megerősített békét, míg más oldalról megtartják, a porta nem szegi meg senki kérelmére. Annak feltételeitől, ha csak azt akarod, hogy jó dolgod legyen, te se térj el egy hajszálnyira sem. Azon panaszodra, mely a magyar király katonái által elkövetett méltatlanságokat illeti, a magyar király követe azt feleli, hogy ti még többeket követtek el. Tolladat tehát féken tartsd, s ne alkalmatlankodj' mindig a császári udvarnak.“ De egy titkos íromány Szaidi basától tudatta, hogy ez ügy a szultán, a nagyvezér és mufti közt el van döntve; hogyan? az hármok titka. Ne piszkálja tehát most, ha rá kerül a sor, majd tudatja vele ¹⁾).

A bújdosók ebben nem nyugodtak meg, s azon tervvel, hogy egy beütés Magyarországra általános fölzendülést idézhethet elő, nem hagytak fel. Apafinak első dolga volt Spankaut megnyugtanni, ki mind hangosabban kezdé őt békeszegéssel vádolni ²⁾). Azonban elméjében mást forgatott. April havában Fogarasban volt. Petróczyt és Szepesit több ízben titokban fogadta, s a hajdúkhoz intézett leveleket adott nekik, melyekben biztatta ezeket, hogy csak keljenek fel, ő erélyesen fogja őket támogatni. Blanquetteket is nyertek ezenkívül a fejdelem pecsétje és aláírásával ellátva, hogy szükség szerint töltsék be annak idejében. Ugyanekkor Bánffi Dénes és Farkas is az udvarban voltak, de minderről sejtelmök sem volt. A dolog azonban Dénes előtt gyanúsnak tetszett, s Székely László fő portamestert faggatni kezdé. Székely sem mondhatott többet, mint hogy két levelet a fejdelem nagyobb pecsétjével ellátott, melyeket aztán Szepesynek adott át. Bánffi most sejteni kezdé a dolgot, s annyival inkább, mert Szepesytől hallá, hogy az Kővárba Telekihez, s onnan a hajdúk közé menend. Most hát Bánffi minden áron ennek elútazását akarta hátráltatni, s erre jó alkalomnak látszott a Wesselényi Pál menyegzője Béli Pál leányával, mely e napokban tartaték, s melyen a fejdelem s azon főúr is jelen volt.

Ennek tartása alatt magán beszélgetésben a fejdelem-

¹⁾ Bethlen J. 209.

²⁾ Árpádia II. 68—74.

mel Bánffi Dénes felhozta a magyarországi nyomorokat, az üldözést, mely ott a protestánsok sorsát elviselhetlenné teszi, s mely hangosan kiált segélyért. Apafi ennek folytán elmondta Bánffinak, hogy segélyről már van, és mikép van gondolkodva. A tanácsnok köpenyt fordítva feltárta a helyzet minden nehézségét. Átkozott volna, mondá, ki nem akarna segíteni a nyomorgatott hitfeleken, de hát a nagyvezér levelét, mely Apafit végveszélylyel fenyegeti, egyszerűen félretehetni-e? ez az üldözötteken sem fog segíteni, s nekünk is végünk lehet miatta!

Bánffi végre győzött. Az ügy az államtanácsosok elébe terjesztetett. S ezek elhatározzák, hogy Szepesytől a leveleket vissza kell venni. A menekültek pedig május 5-ére Beszterczére gyűlést hirdettek, tanácskozándók, hogy most már mihez kezdjenek? s míg Apafi a magyar ügyekről tudósító leveleket intézett Európa protestáns uralkodóihoz, ők újlag két követet indítottak útnak a nagyvezérhez. De ezeket a havasalföldi vajda feltartóztatta: nem tanácsos a portát, mondá, tovább is ingerelni; várjanak, míg ő kitudja a dolgok ottani állását.

Midőn e hírrel a követek egyike visszatért, s a helyébe küldött Balassa Kristóf, Imre fia, sem eszközölhetett semmit, a bűjdösök Tordára gyülekeztek, s innen újlag fölhívták Apafi segélyét, kérve, hogy induljon elődjei, Bethlen és Rákóczy példáin. Hiában figyelmeztette őket Apafi eddigi sikertelen lépéseire e tárgyban, reményökkal nem hagytak fel, s csak annyit sürgettek, hogy egy biztos hely jelöltessék ki számokra, hol szervezhessék magokat. De a tanácsosok e kérelmet sem hitték teljesíthetőnek az országgyűlés beleegyezése nélkül, mely Radnóthon június 26-kán volt összegyűlendő *).

A gyűlés a kitűzött napon megnyílt. Egyike volt a zajosabbaknak, mely a sérelmeket sok elkeseredéssel tárgyalta. Ennek folyama alatt érkezett egy kapucsi basa a szultán levelével. A nagyúr tudatja, hogy a lengyelekkel háborúba keveredett, s rendeli, hogy hatszáz hatökrös lisztel terhelt

*) Bethlen J. 210—24.

szekeket küldjön táborába a fejdelem ¹⁾. De Erdélyben az azelőtti években szűk termés volt, a rendes adót sem bírták behajtani, minek folytán a fizetni nem tudók nyakára katonaságot küldtek ²⁾, pedig a nép saját szükségét is a Havasalföldről vásárolt gabonával pótlá. Azonban a parancs ezúttal félre nem tétetheték; Gyulay Tamás az orator megírta, hogy minő ingerült hang uralkodik ellenök a portán, hol azt hiszik, hogy a 600 szekeket egyetlen erdélyi mágnás is ki tudná állítani ³⁾. Itt hát tenni kellett s a fejdelem tudatta a kapichíájával (oratorral): „Kéntelenség alatt abból kell kitelni az élésnek, a mit most aratnak, mindazáltal azon leszünk, megszére ne haladjon, ha lehetne, egy órában vinnők véghez ³⁾. S az ajándékokat és szekereket Baló felügyelete alatt még augusztusban útnak indíták.

Ugyane gyűlés folyama alatt julius elején a menekültek követe Nemesányi, Ghika Gergely oláh hospodártól visszaérkezett. Ghika ígérete szerint valóban sürgette a portán a menekültek segélyezését, s a nagyvezértől ezen választ eszközlé: Ha a magyar bújdosók hiszik, hogy sikerrel sikra szállhatnak a német ellen, a porta nem ellenzi, csak inti őket, hogy vigyázattal járjanak el. A menekültekbe ez új életet öntött, s még inkább nevelte azt azon körülmény, hogy a Nemesányi által Ghikánál hagyott Absolon Dániel és az időközben oda érkezett Balassa Kristóf aug. elején tudósíták

¹⁾ Tunesch Trauschnál II. 173.

²⁾ Bánffy Dénes (Árpádia III. 99.) írja a fejdelemnek: „Imár az nemes ország gyűlésének fél esztendeje elmúlt, mégis ennyi rendbéli Ngod méltóságos parancsolatira az nemes ország végzete szerint is sem az vármegyékről, sem az universitasról az praesidium fizetésére rendelt adóban csak egy pénzt is még nem adminisztráltak, kik micsoda fogatkozással legyenek, Ngod bölcsen megítheti, és hanemha én pénzemmel őket eddig ne segítsem, kéntelenítettetek volna elbujdosni, avagy éheI halásra jutni“ ezért jelenti, hogy „tovább nem állhatván nyavalyások, mostan bocsátottam ki vagy negyven lovast Szebenszékre“ s kéri újabban megparancsolni a megyéknek s — a szász — universitasnak, hogy az adót beszolgáltassák, különben az egész praesidiumot rájuk küldi.

³⁾ Bethlen J. II. 231. s köv.

⁴⁾ Apafi levele Gyulai Tamáshoz Árpádia III. 111.

öket, hogy „a porta a lengyel háború bevégezése után a magyar ügyeket tárgyalandja, s beütésöket a magyar birtokba, csakhogy eszélyesen tegyék, addig sem ellenzi.“ — Természetesen, mert a portának érdekében állt Leopoldot a lengyel háború folyama alatt minél inkább foglalkodtatni ¹⁾.

A bűjdosók még mindig Tordán tanakodtak. Absolon visszaérkezésénél jobban megerősítették őket czéljokban a Magyarországból kapott hírek. A vallási üldözés naponként növekszik, s a protestánsok templomait egymás után foglaltatják el. Fenmaradt egy a bűjdosó papoktól Debreczenből Apafihoz írt levél, mely ez eseményeket élénk színekkel festi. „A religio dolga, írják ebben ²⁾, ez romlott hazában naponként sulyosodik. Kezünknel nem tudunk már többet: Zemplén vármegyében a megyaszai, Ujvármegyében a kassai és szikszai, Szepesben a löcsei templomoknál, Sárosban penig egyet se tudunk. Több vármegyékben is akképen halljuk a religiónak oppressióját. Persecutoroknak minden magokviseléséből, fenyegetéseikből is nem egyéb tetszik ki, hanem hogy maholnap (ha Isten szándékjokban előbocsátná) a véres persecutióhoz fogjanak, a hispanica inquisitionnak regulái szerént. Ily siralmas sorsban, kegyelmes urunk, a nagy Isten után nincs e földön sehova, kire szemeinket vetnünk, egyes egyedül Ngodra. Istenért reménkedünk Ngodnak, tekintse maga vérét, s tagjait, de inkább az Isten ügyét, minden differentiákat szerezhető respectusokat félretévén, Istentül hivatalos tiszt szerént munkálkodják benne, ne illetessék szidalommal tovább édes hazánkban az izráel Istenének neve, mely ma gyalázatban forog.“ Az üldözések folytonossága által felbőszített nép kölcsönt kölcsönnel fizet. Már a hithagyó Bársony György püspököt Turalukán keményen elverték s testvérét Jánost agyonütötték. Ezenkívül a császár el van foglalva. Az őrségekből, állíták, a bűjdosók katonáit a lengyelek segélyezésére küldte, s ezenkívül még a francziával is háborúba elegyedett. Ez mind szép, vélekedtek a bűjdosók: de bizonyost kellene tudni, hogy a felkelést szervezhessék, s

¹⁾ Bethlen II. 234. Absolon levele bűjdosó társaihoz Árpádia III. 103—10.

²⁾ Árpádia III. 112—13.

e végett kémeket küldtek ki. A törökök diadalmas előnyomulása a lengyel földön, Kamenicz bevétele csak nevelék bátorságukat, s a rendszeres beütést megelőzőleg Mármarosból egyes kirohanásokat tettek. Spankau, bár hiában, tiltakozott, Debreczent végpusztulással fenyegette, s véletlen megrohanással akarta e várost kezébe keríteni: a váradi törökök és a hajdúság azonban a támadást visszaverni készen álltak, s ő kénytelen volt csapatjával visszavonulni ¹⁾).

Az ingerültség Erdélyben nőttön nőtt. A közhangulat a testvér haza felszabadítását hangosan sürgette, s a fegyverkezés az országban általános volt. Teleki Mihály felhasználta e körülményt, hogy Apafit a beavatkozásra bírja. Csereiből tudjuk, hogy a fejdelemné is kezére dolgozott. „Azt hányja szemére — írja ez ²⁾), hogy csak otthon heverne, olvasna, órát igazgatna, és nem vigyázna arra, mit cselekedtenek az előbbeni erdélyi fejedelmek, mennyit hadakoztanak és mely nagy hírt nevet szerzettek magoknak, s fejedelmi jóságot maradványoknak; bújjék ki azért valaha az asszonyok mellől; az erdélyi fejedelemséget megtalálja mindenkor; kellene bizony, ha Magyarországbán is szerzene jóságot, mert Erdélyben kevés az ős jóság; ha több fiok leszen, egyik bár fejedelem lenne is, a többi osztán mit csinál jóság nélkül? Veszi most hasznát Rákóczy Ferencz, hogy a nagyapja Magyarországbán fegyverrel nagy jóságokat nyert magának; már most az unokája fejedelmi módon él belőle.“ Apafi ez okoknak engedett, de a korlátnok Bethlen János közbenjárása eszközölte annyit, hogy a végrehajtás elhalasztatott sept.

¹⁾ Bethlen J. II. 235. s köv. Hammer III. 661. Árpádia III. 114. Ezekből kitűnik, hogy Spankau a debreczeniekre annyira rájok ijesztett, hogy azok a bújdosókat onnan ki akarták űzni. Mind Bethlen János, mind Bánffy Dénes kikelték ez ellen. „Méltó Ngod, írja ez indignatióval a fejdelemhez, olyan választ adjon nekik, igenis befogadják szállásadással, s minden jó akarattal legyenek inkább nekik, mert különben megbúsulnak; elég sok ratiókkal élnek ők, és hogy félnek az némettől, de az kegyelmes uram csak pokrócz, mert bizony őket addig az német nem meri csak megilletni, míg az török császárral oda nem vesznek, akkor is megoltalmazza Istén, s török és Nagyságod is.

²⁾ Kazinczy Gábor kiadása 67. 1.

17-ig, midőn tíz ország-tanácsos Radnóthon ez ügybeni tanácskozás végett összeült.

A tanácskozás folyama alatt Topheus Mihály udvari pap Teleki Mihálynak egy a tanácsosokhoz intézett levelét kézbesíté. A bújdosók ügyének Apafinál Teleki volt fő előmozdítója. Az éles szemű Bethlen, a történetíró, államférfi, e rejtélyes embernek buzgalma mögött politikai célokat lát, s Cserei azt hiszi, hogy mindent a nádorság elnyerésének reményében tett. De elég eszélyes volt vágyait, reményeit gondosan titkolni. Mindarra egyetlen szó, célzat sincs e terjedelmes levélben, mely melegen ugyan, de higgadtan tárgyalja az ügy állását. Közli a levelezést, melyet a fejdelemmel folytatott, a kezdeményezést egyenesen erre hárítja, s magát, mint ennek eszközét tünteti fel. Midőn pedig az ügy elhalasztására parancsot vett: már késő volt. Most már nem lehet visszalépni. Az ügy különben is hazai és keresztyén, s ő a tanácsurak gyámolítását s részvétét kéri; azt föl sem teszi, hogy urokat az ellenkezőre bírják. Nyughatatlanul várja a kedvező határozatot, hogy „azon veszélyeket, melyek elébe az Isten, haza és vallásért menendő, lelkesültebben fogadhassa.“

S itt festi a bújdosók előmenetelét Magyarországon, hol a zendülés e napokban már ki volt törve. Spankaunak említett fenyegetőzése volt erre a jeladás. Kende Gábor, Szuhay Mátyás és Szepesi Pál mintegy 800 földönfutóvá tettel szövetkezve s az általános elnyomatás által támasztott elégtelenségben bizva fölkerelkedtek a hajdúság felé. Hasszán a váradi aga, a fenyegetett Debreczen védelmezésére, a basa rendeletéből velök megy. Igéretnek s fenyegetések által sikerült a hajdúság felültetése s Spankau kénytelen volt visszavonulni. A magyarság átnyomá őket a Tiszán, s bár Kállónál a törököket haza bocsáták a fölkelők, de táboruk csakhamar 15,000-re nevedett. E szerencsés kezdetet több sikeres lépés követte, melyeknek felsorolásával Teleki a tanácsosok ellenkezését legyőzni hitte. Elmondá, hogy Szuhay és Szepesy Kassát fenyegetik, Petróczy Kendével Regecz alatt táboroz, hová Rákóczy a katolikusokkal zárkozott, Wesselényi Pál Megyesen naponként neveli táborát, Ónod, Patak, Tokaj,

Szendrő már meg vannak szállva, Bélték pedig már el is esett.

A levél általános megdöbbenést okozott. Rákóczynak a lengyel ügyekbe avatkozása még újabb dolog volt, hogy sem elfeledhették volna a tanácsosok annak szerencsétlen következményeit. Nem is mertek beelegyedni a porta nyilvános tilalmának ellenére, s jónak látták Telekit arra figyelmeztetni, mi e részben eddigelé történt. Minden általa ajánlott intézkedés, a követség a portához még korai, s azt sem engedhetik meg, hogy Kővárból az ágyúkat valamely magyarországi erősség ostromára kivigye. Sőt czélzatait sem helyeslik, nem is hiszik, hogy azok jót eredményezzenek, s nem is kell mindent kockáztatni hiú reményekért. Ily határozott ellenzés után nyíltan nem lépett fel Apafi, s minthogy látható volt, hogy a beütés már ekkor megtörtént, Baló Lászlónak útasításban adta, hogy ha a porta ez ellen szót találna emelni, őt és a rendeket ártatlannak nyilvánítsa, s mindent a kővári kapitány nyakába hárítson. Másfelől Macskásy Boldizsárt Bécsbe küldte. Tanácsurait az ennek adandó útasítás nagyobb zavarba hozta. Bevallják-e, tagadják-e, hogy a töröknél sürgették a béke felbontását? Végre abban állapodtak meg, hogy a császár kormányának ballépéseit nyomatékkal emelje ki, mint a mely eljárásával Magyarország lakosait szélsőségekre kényszeríté, s menti Erdély közbevetését a töröknél. Macskásy valóba elindult, de a fölkelők földjein át csak álöltönyben s nem minden veszély nélkül érhetett el Bécsbe.

Apafi pedig nem akart lemondani azon befolyásról, melyet a menekültekre Teleki által gyakorolt, s e czélból annak beütését kéz alatt pártolta. September 16-án ez Wesselényi Pál, Forgács Miklós, Gyulafi László, Ispán Ferencz, Keczer Menyhérttel csatlakozva, hétszáz lovas s valamivel kevesebb gyaloggal Szathmár alá érkezett. Egy kis csatározása a német őrséggel minden nagyobb eredmény nélkül maradt, s Vasváriba húzódott vissza, bevárando csapatának erősítését a közel megyékből. Azonban hasztalan várt. A német őrség sept. 20-án kiűtött, s taraczkjaival nagy pusztítást vitt véghez a magyar seregben. A gyalogok nagy része a 2000

gyalog katona támadásának áldozata lett ¹⁾, de Teleki maga, fél saruját a mocsárban hagyva ²⁾, s nem minden veszély nélkül és a lovasság futás által csakugyan megmenekültek. De ez nem egyetlen csapás volt, mely a bűjdösök ügyét érte: diadalmas előhaladás s az enyiczkei megnyert csata után lassanként minden előnyeikből ki lönek forgatva, Spankau és Kopp egyesültek, a hajdúság elpártolt tőlök, s a Györkénél oct. 26-án elvesztett csata az elfoglalt váraknak német kezekbe jutását eredményezé ³⁾.

Ezalatt Erdélyben az oct. 10-én megnyílt országgyűlés számon kérte a fejdelemtől, hogy „mikép állanak az ország ügyei a két császárnál?” s ez némi habozás után felmutatta Baló László leveleit, melyekből kitűnt, hogy a porta csakugyan tett az oratorhoz kérdéseket a menekültek beütése ügyében, — de ez a fejdelemnek részvétét a dologban eltagadta. Ennek folytán egyes követek különösen a tanácsosokat s névszerint Bánffy Dénest sürgették, hogy ez ügyben kielégítő nyilatkozatot tegyen. A haragra lobbant tanácsúr az országgyűlés méltóságos magatartása folytán visszanyerte ugyan nyugalma, de nem habozott a fejdelem és kövári kapitány egyetértését bevallani. Ennek rendiben elhatározá az országgyűlés megkeresni a fejdelmet, hogy a porta részéről fenyegethető veszélyt igyekezzék minden áron — még azon esetben is, ha az ügy valódi állásának felleplezésével Telekit kellene mint bűnöst felmutatnia — elhárítani.

Más nap, oct. 15-ike volt, Kornis Gáspár a rendek kérelmével a fejdelem elébe járult. Ez már teljesen át volt hangozva Teleki pártja által, mely nem mulasztotta el a dolgot, mint az uralkodó megaláztatását terjesztetni elébe, s Kornis a legrosszabb fogadtatásban részesült. „Gondoljanak ő kegyelmek a magok ügyére, az ország jelvényei egyedül nekem adattak, s nem tűröm beavatkozásokat” — a követet ezzel ereszté el; a sor ezután a tanácsurakra került; kemény szavakkal vádolta őket a megelőző nap interpellatiojáért,

¹⁾ Bethlen J. II. 247—279.

²⁾ Trausch, Chroniconja II. 175.

³⁾ Bethlen J. II. 309. Babocsay Fata Tarczaliana: Rumi I. 35.

árulást hányt szemökre s fenyegetőzések közt távozott szobájába, a tanácsosokat az elfogadó teremben hagyva.

E szokatlan jelenetre azok csak összenéztek. A csendet Bánffi Dénés szakítá félbe. „Nem a fejdelem hibás itt, hanem azok, kik tapintatlanságokkal ilyenekre kényszerítik, s kiknek ösztönzésére szólaltak fel tegnap is a követek, hogy engem megalázhassanak.“ Béldi Pál ezt célzásnak vette, s nyilatkozatra szólítá fel Bánffit, ha valóban őt értette-e? A kérdésre ez igenlőleg felelt; s most mindketten, a végek parancsnoka s a nehéz székely — így nevezi magát Béldi — régidő óta két vetélytárs, sérelmeiket emlegették fel. A kellemetlen jelenetnek, mely a két gőgös főúr feszültségét nevelte, a többi tanácsosok közbeszólása vetett véget. Elhagyák a palotát: de midőn a templom előtt mennének el, a szokás szerint ott összegyűlt rendek magok közé hívaták őket, s közösen nyomasztó érzés befolyása alatt elhatározzák, hogy többé semmi ügyben sem interpellálják a fejedelmet, s hogy azon hó 17-én a rendes tanácskozás tárgyaira fognak áttérni.

A dolognak itt nem szakadt vége. A gyűlésről néhányan Bánffi Dénéshez mentek ebédre. Ez, különben is ingerült állapotban lévén, a poharazások által méginkább hevült, s kifakadásai perczenként élesebbekké lettek. „Hamarabb elvesz Erdély, kiálta böszülten, mint én, vagy a fejdelem.“ Majd a mámor elgőzölgésével e kitörését is megbánta, s más nap elég ildomos volt Béldit néhány barátja közbenjárásával megengesztelni. De e kitörés méginkább sietteté az országgyűlést, hogy a tárgyalásoknak véget vessen. Ez oct. 28-án megtörtént. A bezáró lakomát szokás szerint a fejdelem adta, ki a porta megengesztelésére már útnak indította 1000 arannyal Nagy Lászlót; s most poharazás közben, talán hogy a pártokat célzatai iránt annyival inkább zavarba hozza, talán valóban neheztelve a kövári kapitányra vállalata rossz sikeréért: az ablak párkányához támaszkodott Bánffit megszólítá, „Kegyelmed bizonynyal találkozni fog Telekivel. Tudjuk, hogy miket követett el ellenünk, s legújabbban kiütésével is minket akart veszélybe dönteni. Megérdemlené a nótát, azonban egyelőre figyelmeztetjük, hogy mindenre em-

lékszünk.“ Teleki ellenei örültek diadaloknak, mit e nyilatkozatban föltalálni véltek, de megbuktatását elmúlaszták keresztülvinni ¹⁾ s Bánffy Dénes pártnézetei félretételével könnyen kieszközlé sógoránál neje unokatestvérének az uralkodói kegybe visszafogadtatását ²⁾. Sőt a közelebbi ministeri tanácskozások egyenesen Teleki pártiakkal mentek véghez s e főúr több mint száz lovas kíséretében oly fénynyel érkezett Gyulafehérvárra e tanácskozásokra, mintha a vasmári ütközet diadalmenetét akarta volna ünnepelni. Kegyvesztése ennyi ideig tartott, s fenyegetései elleneit még jobban megremíték.

Nem sokkal ezután, december havában, midőn a fejedelem Balásfalván vadászatban keresett szórakozást, Macskási Boldizsár Bécsből visszaérkezett a haditanács válaszával, melyben az udvar szolgálatait Erdély irányában, másfelől ennek hálátlanságát hánytorgatták; és Bánffinak, kívül útközben találkozott, egy levelével, melyben e nagy tekintélyű főúr a német ügyet különös nyomatékkal ajánlá ³⁾ s Pálffy Tamás, herczeg Schwarzenberg s a svéd követ, van der Nath leveleivel, melyek elvonni igyekeztek őt a bújdosóknak ez idő szerinti pártfogásától ⁴⁾, s mi mindezeknél fontosabb volt, néhány magyar főhivatalnok, kiválólág Leopold kegyenczei, szóbeli izenetével. „Bármily óhajtandó is, izenék, a magyar alkotmány visszaállítása: de a menekülteknek nem az a céljuk. Vállalatokat önzés vezeti s Erdély nagyságos fejedelme ön érdekében cselekednék, ha nem hagyná őket tovább is zajongani. A porta titkos célzata a lengyel háború végétével a császárt támadni meg, s székét az elfoglalt Bécsbe tenni át. De ez ellen Európa nagy része coalitiót formál, s urad olyaténkép tarthatja meg országát, ha velünk fog szövetkezni, legkönnyebben elveszti, ha ellenünk lesz.“

¹⁾ Bethlen J. II. 278—298.

²⁾ Telekinek az anyja Bornemisza Anna volt, leánya Bornemisza Lászlónak. Ennek a Lászlónak testvérétől Páltól négy leány származott: Kemény Boldizsárné, Apafiné, Bánffiné s Szentpáliné, kőről alább lesz szó.

³⁾ Bethlen J. II. 298—302.

⁴⁾ Árpádia III. 117—120 az illető levelek.

A felkelők veszteségei felső Magyarországon, melyekről a tudósítás egy időben érkezett meg ez izenetekkel, nagyobb nyomatékot szereztek ama szavaknak. Szepesy Pál volt az, ki eme csapások híreit meghozta az udvarba, s a megvert lázadóknak menhelyet kért, mint azoktól Erdélybe küldött követ. Innen Apafi engedelmevel a portára ment, ügyöket ott is szorgalmazandó. Ekközben a bújdosók egy töredéke Petróczi Istvánt generalisokká választá, s a portára menéssel bizta meg, mint az „összes magyarság“ követét. Útközben megállt tanácskozás végett Bánffi Dénesnél Gyulában. A tanácsúr megtudta tőle, hogy ő a portánál a havasalföldi vajda segélyével kíván élni, s minthogy küldetése a Szepesytől eltérőnek látszott, s különben is mellőzve van vele Erdély fejedelme: előleges jelentést tett Apafinak. Mire Petróczi kíséretével Gyulafehérvárra érkezett, már el volt határozva kedvezőtlen fogadtatása. Kihallgatás iránti kérelmére az udvarmester Balog Máté tudatta vele a fejdelem akaratát, hogy ötödmagával az udvari asztalhoz bocsáttatik, de kihallgatást csak délután nyerhet. Petróczi ezt kérélmé megtagadásának vette. Kardjához csapott oly nyilatkozattal, hogy sok ezer magyar van ahhoz csatolva, s harag miatt reszketve távozott. A tény nem volt olyan, mit egy uralkodó könnyű szerrel elnézhetett volna. Elfogatása el lön rendelve, s hogy ki nem végeztetett, azt a fejedelmi tanács sürgős előterjesztése tudta csak meggátolni. A fölszabadítására tett kísérletek megghiúsultak, s ő a következő évi (1673) jan. 10-kén Fogarasba kísértetett.

Ez egész idők alatt Teleki hívei közzül a fejedelmi udvarnál többen-kevesebben, de folytonosan tartózkodtak. Hírek kerengettek, hogy a kik csak e párthoz nem tartoznak, hivatalaiktól el fognak mozdíttatni, s ezek közt főként, hogy az udvarhelyszéki kapitányságot Bethlen Miklós letételével Bánffi Dénes tízéves fia nyerendi el. Látszott, hogy Teleki politikája naponként szélesb alapot nyer, hogy ez idő szerint Bánffi Dénes is kezére játszik: oly két dolog, mely e főúr irányában az erőszakoskodásai által felidézett ingerültséget tetemesen növelte. Ő Apafit január hó folytán Fogarasba kísérte, hol ez ama párttal titkos tanácskozásokat tartott. A fej-

delem innen Brassóba ment, s itt tetszék ki, hogy a kibékülés Bánffy és Béli közt csak színleges volt, midőn némi katonai tisztelgések mellőzéséért az előbbi heves kitörésekre fakadott, mintha a dolog szándékos lett volna. A béke újlag helyreállt ugyan, de ki bízott volna tartósságában?

Még korábban, január hó folytán Baló László a portáról megérkezett. A szultán levele a magyarországi fölkelésekről mit sem szólt, s csak a szokásos kifejezéseket tartalmazta. Annyival keményebben hangzott a nagyvezér izenete: „üljön vesztig az erdélyi fejdelem s tartsa meg a császárral kötött békét. Ha a másképen cselekvésből veszedelme származik, tulajdonítsa magának.“

Ez izenet nem kis zavarba ejtő a fejdelmet, mit Szepesy visszaérkezése csak növelt. S valóban előadása, hogy mikép fogadtaték, erre teljesen alkalmas volt. Bebocsátást a nagyvezérhez csak nehezen nyert. A pártfogást esedezőt itt kemény szavakkal fogadák: „Nem pirúltok-e annyit alkalmatlankodni? az ország sem tart veletek, hiszen titeket is magyar csapatok vertek szét, annyira, hogy csak néhány zivány menekülhetett meg, tégedet is, mint társukat ezek küldtek.“ Hasztalan volt minden mentegetőzés, elbocsátották. Éjjel azonban újlag a vezér sátrába vitetett s ez most más hangon beszélt vele: „Fontos dolgot akarok veled közleni. Már évek előtt a budai basához útasítottalak benneteket, de akkor nem lehetett többet tenni. Most jobban állnak az ügyek, s ha a szultán a háborúra teljesen készen lesz, felbontja a császárral a békét. Akkor a magyar nemzetet oly állapotba helyezi, hogy örökre lekötelezettje legyen. De erről most hallgatni kell, s ha kora fecsegéssel elrontod a dolgot, tudd meg, hogy a szultánnak hosszú keze van, mely a világ minden részébe elér. Apafit a dologba be ne avasd, mert ő nem tud titkot tartani. Nyerjétek meg különösen a főurakat, s egyet azok közzül köz akarattal ide küldjétek, kit a nagyúr királyotokká emelhet.“

„Nem tudom, válaszolá az elbámult Szepesy, hol találjak hálaszavakat. Bizonyynyal a magyarok istene indítá könyörületre a hatalmas szultánt. Azonban a dolog aligha maradhatand az erdélyi fejdelem előtt titokban, mint ki körül

vagyunk most összegyűlve. Követséget is bizonynyal fogunk küldeni, de nem olyat, melyből a hatalmas szultán az ország első méltóságát kiválaszthatná, mert a magyar nemzetnek kiváló szabadalma a királyválasztás. De egy más igen nevezetes bajunkat nem lehet titkolnunk. Az erősségek Magyarországon német katonákkal vannak megrakva, s ezért sokan a főurak közül visszavonúltak váraikba, s nem mernek velünk tartani nyíltan, de kéz alatt szövetségeseink, s ezek sürgetnek legjobban, hogy ezen ügyet a hatalmas császár udvarában mozdítsuk elő.“

„De hát, kérdé a nagyvezér, Eszterházy, Batthyányi, Erdődy s a többi hatalmas urak velünk fognak-e tartani?“

„Ó bizonynyal!“ felelt Szepesy habozás nélkül.

„Nos, hát te ráveszed a főurakat, hogy a kitől csak te-lik, vegyen részt ama követségben; a többieknek elég lesz, ha leveleik, vagy titkos követeik által lesznek képviselve. Midőn a császár fegyverei a magyar határokon villogtak, mindenki hozzászóhatott volna; de te talán azt hiszed, hogy a hatalmas császár nem tud mindent, a mi nálatok történt? Felelj: nem segítettek-e már eddigelé is az erdélyi fejdelem s a nagyváradi basa a magyar király ellen folytatott csatározásokban?“

Szepesy erre próbálta ugyan elejénte tagadni, majd szé-
píteni a dolgot, de a nagyvezér szeme közé nevetett s minden
részletet elmondott, oly hozzáadással, hogy: ha ügyeteket
eddigelé is nem kegyeltük volna, mindezek nem történhet-
tek volna.

S ezzel elbocsátá magától Szepesit, ki februárban visz-
szaérkezve, a dologba elejénte csak Telekit s Bánffi Dénest
avatta be, majd ezek tanácsára közölte azt a fejdelemmel is,
s utóbb a magyar főurak közül azokkal, kikben bízhatott. S
ezek valóban kinevezték a követséget, nagy szakállú főura-
kat, Forgács Miklóst, Kendi Gábort, Szepesy Pált, Pécsi Gás-
párt, Kubinyi Lászlót, kik a fejedelmi tolmácsal Brenko-
vics Györggyel Magyarország hódolatát bemutassák. A fej-
delem pedig e dolgot tanácsnokai közül egynéhánynyal
megfontolgatta, s minthogy a vezér által nyilvánított titko-
lázási szándékból, valamint azon körülményből, hogy a porta

míg őt egyfelől a beavatkozástól szorosan tiltja, a váradi basának azt megengedi, nem jót sejtett: elhatározá, hogy a bújdosók követtségéhez hozzá csatolja kegyenczét Székely Lászlót, ki a török főurakat dús ajándékokkal megnyerje, amazokra felügyeljen, s ha Apafit veszély fenyegethetné, elhárítsa. Petróczi Istvánt pedig szabadon bocsátá, megesketvén, hogy ellene mit sem fog kezdeni ¹⁾.

Ily remények közt a bújdosók kicsinybe vették azon csapást, melyet épen ez időben szenvedtek. Január végén csapataikat a németek keményen megverték, de maradványaikat a váradi basa székhelye körül rendezé el téli szállásra s ellátá őket a szükségesekkel, míg törökjei a magyarokat örökös lakomával tartották. Ezek török lovassággal gyakori kiütéseket tettek. Tábornok Kopp aprilis havában ellenök indúlt, hogy gyors támadással semmivé tegye őket. Atkelvén a Tiszán, útját Debreczennek, a bújdosók fő fészékének vette. De szándéka kitudódván, feles számú török és magyar csapat ment ellene; ő azonban a túlnyomó erő ellenében nem akarván sergét kockáztatni, a gyalogságot Kállóban hagyta, maga pedig a lovassággal Kassára menekült. Egy csapat ²⁾, mely vegyesen magyar és németekből állt, s kapott parancs szerint Kálló féle tartott, egyesülendő Koppal, ennek meneküléséről mit sem tudva, előnyomúltában a török-magyar seregre bukkant s ez által felkonczoltattott.

A bújdosók ekközben fényes reményekkel közeledtek Drinápoly felé, nem is sejtve, hogy ügyök fordulatot vett. A lengyelek ugyanis felmondták a megelőző évben kötött békét s a nagyvezér ily körülmények közt, midőn csapatait folytonosan ezek ellen kelle küldeni, s ezáltal összes erejét igénybe vettnek tudta, nem tartá tanácsosnak a római császárt is magára zúdítani. Midőn hát a követtség megérkezett, a várt fényes fogadtatás helyett egy Drinápoly melletti faluban szállásoltatott el ³⁾, hogy jelenléte Leopold biztosa Kinds-

¹⁾ Bethlen J. II. 302—363.

²⁾ Szalaynál az ónodi. Bethlen Jánosban II. 364. s köv. nem találom megemlítve.

³⁾ Bethlen János II. 367.

berg ¹⁾ előtt titok maradjon, de a melyről ő mégis tudott urának jelentést tenni. Székely László elválva tőlök, mint neki parancsolva volt, üdvözölte Csank basát s a számára küldött adományokat átadta. A társalgás hosszas és bizalmas volt, s bár a basa mindent ígért, de azt is tudatta vele, hogy a porta soha sem engedi meg, hogy Magyar- és Erdélyország egy fő alatt egyesüljön, ha az előbbinek fölszabadítása keresztülvitetnék is.

A követség sok sürgetés után egyelőre csak annyit tudott kieszközölni, hogy megérkezése után hat nappal a tihaja fogadta el s ez is titokban. Szepesy kifakadásaira figyelmezteté őt a tihaja, hogy a változott körülmények miatt a nagyvezér ígérését kénytelen ugyan elhalasztani, de legye-nek türelemmel s várjanak. Harminczhét napi várakozás után végre a nagyvezér is elfogadott közzlök hármát, esti tíz órakor egy Drinápoly melletti kertjében. Az értekezlet hosszan tartott, a vezér jövőre mindent ígért, de jelenre mindent megtagadott. S midőn Szepesy úgy nyilatkozott, hogy 10,000 török elegendő volna Magyarország elfoglalására, a nagyvezér kimondá, hogy ne tartsa oly gyengének a német császárt, s ő nem fogja a maga hírét s a szultán hatalmát kockáztatni. „Brenkovicsot, folytatá, hagyjátok itt, ha valami történend, ő fogja veletek tudatni. Addig ez ügyben felesleges lesz több követséget járattatni, nehogy az által a titok elárúltassék.“ A nagyvezér ezután Apafi hűségéről tudakozódott, s midőn e részben a követek megnyugtatólag válaszoltak, elbocsátá őket ²⁾.

A követek hazatértek, s küldöiket az sem hangolá le, hogy pusztá biztatásnál egyebet nem hoztak. A magyar alkotmány eltörlése, Ambringen Gáspárnak kormányzóvá kinevezése s a kormányzóság beállítása ³⁾ megtaníthatá őket, hogy kegyelmet nem várhatnak. Azon körülmény pedig, hogy a térítési munka túlbuzgóan lön folytatva, s hogy a protestansok naponként látták templomaikat, iskoláikat elvételni: a

¹⁾ Szalay V. 159. Hammer Gesch. des Osman. Reiches, 2-te Aug. III. 650. Kindsberg jelentése: de ez a bűjdösök teljes lajstromát nem bírta.

²⁾ Bethlen J. II. 368—70, 385—7.

³⁾ Kazy Franciscus Hist. III. 128, 142.

folyton folyó háborúnak kiválóan vallásos színezetet adott ¹⁾. Ily körülmények közt arról lehetett szó, hogy a várakozás keserű óráit mikép hasznosítsák. Kérték tehát a fejedelmet, hogy adjon nekik egy közös vezért, s erre legalkalmasnak Teleki Mihályt tartották; továbbá hogy elviselhetlen nyomorait a legszükségesebbek kiállításával enyhítse.

A tanács, főként Bánffi Dénes közbevetésére, ez utóbbit elfogadhatónak találta. Bánffi junius elején bizonyos összeg pénzt kapott kezéhez, nagy részben a szultán számára kivetett évi adóból, s ezt ő saját ajándokával megnövelve kiosztotta köztök, s felesketé őket Apafi hűségére.

Az első pont ezúttal elhalasztatott. De midőn a lengyel ügyek folyamából beláthaták a menekültek, hogy a török segélyre egyhamar nem számíthatnak, újabban egy követseget küldtek Radnóthra, mely kihallgattatást eszközölt magának. A szónok Szepesy volt s a dolog újlag segélykérés-sel végződött. A tanácsosok hosszas vita után elhatározták, mind pénzzel segíteni őket, mind Turzai Györgyöt ügyökben Drinápolyba küldeni ²⁾.

De hogy Teleki a menekültek fejévé lehessen, az ellen Petróczy tényleg tiltakozott. Ugyanis másodszülött fiával Váradra menekült s a körül-belől levő bűjdösökkel csatlakozott. Megírta ugyan Apafinak s Bánffi Dénesnek, hogy ő ellenök soha semmit sem teend, de azt is tudatta velök, hogy ő a felkelők generálisává választatván, nincs joga e hivatalról lemondani. A fejdelem ily körülmények közt Bánffi Dénes tanácsából Lóczi János és Szobonyai Jánossal elfogatta Petróczit fiával együtt Váradtól nem messze eső saját birtokában, s Szamosújvárra vitette. A menekülteket e tény haragra lobbantá. A küldött segélypénzt elrablák; szitkokat és fenyegetéseket szórtak azon esetre, ha Petróczinak bántódása történnék ³⁾. „Mert mit remélhetünk, mondák, mi szégyen legények, ha a kapitányt elfogták; azért csak viseljük magunkra gondot.“ A váradi basa is haragra lobbant.

¹⁾ Ribini Memorabilia II. 21.

²⁾ Bethlen János 394, 396—400.

³⁾ Bethlen J. 395, 401.

Hasszán agát mintegy 25 törökkel kiküldé Lóczi elfogatására, mit ezek, bár az lakában védelmezé magát, végre is hajtottak. Mentegetőzésére, hogy ő csak a fejdelem s Bánffi Dénes parancsának végrehajtója, szabadon ereszték ugyan, de oly köteleztetéssel, hogy a fejdelmi bizományt bemutassa ¹⁾). Ekkor a váradi basa haragja egészen a fejdelem ellen fordult, s kieszközlé a nagyvezérnél, hogy ez régi rendeletét Bihar, Kraszna, Szolnok s csaknem egész Doboka és Kolos megyéknek a hódoltságba bekebeleztetését illetőleg feleleveníte, miután a somlyai kapitány, Bánffi befolyása alatt, nem tartja meg a barátságot ²⁾): fenyegetés, mi mindannyiszor megújult, valahányszor bármi ügyben panaszuk volt az uralkodóra, de mit ők sem szándékoztak teljesedésbe venni. Az ifjú Petrócziak pedig a váradi basához menekültek, s ettől késő ősszel a portára mentek ³⁾).

E bajokhoz egy más is járult. Kopp megújítá panaszait az iránt, hogy a lázadókat Erdélyből pártfogoltatni látja: Ő felsége a császár a zendülés elnyomására hatalmas serget állít ki, s figyelmezteti, hogy a más veszedelme tegye vigyázóvá. Mert nagy veszélybe dönti magát, ha nem szűnik meg a lázadókat tovább is pártfogolni. A válasz, mit neki adtak, a nyílt beavatkozás vádját elhárítá Apafiról, ő csak a béke eszközeivel igyekszik a mozgalmaknak véget vetni, s épen ezért, bár ismeri a császár hatalmát, semmi oka sincs attól tartani. De Koppot e válasz nem nyugtatá meg, s most himezetlenül megírta, miszerint ő tudja, hogy Teleki új beütést tervez.

Ekközben Turzai is visszatért a nagyvezértől. Levele, mit a fejdelemnek írt, a békepontok megtartását sürgette, de ugyanakkor újabb biztatásokkal látta el a bűjdósókat. Apafi pedig összehívta tanácsát Radnóthra, hová Bánffi Dénes ágyban fekvő, betegen érkezett meg, s hol három kivételével minden tanácsúr megjelent. A többség véleménye a bűjdósók ügyének elejtését óhajtá. „Úljön vesztég a fejdelem, mondák, s hagyjon békét a magyarországi dolgoknak,

¹⁾ Lóczi János levele Apafihoz Árpádia II. 78—81.

²⁾ Bethlen János 403.

³⁾ Bethlen János 411, 438.

nehogy Erdély is a fejdelemmel együtt elveszzen miattok,“ de Bánffi és Teleki keresztülvitték ez ügy elhalasztását sept. 22-ig. A fejdelem pedig befolyások alatt zászlókat és segélydíjakat osztott ki köztök. September havában egészen reménytelenül, sőt nem is óhajtva egy levél érkezett a nagyvezértől Apafihoz, melyben az tudatja, hogy két év előtti kérelme folytán a németek határpusztításaiért vizsgálatot kívánt a bécsi udvartól. A Debreczenben összeülendő bizottmányra ő is küldjön meghatalmazottat. A tanácsosok jól tudták, hogy akkori panaszkodásuk már elévült, hogy most a határsértésekkel őket is vádolhatni: de engedniök kellett s Cserményi Mihályt elküldék, oly útasítással, hogy egyedül a régi kártételek felemlítésére szorítkozzék. A bizottmány azonban sohasem ült össze. Cserményi visszatért a nélkül, hogy valahol biztost látott volna, s az egész dolog egyike volt azon fogásoknak, melyekkel a porta az erdélyi udvart mindig függőben igyekezett tartani ¹⁾.

A menekültek ügyét a tanácsosok sept. 22-éről újabban elhalaszták. Közös tanácsban állapítsák meg kívánságaikat, hangzott a végzés, melynek folytán ezek Krasznán oct. 18-kán összegyültek, s innen a fejdelemhez juttatott kérelmökben újra csak azt sürgették, hogy a fejdelem egy kapitányt, természetesen Telekit, nevezzen ki fejökké. Apafi megint halasztással felelt. A pénzt és titkos pártfogást nem kímélte tőlök: de nyíltan nem mert fellépni, a porta határozott tilalmai folytán, s a lengyel háború kimenetelétől várta, hogy a beavatkozásra jogot nyerjen. A várakozás mindkét fél reményeit meg hiúsítja: Chozimnál Sobiesky teljes diadalt aratott a nagyvezéren (1673. nov. 11.), mely minden fényes ígéretet és biztatást, mit csak a bújdosóknak adott, egy lehelettel elfűtt s minden ezzel kapcsolatos tervet dugába döntött ²⁾.

A menekülteket e hír sem fosztá meg reményeiktől. A nov. 18-án megnyílt országgyűlésre új követekül Baranyai Gáspárt, Kubinyi Lászlót, Hamvai Pétert s Szentkirályi Györgyöt küldték, kik szokott kérelmeiket: segélypénzadást,

¹⁾ Bethlen János 406—415, 421—24, 438.

²⁾ Bethlen 424—25, 433—43. Hammer 666.

Telekinek kapitányokul kinevezését s ügyöknek a portán szorgalmazását terjeszték elő. Már korábban visszaérkezett a portáról Szilvási Bálint, ki a szultántól szokatlanul hangzó kegyelmes szavakat s oly intést hozott, hogy a magyar királyi béke megszégésétől tartózkodjék. Daczára ennek a bújdosók követei ügyét tárgyalni kezdék, midőn a nyolcz hó előtt Drinápolyban maradt Brenkovicstől tudósítás érkezett, hogy ő útban van. Levelet pedig csak a tihajától hozott a bújdosóknak, ki ezeket ügyöknek újabb elhalasztásáról értesíté. Az országgyűlés kérelmeket ennek folytán visszaútasítá, s ők ideiglenesen Wesselényi Pált kapitányokká választák, oly hozzátétellel, hogy majdan e hivatalát Telekinek adja át.

Ez országgyűlés Husztvárat a fejdelemasszonynak inscribálta (artic. XV.), az adó rendezésére s Kolosvár, Somiyó és Sebes végvárak megvizsgálására egy bizottmányt nevezett ki. De a betegsége miatt még mindig távollevő Bánffi Dénes e határozat által megsértettnek hitte magát, s azt arra magyarázá, hogy a rendek hűségében kételkedve, őt az őrség hópénzének elsikkasztásával vádolják. Apafi osztozott kegyencze nézetében, s a pont az országgyűlési végzések közül valóban kitorültetett.

Bár mily zokon esett is a rendeknek e megaláztatás, Bánffi azt nem sokára újabbal tetézte. Az év elején meghalt Szentpáli Jánosnak özvegye, ki édes testvére volt a fejdelemnének s Bánffinénak. A házastársak Báldon egy ékes udvarházat építettek, mely haláluk után Ignáczt, János testvérét illette a többi javakkal együtt, s ez most kérelemmel fordult a sógorasszonyokhoz. Bánffi régi adósságok követelésével állott elő s osztozást ajánlott, Szentpáli nem akart jogáról lemondani, s a rendekhez fordult. Az ügyet felkarolta az országgyűlés, s erélyesen közbelépett a fejdelemnél, ki valóban egyezkedésre bírta a feleket ¹⁾. De ez Bánffinak nem tetszett: rá küldött az udvarházra s azt tövestől lerontatá, göggel mondván: „tegyen róla az ország, ha bánja, s építse meg a házat ²⁾.”

¹⁾ Bethlen J. 444—57. Cserei e gyűlést 1774-re teszi; de ennek kronológiája nem pontos.

²⁾ Cserei 75. Bánffi, vallomásaiban ez ügyben magát ártatlannak s a lerontást költével következtében történnék mondja.

Gondolhatni, mily érzelemmel vette az országgyűlés, midőn annak vége felé Teleki a rendek közé lép s jelenti : „A Bánffi-család ős időktől fogva, békében és háborúban kitűnő embereket adott a hazának, kiket a királyok érdemeik jutalmául uradalmakkal s fényes hivatalokkal jutalmaztak, akkor, midőn a nemzet dicsőségben magasan állt. Az érdem jutalmát most a hanyatlás korában sem volna méltányos megtagadni. Érett megfontolással tehát elhatározta ő Nagysága a fejdelem, hogy tekintetes Bánffi Dénes uramat méltóságos czímmel ruházza fel.“ A jelentés általában hidegen fogadtatott, s még a szokásos éljenzést is csak kevesen hangoztatták.

Mert Bánffi népszerűségének erőszakoskodásai következtében vége volt. Rokona s barátja Teleki mindez ideig azt hitte, hogy közösen egy cél felé dolgoznak. A menekültek is egyik fő támaszuknak tarták, midőn az 1674-ik év eleje ellenkezőről győzte meg őket. Már régóta titkos összeköttetése vala a német udvarral, levelezéseket folytatott, melyekkel saját vallomása szerint is nem más célja volt, mint „a haza és nemzet állapotját jobb karba hozni“ s egy alkalommal némely Magyarországon eső ősi jószágait visszaszerezni. És most a császár, hogy magának jobban lekötelezhesse s általa a bűjdösök ügyét ellensúlyozhassa, bárói czímmel ruházta fel*). E perezen belátta Teleki, hogy a menekültek ügyével összekapcsolt tervei kivitelében Bánffi legeszegebb s leghatalmasabb ellenfele, tudta, hogy vagy évek óta táplált terveinek, vagy e főúrnak kell bukni. E mellett Bánffi, mint a végvárak főparancsnoka, a nagyváradi basával mindig ellenkezett, erélyesen visszaverte annak min-

*) Apor : Metamorphosis Transilv. (kézir.) : „Bánffi Dénesnek Leopoldus császár adta volt a báróságot.“ Cserei (70. l.) : „Bánffi Dénesnek is, kinek nagy autoritását tudja vala a fejedelmi udvarban, titkon sok ígéretet tőn, és baronatusi titulust is küldö neki (mely az akkori időben ritka és becsüs vala), hogy a fejedelem elméjét verje el a magyarok mellől.“ Hogy a tény mikor történt, egyik sem említi, de Bethlen J. Historiája 1773. utolsó napjáig terjed, s e részletes munka bizonynyal főlemlítette volna ama fontos eseményt. Azonkívül Bánffi s Teleki közt ez ideig fenállt az egyetértés : a szakadás köztök csak *ezután* történt.

den határnövelési kísérleteit, mi a basa hívei részéről a somlyai katonáknak, sőt még a fejdelem embereinek is legyilkolását vonta maga után. Sőt ennek folytán magok a bújdosók is Erdélynek „kiváltképen oda kiljebb való részein nem kevés insolentiákat követtek el,” úgy hogy a fejdelemnek azok megzabolázására Teleki Mihályt útasítani kelle¹⁾.

De a háború üszke Magyarországon még folytonosan égett. 1673-ban már határozottabb színt ölte a protestáns papok üldözése, midőn a sept. 25-iki törvényszék 32-öt részint kivándorolni, részint térítvényt aláírni kényszerített. Nagyobb mérvben folyt az üldözés a következő évben. 1674-ben mart. 5-én a prot. papok, tanítók megidézettek, mint a folyton folyó mozgalom fő okozói, s apr. 4-én elmarasztaltattak. A feles számmal összegyűltek közül némelyek térítvényt írtak alá, mások megszöktek, sokan várakba hurczoltattak foglyokul, szám szerint 61-en gályákra küldettek²⁾. A mellett a hadi törvényszékek folytatták kegyetlenkedéseiket, hasztalan parancsolta a császár azok megszüntetését, hasztalan cserélte ki a kegyetlenebb tiszteket újakkal, a büntetésekben bárd, kerék, karó játszák azontúl is a fő szerepet; kurucz és labancz vetekedve kinozták egymás foglyait³⁾.

A két fél ezalatt is folytonosan s minden eldöntőbb nyereség nélkül küzdött. A franczia háború Leopoldnak nagyobb erejét vette igénybe, hogysem kellő nagy serget küldhetett volna magyar birtokaiba, hol a bújdosók sokszor voltak legyőzve, de soha semmivé téve, s Erdély által pártoltatva s a törököktől segítve, a küzdelmet minduntalan megújíták. Február végén kurucz had ment Nánás ellen, azonban reménytelenül Barkóczy István ott mulató sergére bukkant, s szétveretett⁴⁾, de majusban már Pálffy horvát serge szenvedett nagy veszteséget⁵⁾, s midőn Kopp Rosenbergben ki-

¹⁾ Árpádia II. 83—86. Apafinak kétrendbeli levele a fővezérhez és Teleki Mihályhoz.

²⁾ Kősziklán épült ház ostroma, kézirat, Bod Pétertől. — Ribini Memorabilia II. 35. Lampe Hist. Eccl. Ref. 446.

³⁾ Kornéli Szalaynál V. 165—6.

⁴⁾ Babocsay : Fata Tarczaliana Rumi I. 35.

⁵⁾ Kornéli Katonánál XXXIV. k. 205.

adta fenyegető nyilatkozatát, melyben az ellenállókat kínos halállal fenyegette ¹⁾, a háború még elkeseredettebb szint ölte. Egy török sereg ugyanekkor Érsekújvár alól Pozsonig száguldott s az egész vidéket megadóztatá, s a menekültek ebből reményt merítve, Fábián Farkast a portára küldték, honnan az szokás szerint üres biztatásokkal tért haza ²⁾. De ezekkel jól összeillett XIV. Lajos bujtogatása, kinek ügynöke Beaumont 1674. sept. 13-án megjárta Erdélyt, hogy Apafit s a magyarországiakat Austria ellen hadra bírja, s kémlelje ki, nem volnának-e hajlandók ezek magoknak francia vérből királyt választani ³⁾?

Ily körülmények közt sem lehetett Erdély rendeit rávenni nyílt és határozott beavatkozásra a bújdosók ügyében. Bizonytalanért nem akarák ezek hazájok jövőjét kockázra tenni, s véleményüket e tárgy körül híven jellemzi Cserei, ki a tanácsurak szájába ilyen szavakat ad: „Úgy szeressük felebarátunkat, hogy azalatt magunkat érettek örökös nyomorúságban ne ejtsük; mert könnyű a hadakozást elkezdni, de ha egyszer elkezdjük, még a maradékunk sem éri végét. Különben is a francia sokat ígér, keveset praestál; a míg ő ide dolol, elüti a német rajtunk. A magyarországiaknak jó refugium volt Erdély, de ha mi kiszorúlunk Erdélyből, vajjon melyik nemzet fogad be bennünket?“ ⁴⁾ De Teleki keresztülvitte, hogy a fejdelem mégis küldött követet a portára a bújdosók ügyében, hol azt ezek biztosával, talán épen Fábiánnal, egy időben hallgatták ki. A válasz nem volt kedvező: „Úljön vesztég Apafi, most senki sem bántja, s ha bántaná valaki, a császár megvédi. Ha kimegy egyszer Magyaror-

¹⁾ Kazy III. 163.

²⁾ Histoire des Troubles de Hongrie. Amsterdam, 1689. 254. l. Cserei a divánnal a profugusoknak ezen választ adatja: „Menjenek ki Konstantinápolyból akár jobbra, akár balra; hatalmas császár bolondokkal nem közli dolgát.“

³⁾ Szalay V. 167. a Petrovits Gyűjteményéből. Cserei is emlékszik e tényről (70. l.), azon hozzáadással, hogy Lajos pénzt is küldött volna Erdélybe, mi lehetséges.

⁴⁾ Cserei 68. Ezeket a tanácsurak Radnóthon 1663. mondhatták volna az akkor tartott ministeri értekezletben: azonban a többség véleményét csakugyan híven jellemzik.

szágra a császár akarata ellen, többször be ne jöjön; talál a hatalmas császár fejdelmet Erdélynek.“

E válasz, mely a többség véleményét nagy mértékben igazolá, nem tetszett sem Apafinak, sem a bújdosóknak, sem különösen Telekinnek, ki terveiről lemondani könnyű szerrel nem szokott. Nincs okunk azt állítani, hogy ő minden önzés nélkül pártolta a bújdosókat, kik bizonyosan nem kinézés és előleges ígéretek nélkül sürgették oly sokáig kapitányukká kineveztetését. De ha csak az önzést állítanók tettei egyedüli rúgójának, nem kevésbbé tévednénk. Volt azokban a hazafiságnak is szerepe. Hisz nagyravágását más úton könnyebben kielégíthette volna, azon például, melyen Bánffi haladt, mint ezen, midőn azokat nemzeti ügygyel kötötte össze, s éveken át kitaratás és erővel folytatta. Az időt és körülményeket legalkalmasbagnak hitte most merni valamit, midőn a francia biztatott s a porta nem nagyon ellenkezett. Neki úgy tetszett, hogy ez utóbbi nem ok nélkül segíti a zendülőket kéz alatt. Most midőn a császárt a francziávali hadfolytatás nagy mértékben foglalkodtatja, s az elégtelenség Magyarországon az elkeseredés fokára, csigázódott, a beütés Erdélyből több sikerrel kínálkozott, mint valaha, a nagyúr pedig, úgy hívé, az eredményt megbocsátja. A két év előtti beütés megbukása nem rettenté vissza: az kis erővel történt s különben is elsiertet volt. De azon akadály, mi akkor útjában állt, a rendek ellenállása, most is megvan, sőt egygyel több s hatalmasabb: báró Bánffi, kiről még akkor azt hívé, hogy vele egy kézre dolgozik.

Bánffinak állása és jelleme pedig minden kétségét eloszlatá, hogy terveit ennek megbuktatása nélkül keresztülvihesse. De itt sok megfontolni való volt. Rokona*) s éveken át barátja volt ez, ki befolyását az udvarnál érdekében sokszor felhasználta; a mellett hatalmas és tekintélyes főúr, a fejdelemnek pedig sógora. Nem fogja-e Bornemisza Anna minden befolyását arra használni, hogy Bornemisza Kata férjét megtartsa? Azonban másfelől nagy pártra számíthatott, midőn Bánffit, e rettegett és gyűlölt főurat akarta meg-

*) Anyja s Bánffinének az anyja testvérek voltak.

buktatni. Udvertartása ennek már régóta vetekedett a fejedelemével. Könnyű volt mint tanácsurat perbe idézni az ország sarkalatos törvényeinek megsértéseért. Jóságait erőszakos foglalatásokkal nevelte, s a kisebb nemesek marháit akárhányszor hajtatta fuvarba. Mint az éjszakvidéki őrségek feje jelentékeny haddal rendelkezett s ezzel ő mint sajátjával bánt. Összekocczásaiban semmi tekintet sem tartá vissza, s a főurak, többé kevésbbé mindnyájan ellenségei voltak. Így támadt szakadás közte és Béldi Pál közt ¹⁾, s újabban egy gögös tettel gróf Csáky Lászlót is fejére zúdítá. A gróf ugyanis Bánffinak bonczhidai erdejében vadászott, mire ez őt feles számú puskásokkal körülvette s barátságos lakoma színe alatt akarata s protestációjá ellenére fogva vitte Bonczhidára. E megaláztatást Csáky nem feledheté.

Egy körülmény Telekit gyors elhatározásra bírta. Azon meggyőződésre jutott, hogy Bánffi valamit forral ²⁾, talán a a bécsi udvarral kapcsolatban, mely úgy gondolkodhatott, hogy Apafinak a fejedelemségből elmozdításával Erdélyben más politikát juttathat diadalra, s talán hogy éppen ő maga akarja elfoglalni a trónt. Voltak-e erre biztos adatai, nem tudom, de hogy azt mint vádat használta ellene, az bizonyos. A fejdelmet előre elkészíté tervének megfelelőleg, annélkül, hogy annak végczélzataiba beavatta volna, mit a fejedelem-asszony miatt sem tartott tanácsosnak. S ez neki könnyen sikerült. Hívei mindig voltak az udvarnál; Naláczy István a marsal uram ³⁾ s Székely László póstamester, Teleki terem-

¹⁾ Cserei (71 l.) hosszan beszéli el, hogy Teleki Bánffit és Béldit miképen veszte össze. De e harag sokkal korábbi a két főúr közt s táplálékot is elég alkalommal nyert. Az általa felhozott história, hogy egy alkalommal az ittas Bánffi Béldinét megesókolta, nem valószínű, azonban engesztelhetlen gyűlöletök egyébben is talált elég indokolást.

²⁾ Legalább Bethlen Miklós előadásából az tűnik ki, csak olvassuk meg higgadtan, a miket Önéletírásában, Szalay kiad. 396, 418 l. — mond, s látni fogjuk, hogy a liga nem éppen ok nélkül keletkezett ellene. Hogy Csereinek azon előadása, miszerint Apafi előre meg volt nyerve, tévedésen alapúl : azt Bethlen Miklósból határozottan állíthatni. De hogy arra az út el volt készítve, azt hiszem.

³⁾ Azaz főudvarmester; Balog Máté a hopmester azaz udvarmester volt.

ménye s mindketten lekötelezettjei, kik a fejedelmet érdekében és óhajta szerint tudák hangolni.

S most a főurakat a Bánffi ellen készítendő ligába vonta be. Ennek fogalmazását ő készíté, Macskási Boldizsárral két példányban letisztáztatá, hogy az egyik nála maradhasson, míg a másikat Beldi Pálnak adta át. Mert mindenek fölött e tekintélyes és hatalmas főurat akarta megnyerni, ki oly sok sérelmet szenvedett Bánffi gögjétől. Fölkereste Bodolán, saját várában, s közölte vele, miket csak Bánffi célzatairól tudott. Ha Csereinek hihetünk, a közlemény főpontját azon vád tette, hogy Bánffi az ő családja semmivé-tételére tör. Beldiné, ki a szomszéd szobában hallgatta Teleki vádjait, esküvéseit, talán csak sejtve, hogy mi készül: „Uram, szerelmes uram, szívem uram! ne adj hitelt Teleki Mihály szavainak, mert bizony megcsal s elveszt tégedet is!” szavakkal a szobába tör, nem tudva többé felindulásán uralkodni. Az intés nem használt s Beldi Pál aláírta nevét a ligának. Töle Csákyhoz ment, ki sérelmét nem tudva feledni, hasonlóul aláírta a ligát. Azután Kapi György, Bánffi Zsigmond, Bánffinak személyes ellenségei, Haller János és Pál, Rédei Ferencz tanácsurak, Nalaezi István, Székelv László, Kornis Gáspár, Keresztési Sámuel, Macskási Boldizsár jegyezték alá neveiket. Azután Bethlen Miklós, udvarhelyszéki főkapitányt hívatta magához Sorostélyra. Célja volt ezáltal felültetni a székelységet s ekkép csikarni ki a fejedelem beleegyezését a ligába. Mert tudta, hogy Bánffit személyes megjelenésre hivatalos idézés nem bírhatja, sőt ha a némethez menekül, ő tervétől könnyen végkép eleshetik.

Bethlennel november első napjaiban a dolgot titokban közölte, s a hallgatás iránt előre szavát kívánta. „Ezek, mondá Bethlen, rettenetes dolgok, de megbizonyíthatni-e ezeket rá?” Teleki esküdözött. „Ha Bánffi, mondá, a nov. 18-iki országgyűlésre eljöhét, Apafi tovább nem fejedelem, és sok főrend s azok közt te is, nem élsz tovább. Azért az a tanácsi rend conclusuma: kegyelmed Udvarhely és Kornis Gáspár Marosszékről vegyetek számos hadat fel, és Bánffi Dénest Fehérvárra jöttében meg kell fogni, vagyis ölni, s ezzel sietni kell, mert Bánffi nov. 18-a körül jön Fehérvárra.

Most uram ideje, ha istennek, urunknak, hazánknak akarunk szolgálni, aut nunc, aut nunquam.“

„De hát, ellenveté Bethlen, mi mellett ültessen fel a hadat, hol a fejedelmi parancs?“

„A fejedelem ezt gyengesége s összeköttetésénél fogva csak a tett végrehajtása után tudhatja meg, annak idejében majd tudatjuk mi vele.“

„De kell hát, ellenveté Bethlen, hogy a tanácsi rend parancsa vagy egyéb valami kezemnél legyen!“

„Nincs egyéb, mint a liga, az instructio Haller Jánosnál van.“

A ligát némi ellenvetések után Bethlen átvette, oly nyilatkozattal, hogy ő elfogja ugyan, de meg nem öleti Bánffit. Ekkor miután kipuhította, ha nem fog-e ama főúr a gyűlés megnyílta előtt csanádi udvarházába menni, Keresden atyjával, a tapasztalt országlárral, ki jól ismerte Bánffi gőgjét és nagyravágását s épen ezért a vállalatra áldását adá, Búnon Bethlen Gergelylyel közölte a dolgot s a ligát aláíratta s végre hozzáfogott a székelység felültetéséhez. Hasonló rendelet volt kiadva Nemes János háromszéki, Kornis Gáspár marosszéki és Daczó János esíki főkapitányoknak, kik közzül Kornis és Bethlen a fölkeléssel leghamarabb készen voltak.

Bethlen Gergely azonban elállt a ligától, s Bánffi barátait, Bethlen Farkas és Eleket tudósítá. Ezek viszont Bánffinak írták meg: de már késő volt. Bánffi ekkor családjával keresztelőben volt Koppándon Vitéz Ferencznél. A vendégek épen asztalhoz akartak ülni, midőn két futár érkezett a hírrel, hogy ellenséges lovas csapat közeledik. E hírre a megrettent Bánffi, Pályik János nevű szolgáját Kolosvárra küldé a lovas őrsegért, maga pedig nejét átvitte Vitéz Gábor házához, s némi kísérettel ott hagyva, Péterd felé sebesen távozik. Elmenetele épen jókor történt: nyomban utána megérkezett Kornis Csákyval s a marosszéki haddal. Ezek ellenében védelmezte ugyan a hátrahagyott csapat a Vitéz Gáborféle udvarházat, de csakhamar feladta magát s Bánffiné foglyúl esett. A „tatárnál kegyetlenebb popule“ mint Cserei nevezi őket, kíméletlenül bánt a szerencsétlen asszonynyal, kiprédálá, megfosztá ékszereitől, s nagyobb bántalmaktól is

csak Kornis tudá megmenteni, eltakarván, hosszú mentéjével. Bánffi szerencsésen Kolosvárra menekült. Útjában Feleken szembe találkozott a Pályik által vezetett őrséggel, de ezt visszaparancsolá s csak egy hadnagyot küldé, hogy nejről hírt hozzon.

Ekkor már Bethlen Miklós is Tordán volt sergével. Elindúltakor azon hírt terjeszté el, hogy Keresztúrnál seregszemlét akar tartani, s onnan Kolosvár alá siet, visszanyomandó a váradi törökök beütéseit. Valóban pedig Csákyval s Kornissal akart egyesülni, úgy várandó be a többi székelyeket, hogy ha Bánffi az őrséget felültetné is, a rendezettebb katonaság s túlnyomó erő fel ne tarthassa. Bethlen és Csáky egyesültek Lónán s innen, elválva ugyan, de mindkét csapat Gyéres-Szentkirályra, majd Nagylakra vonúlt. Itt kapák a fejedelem parancsát titkos pecsét alatt, melyben vállalatukat helybenhagyja, annak kivitelét elrendeli, s nem fukarkodik biztatások és ígéretekkel.

Apaft már ekkorra meg tudá nyerni a liga. Ennek tagjai közül többen a gyógyi fürdőben gyűltek össze, oly határozattal, hogy nem sükerülés esetében meneküljenek; de a vett jó hírek folytán Gyula-Fehérvárra mentek a fejedelmi udvarba. Itt Apaft először nejétől idegeníték el ¹⁾ s azután Bánffi terveit, czélzatait, s mindazt, mit csak életéből gyanús dolgot felhozhattak, elébe terjeszték. S a fejedelem, míg egyfelől a már fölkelte székelységet nógatta: a még mindig késlekedő csikiaknak parancsot adott, hogy „lovas, gyalog keljen fel, és jó készülettel, sem éjet sem napot nem várván, mindjárt menjen viritim Szamosújvár felé a több székely hadak után ²⁾, magát a derékadat is a nagy pecsét alatt kiadott parancscsal felülteté. „Ilyen a világ!“ mondja némi humorral Bethlen Miklós Önéletírásában, negyven év múlva higgadtan tekintve az eseményekre vissza.

¹⁾ Mint Cserei mondja s mi igen is hihető. Maga Bethlen Miklós is említi feljebb, hogy „a fejedelemnek a Báthory Zsófia szépségét fejébe ütötte az ördög“ s ezért el akart nejétől válni. Valami ilyes törénhetett ekkor is.

²⁾ Árpádia II. 93. Apaft érintett parancslevele.

Bánffi Dénes szorongatott állapotjában még Lónára írt Bethlen Miklósnak egy feddő levelet. Ez azonban figyelmeztette, hogy nem egynehány emberrel, hanem az országgal van dolga, s felszólítja, hogy küldje hozzá biztos emberét, ki által a dolgok folyamáról meggyőzhesse. Bánffi Kolosvárról, hol a somlyai, csehi, segesvári őrségekkel megszorította erejét, sergével együtt elindult Nagylak felé a felkelt székelység ellen. De Ajtónnál megállapodott, s kitudandó a dolog mibenlétét, egyszersmind válaszul Bethlen Miklós felszólítására Pályikot Tövisre küldte, hová ekközben a székelység húzódott. Pályiknak Bethlen megmutatta a ligát s azon tanácscsal ereszté el: „ne fegyverkezzék, hanem minden késedelem nélkül menjen Magyarországra s onnan békéljék, mert bizony elvesz!” *)

Bánffi nem egészen fogadta meg a tanácsot. Visszatért ugyan Ajtónból Kolosvárra, s ezzel eljátszta azon egyetlen perczet, melyben megmenekülhetett volna, sőt mint biztosabb helyre Szamosújvárra vonúlt: de a drága időt habozás közben tétlenül engedé elrepülni. Meg volt rettenve. Nem tudta, hogy a liga csak egy töredéknek s nem az egész nemzetnek műve, hogy abba a tanácsi rend bele sem egyezett, hogy a csiki és háromszéki had még akkor alig ült fel, messze van s közeledésének híre is csak költött dolog. Megforgatta elméjében, hogy oly tömérdek had ellenében, miként ő hivé, fen sem tarthatja magát, s felkelése esetében valóban és okkal fog a haza ellenségének nyilváníttatni; félt a töröktől, kivel annyi baja volt; bizott barátiban, a fejdelemné befolyásában: s a dolgot kiegyenlítni, nem elkeseríteni akarta. Így czéllal a reformált püspököt, majd az őrségből néhány tisztet Fehérvárra küldött, hogy ott a fejdelemnél közbenjárjanak. Az első útközben Csánból visszatérítettett, az utóbbiak pedig épen vesztét okozák. Ezeket ugyanis Fehérvárt a főurak megtudák nyerni magoknak, s midőn őket visszaküldötték, magokkal vitték a parancsot, hogy Bánffit tegyék fogságba. És úgy lőn. Maga az őrség fogta el Szamosújvárt, mely eddig azt hivé, hogy csak néhány főúr akarja Bánffit megbuktatni,

*) Bethlen Miklós Önéletírása I. 409.

most midőn meggyőződött, hogy ez a fejdelem akarata, s kíséerte Kolosvárra.

Ezalatt az összes székely had is Kolosvárra érkezett, hol Béli átvette a főparancsnokságot. Nem sokkal ezután megérkezett a fejedelmi parancs :

1) Esküdjék meg az őrség a fejdelem s az ország hűségére.

2) Bánffi Bethlenbe vitessék fogva s ott Kornis Gáspár őriztesse.

3) Nejét is vigyék oda hozzá.

4) A székelység Nemes János parancsnoksága alatt jószágain helyeztessék el.

5) Béli s a főurak menjenek Fehérvárra a gyűlésre.

A parancsok egyenként teljesítették. A székelység Örményesen, Boczhidán Bánffi jószágain elhelyeztetve borzasztó zsákmányt vitt véghez. A drága ruhákat széttépték, némely góbé az ezüst talakat, ólomnak vélt, golyóknak olvasztá össze, az okosabb jól felpakolt azokból, s minden felkelhető, a mit csak kézre keríthettek, kardalészára jutott.

Ekkép minden el levén végezve, a főurak Fehérvárra mentek, hol nov. 17-én megnyílt az országgyűlés. Mit tegyenek Bánffival, a legyőzött, kézre került Bánffival? e kérdésen törték fejüket a liga tagjai azon tanácskozásokban, melyeket Béli és Bánffi Zsigmond szállásain tartottak. Egy rész : Bethlen Miklós, Horváth, Kozma s többen azt akarák, hogy jó fedezet mellett hozassék Fehérvárra, hol a közügyigazgató a törvény értelmében perelje, be s védelmét kihallgatván hozzanak ítéletet. Mások, különösen Teleki párthívei azt kívánták, hogy a vádat írásban küldjék meg neki, s erre érdemlegesen (azaz annélkül, hogy az vele többé közöltetnék) feleljen : nehogy személyes jelenléte által befolyását a fejdelemre visszanyerje s a kardot épen ellenők fordítsa. Némelyek még ettől is féltek, s kihallgatatlanul kívánták elítéltetni. Ez utolsó vélemény semmi viszhangra sem talált. S most a főurak egymás közt írásos kihallgatásában megegyezvén, a dolgot a gyűlés elébe terjeszték. Bánffi Zsigmond ez idő szerint letette az elnökséget, s azt Kapi foglalta el. A harminczegy vádpontot Teleki fogalmazta, a

dec. 5-én tartott gyűlésben pedig Sárpataki Márton, a közügyigazgató kiadta. Ezeket most, miután a ligát a fejdelem s az összes rendek aláírták, Macskácsi Boldizsár, Dániel István és Trajner Andrástól Bethlenbe küldték.

A küldöttség a pontokat dec. 7-én Bánffival közölte. Azok ezáfolatát ő Pataki István kolosvári professzorral, ki fogságában folytonosan mellette volt, készítette el. Úgy hogy dec. 13-kán az már a gyűlés elébe volt terjesztve, hol szokás szerint felolvastatott:

Méltóságos úr tekintetes nagyságos *) Losonczy Bánffi Dienes úr ő nagysága ellen való publicum gravamenek; melyeket a nemes ország becsületes fő rend atyjafiai által in scriptis ő nagyságának bethleni fogságában praesentáltatott, ő nagyságának azokra tett replicájával együtt, melyek alter-natim így következnek:

Primum gravamen.

Mindeneken való uralkodása, mindeneket semminek való tartása és becsülése.

Replica.

Sőt az én emberi gyarlóságom szerint mindeneknek a mennyiben lehetett, becsületet tenni bajos tisztem, alattvalókon is nemhogy törvénytelenül uralkodni, sőt annak minden speciesit távoztatni kívántam, melyről tégyenek bizonyosságot lelkek szerint azok, a kik én környülöttem, velem akármi állapotban forgottak; egyébaránt gyarló ember voltam, s vagyok ma is bűnös Ádám maradéka, de az én törvénytelen uralkodásommal sem lelkében, sem testében senkit meg nem nyomorítottam; tisztemhez képest keménységgel kellett lennem, azt kívánván a közönséges haza java, de hogy törvénytelenül valakit bántottam volna, lelkem esmérete nem vádol, hanemha hirtelen nem percipiáltam volna a dolgot; mindazonáltal a kiket privatim megbántottam, nemcsak megesmérem fogyatkozásomat, de orvoslani is minden keresztény úton kész vagyok.

*) Bánffi Dénes nem mint erdélyi főúr lett báróvá, s e címet azért nem használja e gyűlés.

Secundum gravamen.

Az országnak s annak minden rendének urunk előtt való vádolása, urunkat ő Nagyságát az országbéliek előtt kedvetlenségben való hozásának szándéka.

Replica.

Ez boldogtalan zürzavaros világban ki maradott szó és vád nélkül Erdélyben? a mostani időben fenforgó sokféle gonoszokhoz képest az embereknek elméje s kívánsága sokfelé járván. Mindazonáltal kegyelmes Urunk s Asszonyunknak belső emberei tégyenek bizonytságot, ha ártalmára s veszedelmére való vádakat valamely hazámfia ellen tettem, sőt a sok vádok miatt s vádok között csendesítém az ő Nagysága elméjét. Ezzel incusare sufficiat, quis innocens erit. Egy személy nálamnál ebben a materiában többet nem szenvedett, a minthogy e mostani siralmas állapotomban is keservesen érzem azt, midőn látom édes nevelő hazám előtt is oly dolgokkal vádoltatom, melyeket hazám javára hűségem mellett cselekedtem, most pedig a jó indulattól (a mint gondolom) származott cselekedetem terhel. Hogy pedig Uramat hazámtól kedvetlenítettem volna, azt teljes tehetségem szerint távoztatni, sőt ha lehetett volna bizony ő Nagyságát az haza között való egyességben, mint az fiát az atyák szeretetében úgy tartottam volna. Másképp ha az én jó igyekezetem és az haza kívánsága végben nem mehet, Isten akaratja volt, hogy úgy legyen.

Tertium gravamen.

Mind az hazát, mind urunkat illető dolgoknak maga szabad akaratja szerént való igazgatása, senkit affélékben nem adhibeálván.

Replica.

Az Isten, maga kegyelmes Urunk, a tanácsi rend s az ő Nagysága belső hívei tegyenek arról bizonytságot, hogy nem-hogy magamra kívántam volna venni azt a nagy és súlyos terhet, sőt a végbéli dolgokban is annál inkább ha valami

meritalis jószágos dolgok érkeztenek s ő Nagysága tudtomra adta, mindjárt az urak javallását javallottam, mint az elmúlt nyáron is hofmester és postamester uraimék által solicitáltattam, de ha ő Nagyságának nem tetszett, mit tehettem róla, tett sokszor akadályt az urak távollétek, kire nézve az urakot ő Nga nem örömet fárasztotta; hogy pedig énnékem odamenésemet (én közelebb lévén), vagy censurámat adni parancsolta, azt nem denegáltam, hanem nyilván adtam mind az udvarnál, mind távollétemben.

Quantum gravamen.

Idegeny országokra urunkkal ő Nagyságával azt íratta, a miket akart, házánál concipialván a leveleket, csak leírni küldötte ő Ngához.

Replica.

Idegeny országokra az haza veszedelmére való dolgokat soha nem írtam; ha a végbeli dolgokról, kikben én voltam nagyobb interessatus, informatiókat tettem ő Nga s a tanács eleiben (midőn jelen voltanak) vettem és adtam, de Istennek hála hasznára cselekedtem, a mint az haza határainak dolga is megmutatja. Más idegeny országokra pedig, hogy akármely ártalmas dolgokat írtam volna expresse tagadom; kiről ő Nga tégyen istenes recognitiót, s tegyenek azok is, a kik az ilyenekben követek lehettenek volna, a mely írást Nalácsi uram visszaküldött difficultast ő Nga tétetett, kiben az országnak hallom nagyon megütkezését, nincsen is abban olyan, mely az urak között sokszor fenn nem forgott, a mely írás nem egyébre, hanem a porta intentiójának kitanulására czélozott, és a bujdosó magyarok sok vádok alól való elhárítására, kinek a processusában hogy uram parancsolatjára, s több urak hírek nélkül lett expeditio: vétkeket esmérem, mindazonáltal hazám veszedelmére való intentióm (ha a processusban vétettem) ebből is ki nem jön, ilyen formában ma is e mostani időben duralhatnak azok, ebbéli fogyatkozástomat kegyelmességének palástjával fedezze el, alázatosan kérem.

Quintum gravamen.

Portára jövő kapithiaknak, követeknek expediálását, azoknak instructio adását szabad akaratja szerint cselekedte, kapithiákat is olyakat küldött, a kiket akart, még egy falkában maga embereit.

Replica.

A kapithiák dolgát is a mi illeti, nem magam, hanem az urak előtt commendáltam, kik is az ő rendek szerint zálogos igaz hazafiai lévén úgy tudom a nemes országot híven és igazán szolgálták, mostan elküldött kapithiákat közelebben tudja ő Nga, hofmester és postamester uraimék, midőn ő Nga az időből kirekedett volna, úgy ránták elő, kiket a nemes ország vonjon rá, nem félek ott is mocsok érjen és férhessen hűségemhez.

Sextum gravamen.

A végbéli dolgokban senkit nem adhibeált tanácsúl, mikor azok miatt az országnak baja érkezett, ő Ngával és az urakkal költetett.

Replica.

Instructióm mellől a végbéli dolgokban soha nem receáltam, valami az ország javára lehetett, elkövettem, nem-hogy nem adhibeáltam, sőt inkább azokban a terhes dolgokban (a mint tegyek bizonyoságot róla) mennyiszor megmondottam magának ő Ngának és az egész tanácsi rendnek, hogy szükség volna Kolosvárt és Szamosújvárt lakni, mert nem egy főre való az a nagy tereh viselés, de ha nem volt kit adhibeálnom, mit tehetek róla; egyébaránt ha mi oly meritalis dolgok recurráltak ő Ngának (kivált mikor Fogarasban lakott ő Nga) mindenkor értésére adtam; sőt hogy az urakat ő Nga effélékben convocáltassa, sokszor solicitáltam, sok dolgok azokban törtétenek, kikről tudósítottam ő Ngát, kivált mikor Fogarasban lakott ő Nga s az idő kirekesztett, a mellettem lévő becsületes emberekkel, mennyire az idő engedte s Isten segített elkövettem. Áldassék Istennek nagy neve érette, az én tisztetem alatt az haza határai nem romlottanak, hanem épültenek.

Septimum gravamen.

Az országgyűlését rontotta csak azért, hogy a hazafiakkal meguntatván a követséget, annál inkább maga szája ízént való dolgokra vihesse.

Replica.

Teljességgel tagadom, mert tudod én Istenem csak gondolója sem voltam; ugyanis az országgyűlésének rontásában nekem mi hasznom lett volna? nem redundálván semmi énnékem onnan, ha hosszas volt is a gyűlés vagy rövid. Egyébaránt mikor egészségem megengedte, mind a nemes ország között, mind ő nagysága tekintete előtt, s a tanácsi rend között az én tisztemet tettem, kihez képest úgy tetszik, hogy annak még csak árnyéka is hozzám nem térhet.

Octavum gravamen.

A tanácsot semmiben az ország régi szokása szerint nem admittálta, a mikor országot gyűjtetett is már régen expedíaltatott, a mikor a tanácsot hogy már admittálni látszott is, de nem a tanács conclusuma szerint lettenek az expedíciók.

Replica.

Feljebb is írák a tanácsi rend gyűlését nem ellenzettem, autoritásokat nem bontogattam csak egyszer is a tanács végzését az én expedítióm megelőzte volna, soha, jó lélekkel írom, olyannal lelkem esmérete nem vádol. A tanács conclusuma, hogy sokszor nem effectuáltathatott, abban nem eszközi, hanem compatiens voltam, ha Isten azt cselekedte, hogy ilyen ártatlanságomban, kit Isten tud, hazám előtt suspicióban esem; keserves szegény lelkemnek, de mit tehetek róla.

Nonum gravamen.

A mikor a tanács és az ország elvégezte német császárhoz, lengyel királyhoz expedíáljon követeket, urunknak azt izente, árulói azok ő Ngának, kik azt javallják, azután mikor néki tetszett, tanács tudása s végzése nélkül expedíaltatott, a kit akart.

Replica.

Német császárhoz és lengyel királyhoz ország végzéséből való expedíciókat hogy én elbontottam, sőt árulóknak mondtam, a kik javallják, bizony csak még mikor lett volna, azt egészben tagadom és reá sem emlékezem. Egyébaránt én affélében sem német császárhoz, sem lengyel királyhoz nem expedíáltattam. Miszli felmenetelét, és kihez volt s miben állott, ő Nga s ő kegyelmek is végire mehetnek, levelet vitt és nem követséget, a levél is pedig, hogy nem ártalmas volt, kitanúlhatják mind magától, mind másoktól, mind magából a levélből és válaszból.

Decimum gravamen.

Az országot szidta, árulózza, rágalmazta, hogy soha egy urához sem volt igaz.

Replica.

Nevelő édes hazámhoz soha bizony azzal az háládatlansággal nem voltam és káromkodással, a melyet teljességgel tagadok. Ugyanis, ha az ország nem igaz, kihez bizhatok mind ura, mind fia az hazának? én pedig boldog állapotomban is mind magam, mind szegény rab feleségem és fiam (holtom után való dispositiómban is) Isten után házam tekintetes státusoknak gratiájokban nyugtattam volt meg életemet, nemhogy ellenek háládatlansággal fizettem volna, bizony most is csak Istennek s hazámnak hirtelenül fellobbant haragja csendesedjék meg, hogy hirtelen motusban szokott kegyességétől el ne távozzék az haza, elhiszem (noha sokakban fogyatkozásimat megvallom) ebbéli ártatlanságomat Isten világosságra hozza.

Undecimum gravamen.

Keresztes Andrásnak tisztiből való kivettetését a fővezér erősen megporoncsolta, de ő véghezvinni nem engedte.

Replica.

Keresztes Andrásnak tisztiből ki nem vettetését nem én vittem véghez, hanem az haza nagy rendei előtt forgott az ő

nagy és szokatlan parancsolatja a fővezérnek, melyekből veszedelmes consequentiáját látván az hazának kijönni, és Molduvánál és Havasaföldénél alább való lenne, úgy is, ha az erdélyi végházakban török tenne és választana tiszteket, azért halasztá dolgát, az alatt megengesíté Isten a dolgot, abból pedig semmi gonosz nem következett az hazára.

Duodecimum gravamen.

Zólyominak beszökése mely káros, és veszedelmes volt most is a fényes porta jószágát Gyalut visszaadatni poronsolta, visszaadván kiküldi, de csak nem engedte, melylyel az országnak s ő Nagyságának félelmét nevelte.

Replica.

A nemes haza emlékezzék kegyelmesen a Zólyomi jószágaira és dolgára, nemhogy én az ország ellen Gyalut oltalmaztam volna, sőt mikor rendkívül való parancsolat érkezett a cajmakamtól, a mi kegyelmes urunk engemet Szamosújvárral kínált, de én nem vettem el, országra halasztottam, a minthogy az akkori beszterczei gyűlésben Nagyságtok kegyelmetek gratiájához folyamodván, úgy marada meg nálam Gyalu, nem pedig erővel tartatott meg tőlem, soha nemes országunk veszedelmére nagyobb alkalmatosság nem adatott volna annál, ha Isten azt a dolgot le nem csendesítette volna, de úgy is ha Nagyságtok kegyelmetek parancsolatja vala, hogy visszaadjam Gyalut, úgy is a nemes házám parancsolatjának engedelmeskedtem volna, kiről az egész ország előtt a beszterczei templomba viva voce resolváltam vala is magamat; hogy az ország egy óráig is ne veszedelmeskedjék Gyaluért, kész vagyok remittálni, kiről Nagyságtok s kegyelmetek emlékezhetik sokan, kire nézve nekem akkor is patronusom volt s nem vakmerőségem tartotta meg Gyalut, így is hát nem méltán vádoltatom engedetlenségért.

Decimum tertium gravamen.

Az hódoltságon senki nagyobbára jószágát nem bírhatta, soknak jószágát a sebessváriak hódoltatták, s a verus haeresekek távul nézték.

Replica.

Nemhogy én valakit a hódoltságon jószágának birásában impediáltam volna, de az egész földön, mely az én kezem alatt volt, oly békességgel bírta most jószágát a nemesség, hogy soha ezelőtt embernek nem lehetett, kit Isten vitt ugyan végben, nem én, de bizony merem vallani azért szenvedtem én a hatalmas nemzet nehézségét, hogy mások bírassák jószágokat. Igaz dolog instructióm szerint vígyáznom kellett a közönséges jóra, de nem lehetett mindennek jószágát fegyverrel felhódoltatni, kiváltképen Zólyomi bémenetelétől fogva a Nagyságtok kegyelmetek instructiója is tilalmazván a garázna keresést, egyébaránt pedig birodalmában a törökkel való békességnek, mely nem praejudicált, kiket s miben impediáltam, csak érthessem, kész vagyok számot adni magamról. A sebessváriakat pedig minden kóborlástól elfogni igyekeztem, tisztem viselése után látván abban semmi fenytékkal őket meg nem gátolhatom, amoveáltam onnét már sok esztendeje, s mindazolta hogy senki jószágát nem hódoltatták, tudja az egész darab ország.

Decimum quartum gravamen.

A vármegyékre gyakran akasztással fenyegető poroncsolatokat írt, mindeneket úgy ültetett.

Replica.

Nemhogy olyanforma stylussal írtam volna a vármegyékre, sőt hogy csak tölem függjenek is olyanforma stylussal ne írjanak, lelkemre kénszerítettem, postamester uramat (tegyen bizonytságot róla) ő kegyelmét kértem, hogy vígyázzon az olyanforma expeditiókra, de úgy tetszik tíz esztendeje tisztemnek, s azolta sok nyughatatlansággal magamnak s a kezem alatt lévő kevés hadaknak, távoztatnám azt hogy a nemes vármegyék és a tekintetes székely natió elmúlhatatlan szükségén kívül üléssel ne terheltessenek; mely azelőtt minden esztendőben megleszen vala.

Decimum quintum gravamen.

A somlyai korcsomát, malmot, és partiumbéli jószá-
gokat, melyek a Compilátában praesidium számára s fizeté-
sére rendeltettek, az előbbeni possessorok idejében magának
foglalta.

Replica.

Valami országé volt és valami ország praesidiuma szá-
mára rendeltetett, semmit el nem foglaltam, sem magam
ususára nem fordítottam, Somlyót magam igaz pénzemen
vettem, cum omnibus portiónibus et appertinentiis, kiket az
ország articulussa mellett Gyerőfi uram apprehendált volt. A
korcsoma soha az országé nem volt, hanem a földesuraké.
Igaz dolog míg a praesidium fizetése máshonnan elődeden ki
nem telhetett, a perceptorokkal néha a várban árultattam
korcsomát, azután a körül való földét apródonként béhódol-
tatván s fizetés kitelvén úgy szüntettem meg a korcsomárlást.
Ugyanis enyim lévén az egész föld baja, én is lévén már pos-
sessor a helynek, nem tartoztam a magaméból tartani a
praesidiumot, elég lévén az, hogy az ország szolgáltnak fize-
tések kitölt. Ugyanis a nemes ország a patronusok jövedel-
mét el nem veheti a végházakban is. A malmot pedig a ne-
mes praesidium építvén, és Ugrai Gergely uramtól én reháb-
beáltam, Ugrai uram maga nekem cedálta a maga részét,
mely száz forint volt, a németeknek is száz forintot tettem le
a perceptorral, kit azután a várral és jószággal rehabeáltam.
Egy szóval sem korcsoma sem malom soha az országé nem
volt, sem soha az ország számára nem foglaltatott, hanem a
földesurakat illette.

Decimum sextum gravamen.

A praesidiáriusok fizetését, hópénzét magának foglal-
ván, búzával, disznóval fizetett, igen drágában adván nékiek.

Replica.

Erről az ország fizetőmesterei tégyenek tanúbizonysá-
got, Istennek tartó lelkek szerént az egész praesidiummal
együtt, sőt ha én nem tartottam volna őket pénzzemmel, bú-

zával esztendőnként az ország adója későn és apródonként adminisztráltatván, soha a praesidium Kolosvárt nem subsidiálhatott volna.

Decimum septimum gravamen.

Az ország nagy költségeivel tartott szolgálainak számát tudni nem engedte, a haza fiait szidta, rágalmazta és fenyegette.

Replica.

Soha annak rendes megtudását nem ellenzettem, sőt hogy az ország meg ne csalattassék, az ország jóvedelméből egy pénz is máshová ne fordítottassék, minden fizetéseit, valamennyit személyre fizetett a fizetőmester, pecsét alatt tartozott a tisztektől zászlók szerint quietantiát tölök venni, és ha csak egy absens volt is fel kellett íratni. Tagadhatatlan dolog a tavaszi fejezári gyűléskor, midőn súlyos nyavalyámban estem volna, a kezem alatt lévő kicsiny hadaknak kevés becsületemnek oly nagy megsértődésével való mustrájoikat vizsgáltam nem fenyegetődéssel, sem szidalommal, hanem kegyelmes urunk előtt való alázatos instantiámmal kívántam orvoslani, de rendes úton módon való vizsgálását soha sem ellenzettem, sem nem sajnállottam, mivel nem is volt miért sajnáljam.

Decimum octavum gravamen.

Az ország articulusait kivonatta.

Replica.

Micsoda articulusait vonattam ki? és mikor? kész vagyok számot adni az iránt magamról.

Decimum nonum gravamen.

Némelyeknek jószágait elvette, s a mit akart, vetett érette, a mit akart elkövetni, azt cselekedte.

Replica.

Nem tudom bizony soha oly dolgomot, senki jószágát hogy elvévén akármit vetettem volna érette, ez haza törvénye

szerént igaz regiusok előtt contraháltam, vettem, cseréltem abban a formában, melyet az haza legitimált és megengedett. Ha ezeken kívül valamik lettenek (dato) nemes haza törvénye és kegyes ítélete alá bocsátkozom abban is.

Vigesimum gravamen.

Udvarházát Szentpáli Ignácznak fundamentomából elrontotta és megcsúfolván (azt mondá) építse meg az ország.

Replica.

Szentpáli uram házát hatalmasul el nem rontottam, hanem annak épületéhez és építéséhez erogált költséghez klmes asszonyunkkal, ő Ngával lévén praetensiónk, melyet is akár tábla, akár tanács istenes ítéleti által kívánván decidáltatni, ő kegyelme recusálta, azután pedig midőn a nemes ország instált kegyelmes urunk előtt, arra tekintvén contractusra mentünk kegyelmes asszonyunkkal ő Ngával együtt, melynek erejével nyúltunk azon épülethez, nem pedig hatalommal. A haza becestelenítése pedig és csúfolása ezen matériában is méltatlan vád ellenem.

Vigesimum primum gravamen.

Némely nemes atyánkfiait erővel való contractusra vévén, jószágokat úgy apprehendálta.

Replica.

Erővel való contractusra kit vettem olyan útakon és jószágokat is kinek apprehendáltam, örömet érteném, annál inkább kit fogtam meg? kit tömlöczöztem? kivel tettem erőszakos fassiót olyan formában? másképen kinek jusokat levelei mutatják meg, ha ilyen vádnak helye lesz, kevés jószág Erdélyben, melynek barátságos birodalmában lehet valaki; de mint egyebekben, úgy ebben is hazám kegyes ítélete alá bocsátom.

Vigesimum secundum gravamen.

Hogy a török ellen inkább keménykedhessék, urunkkal ő Ngával levelet íratott, az olyakat a váradi basának béküldötte.

Vigesimum tertium gravamen.

A budai vezérhez is jártatott, onnan is követ jött és a német udvarnál correspondentiát tartott, a mint leveleiből kitetszik.

Replica.

Úgy tetszik e két punctumban való difficultások és contrarietasok az én felőlem való suspicióját a nemes országnak találják. Holott a huszonkettedik punctumban a vagyon felvétele, hogy a török ellen inkább keménykedhessem, urunkkal ő Ngával gyakran írtam a váradi basának, s azonban a budai vezérnek is írtam, s onnét követ jött hozzám, melyből is olyan suspiciót látok lenni ellenem, mintha a budai vezérnek is veszedelmes dolgokat tractáltam volna, de tudni való dolog a váradiak ellen való keménykedés a budaiaknál sem talált kedvet, sőt micsodás kedvességem volt nekem a török nemzet előtt, a mindennapi dolog megmutatja. Bizony ha én a török nemzet gratiáját affectáltam volna, hazám háttaráért s annak békességeért a váradiakkal nem gyűlölködtem volna. Budára pedig kit és micsoda alkalmatossággal küldöttem és mivel? Istennek tartozó lelkivel mondja meg, a ki oda járt, azt is nem titkon, hanem ő Nga hírével és ő Nga levelével cselekedtem a közjóért elsősorban, azután hogy méltatlan személyemmel mind a váradiak, mind némely magyarországi uraim előtt hitelem légyen; egyébaránt az én tisztetem, ő Nagyságától és a hazától adatott instructióm szerint való auctoritasom azt én tölem nem tilalmazta, azzal a Budáról jött nem követtel, hanem inkább Szabonya uramot kísérő törökkel a kolosvári tanács és abban lévő becsületes nemes rendek jelenlétében voltam szemben, tegyenek istenes bizonytságot a dologról. A német udvarnál is titkos, annál inkább veszedelmes correspondentiát nem tartottam, esmeretségben lévén előttök, nem tagadom, hogy nem írtam, mert onnan is írtak, nemcsak nekem Erdélyben, hanem többeknek is, de bizony ártalmas dolgokról sem írtam, sem izentem, hanem olyakról, melyek hazámnak s nemzetemnek ily boldogtalan állapotját jobb karban hozván segíthették volna, avagy csak esmeretségiért

a politíának satisfaciálhattam volna, valamikor pedig mi levelem, válaszom s hírem jött, soha bizony ő Nagyságától el nem titkoltam; egy szóval sem töröknek, sem németnek való írásomért (Isten hozza világosságra és napfényre) nem félek a gyalázatos árultatásnak mocskával, hogy vádoltassam s terheltessem; odafel való Bánffi-jószágok sollicitatióját nem tagadom, melyek is adtanak alkalmatosságot arra, hogy szabados uton favort keressek és írjak, de azokat is az ő Nagysága annuenciájából és recommendatiója által folytattam. Budáról micsoda leveleket hozott Szabonya uram, Radnothra vittem, ő Nga török íródeákja fordította meg őket, ő Nga s ő kegyelmek is végére mehetnek.

Vigesimum quartum gravamen.

A portára ajándékokat küldött, melyek privatus emberektől tilalmasok voltak.

Replica.

A portára való ajándékküldésre mely nehezen vettem magamat, Teleki uram ő kegyelme és Naláczi uram tegyenek bizonyosságot, sőt noha a kapithia megírta, hogy mivel sokkal vádolnak a váradiak és magyarországiak között némelyek, azért nem árt kedveskednem a nagyvezér tihájának, de mégis a Naláczi uram bemenetelekor is, noha volt ő Ngától is rá amnestiam, nem cselekedtem, hanem most Naláczi uram kiérkezvén, s ő kegyelme is járulván úgy küldöttem a vezér tihájához száz aranyat Dávid deák *) uram kezében, sőt levelet sem írtam a tihájának is, hanem Dávid deák uramnak, írtam, hogy ha kívántatik, írjon egy levelet nevem alatt. Hogyha pedig egyéb dolgot sollicitáltam Istennek tartó lelekkel recognoscálják Dávid deák uramék.

Vigesimum quintum gravamen.

Sok atyánkfait fogsággal fenyegette.

*) Rozsnyai Dávid.

Replica.

Soha bizony olyan számon ki nem jött fenyegetéskepén, annál inkább ha cselekedni akartam volna, miért kellett volna fenyegetőznöm? sőt az én lelkem az olyan törvénytelenségtől ennyi zűrzavaros idők között irtózott.

Vigesimum sextum gravamen.

Terminusoknak tételét ellenzette, maga jószága feltételével.

Replica.

Sőt bizony a terminusoknak sűrűbben való kiszolgáltatását senki nálamnál jobban nem kívánta, s ha egyéb akadályok nem interveniáltak volna, sűrűbben senki nálamnál nem solicitálta volna, egyébaránt felső jószágom bizony énnekem nem is volt.

Vigesimum septimum gravamen.

Ország s tanács hire nélkül a magyarországi hadaknak béhozásában igyekezett, melylyel is a hazafiaknak nyomorítására, veszedelmére, a fejedelemnek a fejedelemségben való subversiójára igyekezett.

Replica.

A magyarországi hadaknak a haza fiainak veszedelmekre és az ő Nga fejedelemségének elfordítására való béhozásokat honnan vette a nemes haza, nem tudhatom, holott még a partiumban is őket bé nem bocsátottam, sőt most Déván is, midőn dolgok az urak előtt fenforgott, ott is cathegorice megmondottam, valamíg az haza őket nem recipiálja, soha bizony én is jószágomban nem szenvedem, egyébaránt hogy ő Nga őket ilyen extremitasokban jó szavával, lehetséges dolgokban való költségével animálja, azért az urak tettségéből cselekedte ő Nga, az urak is sokszor sokképen discuráltak irántok, de bizony a vád formája szerint soha őket béhozni nem akartam, sem bizony nem gondoltam. Fontolják meg ő Ngok s ő kegyelmek, ha titkos collusióm lett volna g

vélek, nem volnának ma is vádolóim a magyarországi atyafiak, noha én bizony mindenkor jót kívántam nékiek, jót is intimáltam, mivelhogy egy nemzetek lévén, az ő romlások is vélünk köz volt.

Vigesimum octavum gravamen.

Sokaknak határait elvette.

Replica.

Ki határait vettem el, csak tudhatnám ez iránt is kiktől s miben vádoltatom, örömet menteném magamat, ha az magamét törvényesen oltalmaztam, vagy másoknak egy szóra nem adhattam, az talán nem halálos vétek?

Vigesimum nonum gravamen.

Sokaknak jobbjait az praesidium közzül az ország végzése ellen ki nem adta.

Replica.

A praesidium nemes emberekből nem állott, a végházakban eleitől fogva a micsoda mód tartatott, én is azt kívántam, hitest kezest meg nem tartottam; de másképen kinek processusit impediáltam? ha pedig csak szóra processus nélkül kiadtam volna, bizonyos az, hogy a végházak üresen maradtak volna, ebben is énnékem semmi hasznom nem volt, hazám közönséges javára vigyáztam ebben is inkább.

Trigesimum gravamen.

A szegény partiumbéliiek magok megbántódásoknak orvoslására ha követeket akartak az országhoz és a mi kegyelmes urunkhoz küldeni, nem bocsátotta, magának a Partiumban majd mindenütt tizedet és kilenczedet exigált. Egyszer Bihar vármegye követét, hogy panaszolni jöttek volna az egyiket Szamosújvárra küldötte, mindaddig fogva tartotta, míg meg nem satczolta; praesidiáriusokat kolosváriakat és másokat urunk vagy ország supplicálására (nem tetszván neki a dolog) nem eresztett.

Replica.

Nemhogy partiumbéli uraimat magoknak s nyavalyájoknak orvoslására nem eresztettem volna, vagy jutalmaztam volna, követeit impediáltam volna, de bizony inkább segitettem s promoveáltam, volt néha olyan kívánságok, melyek az ország instructiói és pecsét alatt nekem adatott rendeletei ellen voltak, az olyanokban nékiek a tehetetlenséget tempestive megmondottam, de bizony egy követjekeket is nem impediáltam. Bihar vármegye követjét is hasonló dologért, hogy talán leczkéztem volna, soha bizony reá nem emlékezem, egyébiránt mint olyan keresztény decretiótól elszokott népet illendő keménység nélkül reformálni bizony nem lehetett, de huzásomat vonásomat az egész inspectióm alatt lévő földön lássa meg a nemes ország, ha igazak-e az iránt való vádak énellenem. A kolosváriakat, praesidiáriusokat is teljes életemben soha bizony semmi megbántódások orvoslásában, sem ország sem kegyelmes urunk suplicálásában nem gátoltam. Mindazonáltal minden keresztény tisztviselő ember, ki mindenekben tetszhessék, és ha az alattvalóknak dolgok ilyen formában megáll, nem hiszem egy tiszt is megállhasson s megálljon.

Trigesimum primum gravamen.

Maga számára feles gyalogokat kezdett volt fogadni, kiket más ember jószágán quártélyoztatott.

Replica.

Mennyi számú gyalogokat fogadtam, a nemes ország vitesse computusban, úgy emlékezem reá huszonhetet, vagy huszonnyolczat hagytam meg benne, a végre azokat is, hogy oly félelmes helyen lévő házomat bátorságosabban járhattam, kiket is hanemha béhozásokban két s három falukban szállíttattanak meg, mihelyt megértettem érkezéseket, Bonczhidára, onnan Gyaluba vitettem őket, senkinek tudtomra kárt nem tettek. Mint feljebb is írák, ily keves számban vévén őket, recipiáltam Gyaluba, ezeknek is fogadások s tartások nem tilalmas, sem új dolog ez hazában, nem volt ma is nekem az

én rendem szerint félelmes helyeken való lakásomra nézve, meglehet méltán is azért az énnekem nem tulajdoníttathatik.

Mindezekkel és egyéb ehhez hasonló cselekedetével tanácsurasságot ledálta, azonban a mi kegyelmes urunknak 9. és 15. conditiói *) ellen cselekedett.

Replica.

Mint feljebb is írák, a nagy búsulás miatt elerőtlenedett testem, és elfáradott elmém, és igen rövid időhöz képest azért, a mint engedtetett im magam mentségemre a punctumok szerint nagy alázatossággal választ tettem, sőt ha a vádak megbizonyítására való documentumokat láthatnám, úgy

*) E conditiók között az első az országgyűlés önállóságát, a második a tanácsurak felelősségét határozza el s írja körül. De szólnak magok a conditiók :

IX. Conditio. Hogy minden rendeknek, és mind az három natióknak eleitől fogván becsüszott és Articulusokban íratott, vagy szokásból vött szabadságtalanságát és megbántásait első közönséges országgyűlésében ő Nagysága megorvosolja, és a szabadsággal ellenkező Articulusokat tollálja; sőt ennekutána is ha valamely dolgot mind az három natio maga hasznára valót ítél, megegyez és áll rajta, ő Ngát requirálva tartozzék confirmálni : melyet ha nem cselekednek ; Articulusban írássék és ereje ne legyen.

XV. Conditio. Hogy tanácsokat pleno numero, azaz tizenkét számúakat mindenik natióból az ország választván ő Nagyságával együtt; ő Nagysága confirmálja : kik között ha decedálnának ; első közelbik gyűlésen az megirt mód szerint helyére állattassanak, kik is juramentumokat deponálják az ország és fejedelem hűségére ugyan az ország előtt, kiknek tanácsokhoz oly köteles legyen ő Nga, hogy azoknak megegyezett akaratjuk nélkül derekas országos dolgokat ne igazgasson : országházaiban is főtiszteket ne osszon és tégyen, azokkal együtt is az ország articulusa kívül ne, különben az ország semmivé tegye. Ha pedig tanácsok között országunk törvénye, szabadsága, decretumi ellen valamelyik lelkiismeret nem tekéntvén, veszedelmes és ártalmas tanácsra indítaná ő Ngát : comperta rei veritate, kedvezés nélkül afféle tanácsadót proscriptióval és notoriussággal büntessenek meg. Az tanácsrendek kívül is, ha kik másoknak veszedelmére, hazánk szabadságának romlására ártalmas és törvénytelen dolgokra való tanácsokat adnának : azokat az egész tanácsnak megjelenteni tartozzék ; kik is a feljebb megirt poenával modo praemisso büntetessenek, az országtól comperiáltatván a dolog.

tetszik Istenem segítségéből a sok nehézségek és suspiciók alól magamat inkább enodálhatnám. De látom ez iránt Istenem nagy haragját ellenem, hogy minden jó alkalmatosságok tölem elrekesztetnek, és a Nagyságtok s Kegyelmetek szívek is egészen nehézségben fekszik ellenem. Azért én, mint legboldogabb állapotomban is Kegyelmes Urunk és Nagyságtok s Kegyelmetek gratiájában nyugodtam Isten után : úgy boldogtalan sorsomban is ragaszkodom csak egyedül ahhoz.

Reménykedem azért a nagy Isten kedvéért, s minden szerelmesek boldogulásáért, hogy a melyekben mentségemnek helyes voltát tapasztalják, legyen azokra irgalmas és méltó tekintet, a melyekben pedig emberi erőtlenségemből származott fogyatkozásimat látják (minthogy véték nélkül valónak magamat lenni nem mondhatom, s nem vallom, mert én is bűnös Ádám maradéka vagyok) mindazokat szokott, és atyai indulathoz eleitől fogvást méltán hasonlított szerettekből, nékem kegyelmesen megbocsátani méltóztassanak, végyenek bé előbbeni kedvekben, megtekintvén azt is, hogy ha vétkeim, fogyatkozásaim megvagynak is, de az hazának régi dícséretes praedecessoraim, s én is pedig a mint lehetett szolgáltunk, most is nem idegeny bírákhoz, (melyre elég időm és szabadságom engedtetett volna), hanem édes hazám kegyelmességéhez kívántam folyamodni. De tekintsenek kiváltképen, hogy az egész világon az irgalmasságtételről hirdettetnek az országok és dícsértetnek az hazák, Isten is a bűnbocsánatot hirdeti és poroncsolja.

Én az én dolgomban, Isten oltalmazzon, hogy Nagyságtoknak Kegyelmeteknek praescribáljak, csak keresztényi szeretetekben, úniójokban és gratiájokban bévegyenek, valamit a nemes ország maga javára s securitására feltanál én is magam megalázódásával annuálni, cedálni kész vagyok és lésezek, csak szegény feleségem neveletlen gyermekemmel és hazám született földében engedjenek csendes és békességes lakást.

Istenért esedezem Nagyságtoknak, Kegyelmeteknek, forduljanak irgalmas orczával és szemmel szegény megesett szolgáljokhoz ! szánják meg szegény elalélt lelkű feleségemet és neveletlen fiamat !

Melyet cselekedvén, az Isten Nagyságtokkal Kegyelmetekkel mind az életben, mind halálok óráján cselekedjék irgalmasságot. —

Szóval is ezen becsületes követ atyámfiái által Nagyságtoknak Kegyelmeteknek alázatosan suplicálok, az Istenért vigasztalni és kegyelmes választételekkel megvidámitani méltóztassanak és ne késsenek.

Legyen az Isten lelkének kegyelme Nagyságtokon, Kegyelmeteken és vezérelje az irgalmasságra.

Nagyságtoknak Kegyelmeteknek alázatos rab szolgálja
Bethlen 7-a decembris 1674. Bánffi Dienes m. p.

Datum et extradatum Albae, die 5-ta decembris in generali congregatione nostra, per dominos regnicolas in Anno 1674. celebrata per magistrum Martinum Sárpataki, illustrissimi domini principis Transilvaniae ex parte scilicet dominorum statuum et ordinum in eadem congregatione existentium punctorum praemissorum gravaminum protonotarium.

Reportatae vero Replicationes super praemissis omnibus ex parte domini Dionysii Bánffi per dominos delegatos nuncios ex praedicta generali congregatione eorundem dominorum statuum et ordinum ad eundem deputatos generosum scilicet Balthasarum Macskási, Stephanum Daniel suae celsitudinis spectabilis tabulae judicariae adsessores juratos et Andream Trajner concivem bistriciensem in Anno praescripto die 13-a decembris ibidem per eosdem propriis partim eloquiis, partim in scriptis clarius et fusius articulatum referentes, reportantes et exhibentes.

Non homo, sed lapis est, quem non clementia tangit,
Qui non alterius miseranda sorte movetur.

S ezzel megkezdettek a tanácskozások, legelőször a tanácsurak nyilatkoztatták ki, hogy a vádpontok nincsenek megczáfolva s azok mind igazak. E véleményt az országgyűlés magáévá tette s most szavazásra bocsáták a dolgot. A tanács együttes szavazata „nota” volt. A rendek fejenként szavaztak, a mint a catalogusból a szavazókat kérdező írnok Csengeri olvasta a neveket. A szavazatokat Sárpataki gyűjté, s Kapi, az ideiglenes elnök ellenjegyzé. De a dolog kimenele kétes volt, sokan csak örök fogságra ítélték, annyira

hogy kérdésbe tétetett, ha a többség nem ez utóbbi vélemény mellett nyilatkozott-e? Különösen a szászok szavazata volt kétes: ezeket hát újra kezdék. A natió nevében Semringen *) Mátyás szebeni polgármester felelt. „Megegyezett a natió, az urak voxa nota.“ Ez lön, mond Bethlen Miklós, Bánffy utolsó uniója. A nota ki volt mondva, s az ítélmester még az nap, dec. 17-én elkészíté a sententiát, mely ekkép hangzott:

„A vitézlő és régentén dicséretes magyar nemzet mennyi munkával szerzett országlást és birodalmat magának, és azt minémü szorgalmatossággal oltalmazta, bővön írnak erről a historicusok, azon magyar nemzetnek pedig egyik nevezetes része nemes Erdélyországa mennyi költséggel és fáradsággal, többször pedig vérrel is régi határait tartotta és oltalmazta máig is! A mi keveset pedig Isten kezünknel meghagyott benne a hatalmas nemzetek ellen, megmondhatnák, ha tudnának szólani a mezők: Kenyér, Keresztes, Barcsa, Miriszló, Vaskapu, Gyalu mezei s többek is, noha a kegyelmes Isten érdemünk szerént sok bűneinkért ennyire megsujtolt bennünket, mindazonáltal háláadással kell vennünk, hogy teljességgel mégsem fogyatott úgy el, mint más, nálunknál nagyobb nemzeteket, úgyhogy valami kis határt kezünk között is meg nem hagyott volna, melyért dicsértessék az ő nagy neve igaz tisztelettel e kevés megmaradott magyar nemzet között is.

Megítélheti azért valaki józan elmével akár gondolkodni erről, Erdélyben e kevés magyar nemzetnek, a ki ennyi számú hatalmas nemzetek között megmaradott, ki fejedelme, csendességet és békességet szerető, maga birodalmában igaz hívei között minden háborgás nélkül nemzetével jól megalkuvó s istenfélő nem nehéz-e mondhatom ítélje meg a világ valaki közöttünk jó mód és törvény ellen nevedekett személy miatt ösről maradott régi törvényünknek haszontalanságára, nemesi szabadságunknak bestelenségére fejedelmünk állapotja félelmes változásra jut! holott mindez világra kiterjedett nemzetségek eleitől fogva azért költek fel, azért ontották véreket, fegyver alatt sok ideig azért éltenek inkább háborúság-

*) Ez volt igazi neve. Lebrecht Prov. Bürgerm. 128. Bethlen M. Zimrignernek írja.

ban, mintsem az ilyenekben foggyatkozást akartak volna szenvedni, sőt az Isten népének is szabad volt mindenkor törvénye mellett felkelni.

Ez ilyen mián esett most búsulása szegény és egyéb-aránt is sok gondokba merült Erdélyországának, mert a mely törvényeket, fejedelmünktől meghagyatott és megerősített ország végzését, közöttünk lévő nemesi szabadságunkat az erős és hatalmas nemzetek nem bántották, sőt azok felől nagy áldozásunk által egymás között csendesen éltünk, magunk közöttül kirugódozott Bánffi Dienes akarván mindnyájunknak nyakára ülni, a ki egyedül kívánt uralkodni minden törvényeinken; uralkodott is egy ideig. A ki magához képest mást semminek tartván, sokaknak régi határokat elfoglalta, ki előtt szegény atyánkfiaiinak igaz ügyét sem volt szabad megjeleníteni, ki előtt a törvénynek könyve úgy be volt kapcsolva, hogy akárki is perleni elfelejtette véle, nem a törvényes igazságtól, hanem hatalmától és kegyetlenségétől félvén.

De ha ezek kevésnek láttatnának némelyek előtt, noha a nemesi szabadságot szerető nemzetnek nem látszik kevésnek, voltanak oly vétkek is benne, melyeket nemcsak káros lett volna, de veszedelmes, sőt lelkiesmeret ellen való dolog is elszenvetni, holott régi birodalmában már megállapodott fejedelmünket méltóságos székiből oly szemlátomást akarta kifordítani, s igyekezett hogy akárki is általlátja.

Articulusink rendje szerint méltóságos fejedelmünknek is idegeny követekkel, meghitt tanácsos hívei előtt kellett szemben lenni, a megnevezett úr pedig egyedül maga személyére vállalta sokszor a tractát s idegen követekkel való szemben lételt, melyeknek minden időben felettébb nagy tilalma volt e mi hazánkban, mit jelentett pedig meg urainknak s hazájának, mit nem, rajta állott, idegeny országokra hazája híre nélkül mennyi követeket jártatott, nyilván vagyon mindeneknél. Ilyen megfogyatkozott országunknak mennyi felvetett adóját takarította bé a maga tárházában, mindnyájan tudjuk, mely helyett mennyi dohos búzájával töltötte kebeleket a szegény vitézeknek sohajtottak, de panaszkodni nem mertek!

Volt a nemes országnak szép verege keze alatt, de nem

mondhattuk országának nyavalyásokúl, hanem Bánffy Diene-sének igazában.

Ha kívántatott a nemes haza szolgálait mustrálni, nem engedte, egy szóval, ha Isten ingyen való kegyelméből az hazának első rendü státusit fel nem serkentette volna, a sok titkos és maga állapotját nevelni kívánó practikái miatt el kell vala már veszni ennek a keresztény kis hazának, holott minémü szerencsén fordúlt meg valamikor fejedelmi változást szenvedett Erdélyországa, más birodalmak is tanulhatnak róla.

Nem hagyta volt azért meg az Isten olyan pusztán földünket teljességgel, melyben fejedelmet is ne hagyott volna — kire szemeinket függesztenők, nem is olyan árvául, hogy a tanácsot mindenestől tőlünk elvette volna, hogy ne talál-tatnának fejedelmekre, igazságra és nemesi szabadságra ví-gyázók, kihez képest ne kárhoztassa senki a nemes országot, ha a vétkes és ura mellől elszökött szolgát megbünteti; mert az érdemes és végig megmaradandó szolgát mindenkor méltó becsülettel szokták becsülni.

Avagy nem kellett-é előttünk haza megmaradásának annyi tekintetének lenni, hogy kegyetlen elvesztő embert el-fordítanánk róla. — Isten oltalmazzon hazánkra és fejedel-münkre való vigyázatlanságtól bennünket!

Elhihettük mondanak sokan olyat: hogy törvény volt volna első orvosa a vétkes embernek, és rossz példa az erő-szaktétel: úgy vagyon, a mint azt siratják szemünk láttára is némely nemes rendek, hogy nem lehetett reménységek a törvényhez! Ha azért az egész világ törvénye megengedi, hogy szabad az erőnek erővel elleneállani, szabad volt Erdélynek is azon szabadsággal élni és a gonosz szándékoknak mentől harmarább ellene állani.

Kihez képest példa legyen a nyughatatlan s szívekben felfuvalkodott embereknek, akárkiknek is, ezután megbecsülje fejedelmét, s hazájának megrögzött törvényét és a szép nemesi szabadságot, ki nélkül az élet nem élet, hanem vesze-delem és nyughatatlan nyomorúság.

Datum in congregatione nostra die 17-a mensis decembr. Ao. 1674.

Status et ordines trium nationum, regni Transilvaniae“*).

Kapi ez nap nagy ebédet adatott. Midőn annak végével a sor borozásra került, Bethlen Miklós a mellette ülő Mikola Zsigmondnak súgá: „Bizony nem ivásnak, tor vagy áldomásnak napja ez, hanem tanácskozásnak. Ha megtették a törvényt, már lássák, mit csinálnak tovább.“ A szó szájáról szájra feljebb adatott, a főbb urak a lakomának véget vetvén, valóban összeültek tanácskozni. Még egy nagy munka volt hátra: az ítéletet aláíratni a fejdelemmel. Az út erre már ki volt egyengetve: nejétől még mindig elkülönítve tartották, a főurak hozzá mentek s előterjesztéseikkel rá tudták bírni, hogy a sententiát aláírja. De a dologgal sietni kellett, míg Apafit valamely körülmény másképp nem hangolja, s a végrehajtással megbízott Csáky László rögtön elindult.

A fejdelemasszony nem hitte a dolognak e kimenetelét, s most, midőn arról értesült, mit sem gondolva férje haragjával, szobájába rontott s térdét átölelve kétségbeesett hangon kiálta: „átkozott ember, ne ontasd ki az ártatlan vért!“ Apafi egy perczig habozott, de neje mély bánata által megindítva mondá: „ahol gratiát adok ez egyszer bátyádnak, küldd el hamar utána.“ A kegyelemlevél megíratott nyomban s a fejdelemasszony azt egy gazdag ajándékkal s négy paripával ellátott étekgógótól Bethlenbe küldé. Egy vég bársonyt is adatott ennek, hogy ha későn érkeznek, a holttestet abba takarják. Az étekgógó mindenütt vágatva ment, úgy hogy két ló ki is dült alóla s más nap éjjel a vár alá érkezett, de a kaput bezárva találta.

Csáky már akkor ott volt. Ő is mindenütt gyors postán sietett, s az étekgógó előtt csak kevéssel érkezett meg. Bebocsáttatván a várba, a kapukat felvonatta s erős őrizetet rendelve parancsot adott ki, hogy senkit se ereszszenek be. Azzal Patakihoz ment, felkölté álmából, s Bánffihoz küldé, hogy imádkoztassa s készítse el halálra.

A rab úr csendesén alutt, midőn Pataki hozzá bement.

*) Az ítélet s a gravamenek együtt adattak ki, az ítéletet a vádpontok elé sorolva bevezetésül. Úgy látszik ez utóbbi az, miről Bethlen M. (Önéletírása 414.) mondja, hogy ő készíté. Én mindkettőt dr. Ötvös Ágoston úr velem közölt másolatából igattam ide.

De a zajra neje is fölébredt s most Pataki deákul mondá: Nagyságos uram! keljen fel nagyságod és készüljön a halálhoz, mert eljött Csáky László a sententiával s meg kell halni nagyságodnak! Bánffiné aggódva tudakozá beszélgetésök tárgyát, mit végre hosszas halogatás után tudattak vele. A gyöngye és már az eddig történetek által is lesújtott nő elájult. Így öntudatlan állapotban más szobába vitték, hogy a szerencsétlent egy borzasztó jelenettől kiméeljék meg. Bánffi hosszan és buzgón imádkozott, majd haló mentéjét felöltötte s Patakit a pitvarba kísérte. Csáki már itt várta egy megfizetett és leitatott cigánynyal, ki a bakó szerepét volt viselendő. A földre egy szőnyeg volt terítve, Bánffi, talán még mindig kegyelemre várva, késedelmezett a letérdepléssel s a szőnyeget több ízben körüljárta. „Uram, ennek meg kell lenni!“ mond végre Csáki türelmetlenül, s Bánffi letérdelt. Pataki biztatta és imádkozott, a cigány pedig sújtott pallosával; csapását azonban többször kelle ismételni, míg a földön vérben fetregőnek lemarczangolhatta fejét, mert gyakorlatlan volt, mert „elíjedt oly nagy úri embertől.“

Ekkorra felérkezett a jelentés, hogy alatt a kapuban fejedelmi futár áll. A kaput leereszték, az étekgógó bejött: elég jókor még — hogy a holt testet a bársonyba takarhassák.

Csáki a tény végrehajtása után visszament Fehérvárra, hol Bánffi elítéltetését articulusba tették, mely is ekkép hangzik:

Articulus XXVIII. Bánfi Dienes proscriptiójáról. — Megolvasván szorgalmasan Ngos Bánfi Dienes ellen országul közinkben beadott punctumokat, melyek néztek mind hazánk törvényinek letapodtatására, azonban szegény hazánk csendes békeességének felbontására s jó Kegyelmes urunk méltóságának, fejedelemségének mozgatására, mint ilyen rendetlen és maga erejében bizakodó emberhez, rendkívül való útakon kellett hozzá nyúlnunk, feljebb becsülvén egy privata personánál jó kegyelmes urunk székiben való megtartását, édes hazánknak békeességben való megmaradását. Hogy azért se hazánk lakosítól, se körülöttünk való keresztény nemzetektől azzal ne vádoltatnánk, hogy az ellene való vádokat csak értésére sem adtuk volna, az három nemzetből álló becsületes atyánkfiaitól, in scriptis megküldöttük, melyekre is

punctatim magát resolválta, és resolutióit azon becsületes atyánkfiai azon közönséges gyűlésünkben reportálták. Melyek is megolvastatván, nagyobb részént helytelennek és erőtlenné lenni ítéltettek, mivel azokban a punctumokban feltölt hibás és vakmerő dolgait, úgymint: hazánk szabadsága, Kegyelmes urunk ő Nga harmadik, 4-dik, 5-dik, 8-dik, 9-dik, 13-dik, 15-dik, 16-dik conditiói *) és maga tanácsi rendi kötelessége ellen való ártalmas tanácslásit, az hazában idegen hadnak béhozásában való fáradozását, a tanácsurak ő kegyelmek kötelességek szerént és mások is replicái ellen bizonyították: Azonban az ország ellen való maga egynéhánszori elata oppositioit, sok privatus nemes és nemtelen rendeken tött nagy büntetések érdemlő rendkívül való excessusit, insolentiáit, ország jóvedelmének interversioit és ország fizetett szolgálainak defraudatioit, mind az egész ország recognoscálja. Ezekért azért a vétkes cselekedeteiért in terribile exemplum aliorum juxta continentiam decreti et articulorum, in notam perpetuae infidelitatis incurrálnak lenni pronuntiáljuk, vigore praesentis Articuli. Ilyen declaratióval mindazáltal. Az ország maga kegyességétől viseltetvén fiához, régi ős jószági intacte megmaradjanak fiának s maradékinak; felesége ő kegyelme ő és per legitimam successionem apprehendált jószágai is kezében maradván, semmiben azt nem illetvén. Egyéb akármi úton s módon acquirált jószági s javai megírt Bánfi Dienesnek a decretum szerént amittáltassanak. Ha mely jószágot teretriumot, vagy jobbágyokat praeter viam juris maga hatalmával vagy praesidiumnal akárkitől is elvett, azok legitime comprobáltatván, restituáltassanak azon megkárosított atyánkfiai.

Ugyanakkor fiáról is gondoskodtak s a köv. t. czikk ekkép szól:

*) Ez articulusok rövid tartalma: a
 3-iké, hogy a portától Apafi el nem szakad, a
 4-iké, hogy offensiv hadat nem indít, az
 5-iké, hogy követséget nem küld a status tudta nélkül, a
 8-iké, hogy a tanácsnak libera voxot enged, a
 13-iké, hogy az eddigi articulusokat megtartja, a
 16-iké, a főispánok és végvárok állapotja.

Articulus XXIX. Bánfi Dienes fiának Bánfi Györgynek circumscribálásáról. — Meg kell vallanunk ez hazában gyakran történt keserves példák indítottak ez mostani articulusunk íratására, vigyázván édes hazánk csendes békességes megmaradására. Azonban magunkon s maradékinkon eshető s történhető gonosznak eltávoztatásáért kelletvén circumscribálnunk néhai Bánfi Dienes fiának Bánfi Györgynek educatióját, s javainak s jószáginak öregbülését ezen punctumok szerént: I. Scholában való jártatása s taníttatása édes anyjának légyen szabadságában, ha maga mellett taníttatja, avagy penig a kolosvári scholában beadja, s ott taníttatja, de másuvá hogy adja, szabadság nem engedtetik. II. Udvarnál való educatiója s taníttatása teljességgel elrekesztetik. III. Isten a mi kegyelmes asszonyunk életét hosszabbítsa, édes szerelmes gyermekivel együtt, de mivel ő Ngok is halandóság alá lévén vettetve, ha ő Ngának defectusa (kit Isten messze halaszson) történnék, az ő Nga defectusán, az ő Nga jószágiban, értékiben megírt Bánffi György ne succedáljon, mivel láttatik, a nagy érték ha kezében menne, édes hazánk békességét mozgathatná és el is fordíthatná véle. Azonban hazánk lakosin is mind külön külön s mind közönségesen a vindictát véghez vihetné. A mely jószágok penig asszonyunk ő Nga kezében per sortem divisionum szállottanak, azok az ő Nga defectusán reá szállhatnak, specifice penig Huszt, Fogaras, Balásfalva semmiképen reá ne szállhassanak. Az res mobilisekben is penig csak úgy succedálhasson, mint az asszonyunk ő Nga kezénél való jószág, mely sorte divisionum jutott ő Ngának, mint annak jövedelme tenne. Azonban a mennyi res mobilisi ő Ngának az atyai, vagy Szentpáli Jánosné asszonyom res mobilisiből jutottak, Urunk ő Nga is jószágot neki ne conferálhasson, mely ellen ha cselekednék maga is Bánffi György, comperta rei veritate, minden nemű jószágának felét amittálja eo facto.

Jószágairól a harminczegyedik czikk rendelkezik:

Articulus XXXI. — Néhai Bánfi Dienes acquirált jószágai végett sok suplicans atyánkfiai vadnak; végeztük azért, hogy valakiknek azon articulus útát mutatott, azon jószágoknak igazításáról a közelb esendő országgyűlésin akár cele-

bráltassanak törvények, akár ne, mindazáltal a tábla fiait tartozzanak táblát ülni és azon dolgokat igazításban venni, ha peniglen terminus lenne előbb, azon terminus alatt igazíttassék el.

Mivel penig néhai Bánfi Dienes mostan történt alkalmatlanságival minden nála lévő levelek bizonyos személyek kezében estenek, melyek között ős jószágiról való levelek is familiával együtt vadnak, azonban özvegye jószágáról is. Végeztük azért, hogy azon leveles ládák mind bépecsételtessenek a káptalanok által, és vigyék bé a káptalanban, és egy rövid terminuson vitessenek fel Maros-Vásárhelyre, ugyanakkor a fejevári káptalanok is menjenek oda és ott egyik ítélőmester Kendi János atyánkfia jelenlétében látogassák meg a leveleket és valamelyek az ős Bánfi-jószágot illetik, és a domina relictá jószágiról való leveleket is praecise asszonyunk ő Nga kezében adják, ezeken az leveleken kívül penig ha mely levelek ott találkoznának, azokat adják az igaz praetendenseknek, mivel csak azon jószágokról való levelek adatnak asszonyunk ő Nga kezében, a mely jószágok az ország mostani végzése szerént és vérség szerént illetik és kezekben hagyattatnak a domina relictának és Bánfi Györgynek ¹⁾.

S ennek értelmében szerzeményein csakugyan megosztottak. Az el nem zsákmányolt fellelhetőket, melyekből a pénz 80,000 frtot tett, Fogarasba a fejedelmi tárházba vitték. Azokból Apafi kapta Gyalut, melyet később visszaadott s Őrményest, melyet utóbb 15,000 frtért Bánffi Zsigmondnak adott el. A peres Színye Béldinek, továbbá Visa Kapinak Köbölkút Székely Lászlónak, Batiz Naláczinak, Szokoly Csákinak, Libáton Kornisnak, Kórod-Szentmárton Nemes Jánosnak, a legnagyobb rész Gernyeszeg Telekinek jutott. Bethlen Miklós pedig önelégülten mondja: „ismét meg ismét hálá Istennek, hogy semmie sem elegyedett jószágomba!“ ²⁾

¹⁾ A magyar akadémia birtokában levő eredetiből.

²⁾ A liga keletkezésétől e pontig az események Cserei és Bethlen Miklósból vannak összeállítva, figyelembe véve azonban a többi följegyzéseket is. De természetes, hogy minden adversáriákban az egykorú Bethlent követtem, mint hitelesebbet.

Az ország Bánffi halálának hírért mély részvételt hallá. Áldozatnak tekinték, s a szín e hitnek igazat adott. E véleményt nevelte azon körülmény is, hogy ő a vádpontokat, több kevesebb alapossággal, de mindenütt határozott hangon megezáfóla. Nem tudák, hogy a legfőbb, az igazi vád nem is volt e pontokban: azon vád, hogy német befolyás alatt, s hihetőleg segítséggel a bűjdosók ügyét elejteni, s a török befolyást az országból kiszorítani igyekszik. S ezért kellett neki halni, hogy a közös magyar ügy a veszélyeket s talán a végmegbuktatást kikerülje. Valóban a bűjdosók pártolása többé nagyobb akadályra nem talált. Éveken át kitaratással s több ízben tényleges segítséggel küzdött mellettök a fejdelem, vont kardot érettök Teleki, amaz annélkül, hogy, mi valóban célja volt, — Bethlen és Rákóczy nyomaiba léphetett volna, ez pedig annélkül, hogy az áhított nádori hivatalt valaha elnyerhette volna. Sőt végre ök magok karolák fel Bánffi politikáját.

De még jóval azelőtt, hogy a bécsi udvar s Apafi közt a közeledés megtörtént volna, az özvegy, az árva szerencsétlen anyja s a közvélemény oly nagy nyomást tudtak a fejdelem és rendekre gyakorolni, hogy ezeknek befolyása alatt kényszerítve látták magokat Bánffi halálának következményeit enyhíteni s utóbb megsemmisíteni. Több országgyűlés visszatért e tárgyra: így az 1678. oct. 1. tartott fehérvári, mely Bánffi György circumscripitióját tollálta, az 1682. aug. 1. tartott gerlai, mely a ligát tollálta, s 1684. mart. 8-iki fogarasi, mely ennek netalán elmagyarázható pontjait semmisíti meg. De mutatják magok az articulusok a hangulatot, melyben írtak, s épen ezért közlésöket nem tartom feleslegesnek:

Az 1678. oct. 1. Fehérvárt tartott gyűlés XIV. Articulusa: Hogy kegyelmes urunk, néhai Bánfi Dienes atyánkfia relictájának Ngos Bornemisza Kata asszonyinak fiáért, Bánfi György atyánkfiáért való suplicatióját a mi alázatos instantiánkra méltó tekintetben vette, Ngódnak, mint klmes urunknak alázatosan megszolgáljuk. Nem is kételkedvén semmit is mind mostani s következő időbéli igaz hazafiúságában, azért mi is klmes urunk egész országúl, három nemzetül

Ngod klmes resolutiója szerint az elmúlt 1674. esztendőbéli, Szent András havának 17-dik napjára indicáltatott fejjérvári gyűlésünkben azon Bánfi György atyánkfia circumscrip-tió-járól írt és emanáltatott 29-ik Articulusunkat in toto tolláljuk, cassáljuk, annihiláljuk és in perpetuum abrogáljuk, és azon Bánfi György atyánkfiát megírt articulusunk alol absolváljuk, és nemesi szabadságában, hazánk törvényében magunkkal együtt igaz hazafiának agnoscáljuk és tartjuk.

Az 1682. aug. 1-én Gerlán tartott gyűlés egyetlen pontja:

Kénszerítettünk, klmes Urunk, keservesen szíveinknek fájdalmával megvallanunk, hogy az elmúlt időkben szé-gény hazánkban régi szent királyoktól és dicsíretes emlékezetű méltóságos fejedelmünktől adatott és eleinktől reánk maradt és eddig meg nem tartott szép szabadságink és törvényink s privilegiumink ellen amaz Istent és minden keresztyén nemzetet s igaz hazafiait irtóztató és lelkiismeretet sértő ligának nyakunkban, kénszerítő fenyegetés alatt való bécsúszása és vettetése, a melyet a minthogy in omnibus partibus törvényünknek és szabadságunknak praejudicálni ismértünk; mi is országul, három nemzetül unanimité et consensu, senki nem kénszerítéséből szabadosan a Ngod kegyes atyai szereteti és fejedelmi kegyelmessége ehhez járulván, mátul fogva in perpetuum, praecise csak magát azt a ligát in toto et in parte cassalunk, invalidálunk és sub anathemate et poena perpetuae notae infidelitatis in perpetuum tollalunk és proscibálunk, hazánkból explodálunk, úgyhogy ennekutánna immár, mától fogva senki azzal ne élhessen, se mást ne éltethessen (mint hazánknak minden szabadságos törvényeit elrontó törvénytelenséggel), melynek nagyobb erősségére végeztük, hogy ab expiratione hujus diaetae ad quindenam Mikes Kelemen ítélőmester atyánkfiának a kolos-monostori s fejjérvári káptalanokban és a szebeni és brassai tanácsházakban (és ha másutt is volnának a szász városokon) beadott és collocaltatott peccés és subscribált ligát kihozzák, és ő kegyelmének kezében adván ő klme a Ngod mostani hadi expeditiójából honn maradt tanácsi és főrenden lévő, és másik ítélőmester Alvinczi Péter atyánkfiái személyek jelenléte előtt égesse el mindeniket, Isten pedig Ngodat édes hazánkba visszahoz-

ván, az Ngod haza jövele után Isten kegyelmességéből közelebb celebrálandó gyűlésre, a kinél csak párja maradna is azon átkozott ligának, a feljebb megírt poena alatt tartozzának indifferenter, minden rendek személyválogatás nélkül, megnevezett ítélőmester atyámfjának kezéhez beadni, és azokat is hasonlóképen ő klmé tartozzék elégetni, ennek utána peniglen ha kik olyan istentelen lelkiisméretű emberek találtnának, kik ilyen, vagy ehez hasonló, hazánk, törvényink és szabadságunk ellen való törvént csinálnának, vagy csináltatnának, azok mind magok és maradékok átkozottak és örökké való notoriusok legyenek. Azon alkalmatossággal íratott articulusok, donatiók ide nem értetvén, hanem azok in vigore maradjanak. Datum in generali congregatione nostra, in possessione Gerla, ex edicto suae Celsitudinis principalis, ad diem 1. mensis Augusti, Anni 1682. indicta et celebrata die 4. mensis Augusti praetacti ultima videlicet congregationis nostrae Anni omnino 1682.

Az 1684. mart. 8-iki fogarasi gyűlés XV-ik articulusa:

Articulus XV. Losonczi Bánfi György atyámfia circumscriptiója tolláltatik. — Losonczi Bánfi György atyámfia, Ngod méltóságos személye eleiben adatott alázatos supplicatiójára tött Ngod kglmes resolutiója szerint kegyelmes urunk mi is egész országul nagy reménységgel lévén az ő kegyelméjő hazafiúsága felől, az mint virtute Articuli 14. constit. regni An. 1678. diebus mensis octobris emanatae ő kglmét az circumscriptio alol felszabadítottuk; úgy ha mi difficultása ő kglmének in articulo regni An. 1682. die 1. mensis augusti emanato, lehet is azt is ea ratione et in ea parte virtute praesentis articuli teljességgel et in perpetuum tolláljuk és cassáljuk; egész erejében hagyván minden részeiben az ő kglme circumscriptiójának tollálásáról írott 1678. esztendőbéli 14-ik articulusunkat *).

Ugyanezen Bánfi György, ki atyja gögje és eszéből sokat örökölt, volt Erdély első kormányzója az osztrák ház uralma alatt, s nyerte el családja ez ágának a grófságot Leopoldtól. Utolsó ivadéka ez évben halt meg.

*) Mindhárom a magy. akad. eredeti példányából.

